

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Lidiyos Rimzhus,
V kurso, Baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Efektyvios baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus Ukrainoje klausimu

On the issue of effective criminal liability for war crimes in Ukraine

Vadovė prof. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė
Recenzentas doc. dr. Andrej Gorbatkov

Vilnius
2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojama baudžiamoji atsakomybė už karo nusikaltimus, padarytus Ukrainos teritorijoje, atsižvelgiant į tarptautinės teisės normas, nacionalinę teisę ir praktinius iššūkius, susijusius su persekiojimu ir teismų procesu. Darbe nagrinėjama karo nusikaltimų samprata ir pagrindiniai karo nusikaltimų tipai, jų kvalifikavimas pagal tarptautinę teisę, taip pat aptariamos priemonės, kuriomis siekiama užtikrinti atsakomybę už tokius nusikaltimus, įskaitant tarptautinių teismų veiklą ir nacionalinių institucijų vaidmenį. Darbe taip pat analizuojama, kokie iššūkiai kyla Ukrainai vykdam būdžiamąjį persekiojimą už karo nusikaltimus, ir siūlomos rekomendacijos, kaip pagerinti šio proceso efektyvumą.

Pagrindiniai žodžiai: karo nusikaltimai, tarptautinė baudžiamoji teisė, baudžiamoji atsakomybė, Baudžiamasis kodeksas, Tarptautinis baudžiamasis teismas.

This work analyses the criminal responsibility for war crimes committed on the territory of Ukraine in the light of international law norms, the national legal system and the practical challenges related to prosecution and trial. It examines the concept of war crimes and the main types of war crimes, their qualification under international law, as well as measures to ensure accountability for such crimes, including the work of international courts and the role of national authorities. It also analyses the challenges Ukraine faces in prosecuting war crimes and offers recommendations to improve the effectiveness of this process.

Keywords: War crimes, international criminal law, criminal liability, Criminal Code, International Criminal Court.

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	4
ĮŽANGA	5
1. TARPTAUTINIŲ NUSIKALTIMŲ SAMPRATA IR KLASIFIKACIJA	9
2. KARO NUSIKALTIMŲ TEISINIS STATUSAS TARPTAUTINĖJE TEISĖJE .	14
2.1. Tarptautiniai susitarimai dėl karo nusikaltimų (Ženevos konvencijos, Romos statutas).....	14
2.2. Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų vaidmuo vykdant baudžiamąjį persekiojimą už karo nusikaltimus.	19
3. KARO NUSIKALTIMŲ REGLAMENTAVIMAS UKRAINOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE	26
4. LIETUVOS IR UKRAINOS BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS TAIKYMAS UŽ KARO NUSIKALTIMUS LYGINAMOJI ANALIZĖ	38
5. TEISINGUMO VYKDYMO PROBLEMOS KARO NUSIKALTIMŲ BYLOSE	46
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	58
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	62
SANTRAUKA	67
SUMMARY	68

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

BK	Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas
Ukrainos BK	Ukrainos baudžiamasis kodeksas
Ukrainos BPK	Ukrainos baudžiamojo proceso kodeksas
TBT	Tarptautinis baudžiamasis teismas
JT Chartija	Jungtinių Tautų Chartija

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Kiekviena civilizuota visuomenė siekia taikos, tačiau istorijoje randame daugybę pavyzdžių apie ginkluotus konfliktus, invazijas, teritorinius užgrobumus, masinius naikinimus ir kitus neteisėtus tautų suvereniteto, teritorijų vientisumo pažeidimus. Pasaulio istorija rodo, kad ginkluoti konfliktai kyla dėl įvairių priežasčių, tokių kaip teritorinės ambicijos, ideologiniai skirtumai, išteklių kontrolė bei tautiniai ir etniniai konfliktai. Toks smurtinis sprendimų priėmimo mechanizmas žmoniją lydi nuo senovės laikų, o šiuolaikiniai karai ne tik sukelia humanitarines krizes, bet ir kelia sudėtingus teisės, teisingumo ir atsakomybės klausimus.

Šiuolaikiniai ginkluoti konfliktai, kaip, pavyzdžiui, karas Ukrainoje, akcentuoja ne tik humanitarinius iššūkius, bet ir teisinius klausimus, susijusius su karo nusikaltimais ir atsakomybės už juos užtikrinimu. Karo nusikaltimai, įvykdyti ir tebevykdomi Ukrainos konflikto metu, yra rimtas tarptautinio teisingumo iššūkis. Daugiau nei dešimtmetį trunkantis karas kelia rimtą klausimą dėl tarptautinės teisės įgyvendinimo ir efektyvaus atsakomybės už šiuos nusikaltimus nustatymo. 2022 metų Rusijos invazija į Ukrainą sukėlė ne tik humanitarinę krizę, bet ir įvairius teisinių normų pažeidimus, keliančius grėsmę tarptautinei teisei tvarkai. Karo nusikaltimai, įvykdyti karo metu - masiniai nužudymai, kankinimai, prievartavimai, deportacijos, infrastruktūros naikinimas ir kiti, kelia būtinybę užtikrinti atsakomybę už šiuos veiksmus ir atkurti teisingumą.

Šiuo metu svarbu užtikrinti efektyvią baudžiamąją atsakomybę už karo nusikaltimus, kad būtų garantuojamas baudžiamumas už sunkius tarptautinius teisės pažeidimus, tuo pačiu užkertant kelią tolesniam tarptautinės teisės pažeidimui ir stiprinant teisinę tvarką. Efektyvi atsakomybė už karo nusikaltimus reikalauja glaudaus tarptautinių, nacionalinių ir regioninių teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo. Tarptautinis Baudžiamasis Teismas (toliau - TBT) atlieka esminį vaidmenį sprendžiant karo nusikaltimus, tačiau be jo indėlio būtinas ir valstybių, regioninių organizacijų bei nevyriausybinų aktyvus dalyvavimas. Pažymėtina, kad tiek tarptautinėje teisėje, tiek nacionalinėje teisėje įtvirtintas universalumo principas, pagal kurį valstybė turi jurisdikciją nagrinėti ir persekioti už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, nepriklausomai nuo jų geografinės vietos, kaltininko ar nukentėjusiojo pilietybės. Šis principas suteikia valstybėms narėms galimybę taikyti savo jurisdikciją nusikaltimams, padarytiems už jų ribų, net jei šie nusikaltimai tiesiogiai neliečia tos valstybės (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Atsižvelgiant į tokių nusikaltimų sunkumą ir pavojingumą, valstybė turi teisę vykdyti teisingumą, siekdama užkirsti kelią šioms nusikaltimams ir užtikrinti tarptautinės teisinės tvarkos išlaikymą.

Todėl tik koordinuojant veiksmus ir užtikrinant skaidrumą bei nepriklausomumą galima pasiekti, kad karo nusikaltimai būtų efektyviai tiriami, nusikaltėliai patraukti atsakomybėn, o tarptautinė teisinė tvarka atkuriamą. Tokiu būdu užtikrinama, kad teisingumas bus įvykdytas ne tik žalos nukentėjusiems asmenims atžvilgiu, bet ir tarptautinei bendruomenei, siekiančiai apsaugoti žmogaus teises, valstybės suverenitetą ir nepriklausomumą bei užkirsti kelią tokiems nusikaltimams ateityje.

Magistro darbo tikslas. Šio magistro darbo tikslas - išanalizuoti efektyvios baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus reglamentavimą tarptautiniuose teisės aktuose, Lietuvos bei Ukrainos įstatymuose, nustatyti bei atskleisti problemas, susijusias su baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus aiškinimu ir taikymu, bei įvertinti teisinio reglamentavimo trūkumus.

Magistro darbo objektas. Šio magistro darbo objektas - efektyvios baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus reglamentavimas ir praktika, analizuojant tarptautinius teisės aktus, Lietuvos ir Ukrainos nacionalinius įstatymus, taip pat jų įgyvendinimo problemas ir iššūkius.

Magistro darbo tyrimo uždaviniai. Siekiant įgyvendinti šio darbo iškeltą tikslą, buvo nustatyti tokie uždaviniai:

1. Išanalizuoti tarptautinių nusikaltimų sampratą ir klasifikaciją remiantis tarptautiniais bei nacionaliniais teisės aktais;
2. Išnagrinėti karo nusikaltimų teisinį statusą tarptautinėje teisėje, įvertinant esamus tarptautinius mechanizmus ir jų veiksmingumą;
3. Išanalizuoti karo nusikaltimų reglamentavimą Ukrainos teisės aktuose, išskiriant esminius teisinius aspektus;
4. Palyginti Lietuvos ir Ukrainos baudžiamosios atsakomybės reglamentavimą už karo nusikaltimus, nustatant pagrindinius skirtumus ir panašumus atsižvelgiant į tarptautinės baudžiamosios teisės reikalavimus;
5. Išsiaiškinti teisingumo problemas karo nusikaltimų bylose, siekiant nustatyti pagrindinius trūkumus ir pateikiant rekomendacijas, kaip būtų galima sustiprinti baudžiamąją atsakomybę už karo nusikaltimus.

Magistro darbo tyrimo metodai. Rengiant magistro darbą buvo naudojami šie tyrimo metodai - lingvistinis, lyginamasis, istorinis, dedukcinis, dokumentų analizės, aprašomasis metodai.

Darbe pasitelkiamas lingvistinis metodas, kuris naudojamas analizuojant teisės aktų tekstą, teismų sprendimus ir kitus teisinius dokumentus aiškinant sąvokas bei atskleidžiant jų prasmę.

Lyginamojo metodo pagalba buvo išnagrinėtas tarptautinis teisinis reglamentavimas bei teismų praktiką, taip pat atliktas Lietuvos ir Ukrainos teisinių sistemų palyginimas, siekiant nustatyti skirtumus ir panašumus reglamentuojant karo nusikaltimus bei baudžiamąją atsakomybę už juos. Šis metodas leido įvertinti, kaip skirtingose šalyse ir tarptautinėse teisės normose yra apibrėžiami ir taikomi karo nusikaltimai, kokios praktinės problemos kyla aiškinant ir taikant šias normas, bei kaip skirtingų teisinių sistemų požiūriai gali turėti įtakos efektyvumui užtikrinant atsakomybę už karo nusikaltimus.

Istorinis metodas buvo taikomas siekiant atskleisti baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus raidą bei istorinę tarptautinės teisės normų, reglamentuojančių karo nusikaltimu, evoliuciją.

Naudojant dedukcinio metodo principu, buvo ištirti pagrindiniai teisės principai ir teorinės nuostatos, susijusios su karo nusikaltimais bei atsakomybės už juos užtikrinimu. Remiantis bendromis teisės doktrinomis ir tarptautiniais teisiniais dokumentais, buvo nustatytos konkrečios teisės normos, reglamentuojančios karo nusikaltimus tiek tarptautinėje, tiek nacionalinėje teisėje.

Didelis dėmesys buvo skiriamas dokumentų analizės metodui, kurio pagalba buvo nagrinėjami tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai – tarptautinės sutartys, įstatymai ir kiti teisės šaltiniai.

Aprašomojo metodo pagalba buvo išsamiai apžvelgti karo nusikaltimų ir baudžiamosios atsakomybės už juos aspektai, remiantis teisės literatūra, dokumentais bei praktika.

Magistro darbo originalumas. Efektyvios baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus Ukrainoje tema šiuo metu yra plačiai nagrinėjama ne tik Ukrainoje, bet ir tarptautinėje teisės mokslo bendruomenėje. Atsižvelgiant į neseniai įvykusią Rusijos invaziją į Ukrainą ir karo nusikaltimų eskalavimą, ši tema įgavo ypatingą aktualumą. Šiuo metu tarp mokslininkų ir teisininkų vyksta intensyvios diskusijos apie karo nusikaltimų sampratą, jų pasekmes bei atsakomybės užtikrinimą. Pavyzdžiui, 2023 m. Ivanovic A., Spitsyina H., Nechyporuk M., Filipenko N. ir Granskienė-Juodkaitė G. publikavo straipsnį, kuriame analizavo Ukrainos teismo ekspertizės institucijų tarptautinio bendradarbiavimo su užsienio ekspertais aspektus renkant, tiriant ir analizuojant žmogaus genominę informaciją bei atliekant molekulinės genetikos tyrimus karinės agresijos prieš Ukrainą metu.

2024 m. Granskienė-Juodkaitė G., Versekėnas T. ir Melničenko S. savo moksliniame darbe nagrinėjo ne tik nusikaltimus žmoniškumui, bet ir karo nusikaltimų raidą bei jų reglamentavimą tarptautiniu ir nacionaliniu lygmeniu. Profesorius Šepitko savo

straipsnyje „Sunkiausi komunistinių totalitarinių režimų nusikaltimai ir Rusijos agresija Ukrainoje“ analizavo totalitarinių režimų įvykdytus sunkiausius nusikaltimus, tokius kaip genocidas, nusikaltimai žmoniškumui, represijos prieš civilius gyventojus, masinės deportacijos, taip pat aptarė karo nusikaltimus ir jų teisinį vertinimą. Jis pabrėžė, kad propaganda yra vienas iš esminių elementų, leidžiančių tokiems režimams įvykdyti tokio pobūdžio nusikaltimus, įskaitant ir karo nusikaltimus.

Nepaisant šios temos aktualumo, per pastaruosius penkerius metus nei Vilniaus universitete, nei Mykolo Romerio universitete, nei Vytauto Didžiojo universitete nebuvo rengiamas nė vienas magistro darbas, tiesiogiai susijęs su karo nusikaltimų baudžiamąja atsakomybe. Atsižvelgiant į tai, mano darbas išsiskirs būtent tuo, kad jame bus aptariama, kokios yra efektyvios baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus Ukrainoje priemonės ir kaip tarptautinė bendruomenė, taip pat nacionalinės teisės sistemos, galėtų užtikrinti teisingumą bei atsakomybę už šiuos nusikaltimus. Tai leis geriau suprasti, kaip galima užkirsti kelią karo nusikaltimams ateityje ir kaip užtikrinti efektyvų atsakomybės mechanizmą.

Darbe bus nagrinėjami karo nusikaltimų atvejai, susiję su Rusijos kariuomenės veiksmais Ukrainos teritorijoje, kartu analizuojant, kaip šie nusikaltimai yra reglamentuojami ir vertinami tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygiu..

Šis darbas siekia papildyti esamą diskursą gilindamasis į praktinius baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus taikymo aspektus. Ypatingas dėmesys bus skiriamas tarptautinių teisės aktų, nacionalinių įstatymų bei teismų praktikos analizei Lietuvos ir Ukrainos kontekste.

Darbo originalumas slypi ne tik teorinėje analizėje, bet ir praktinių aspektų tyrime - kaip teisiniai mechanizmai gali būti tobulinami, siekiant užtikrinti, kad kiekvienas karo nusikaltimas būtų tinkamai persekiojimas, o šie nusikaltimai taptų aiškiai nepriimtini tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu.

Svarbiausi šaltiniai. Darbe analizuojami pagrindiniai tarptautiniai teisės aktai, įskaitant Romos statutą, Ženevos konvencijas, taip pat nacionaliniai teisės aktai, tokie kaip Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau - BK) ir Ukrainos įstatymai. Be to, darbo tikslui pasiekti pasitelkiama tarptautinių, regioninių bei nacionalinių teismų praktika, o taip pat analizuojami tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkų atlikti tyrimai ir publikacijos, susijusios su karo nusikaltimais ir atsakomybės už juos užtikrinimu.

1. TARPTAUTINIŲ NUSIKALTIMŲ SAMPRATA IR KLASIFIKACIJA

Tarptautinių nusikaltimų samprata pradėjo formotis dar iki pirmojo pasaulinio karo, kai vyravo nuostata, jog už veiksmus, tokius kaip siekis dominuoti pasaulyje ar karinė agresija be teisėto pagrindo, atsakomybė gali būti taikoma tik fiziniams asmenims, tačiau ne valstybėms. Toks požiūris rėmėsi tuo metu galiojusia tarptautinės teisės doktrina, pagal kurią valstybės buvo laikomos pagrindiniais tarptautinės teisės subjektais, o karas - teisėtu ir priimtiniu nacionalinės politikos įgyvendinimo įrankiu (Trikoz, 2007, p. 29-30). Vis dėlto toks požiūris turėjo esminių trūkumų. Dabartinėje tarptautinėje teisėje akivaizdu, kad būtent valstybės yra pagrindiniai subjektai, pažeidžiantys tarptautinius susitarimus ir inicijuojantys veiksmus, kurie gali būti klasifikuojami kaip tarptautiniai nusikaltimai. Tačiau iki pirmojo pasaulinio karo tarptautinė teisė nebuvo įtvirtinusi veiksmingų mechanizmų, kurie leistų nustatyti tokių veiksmų neteisėtumą ir užtikrinti atsakomybę už juos.

Pirmasis pasaulinis karas inicijavo reikšmingus pokyčius tarptautinės teisės normatyvinėje sistemoje ir požiūryje į tarptautinius nusikaltimus. 1919 m. Tautų Lygos statutas pažymėjo pirmąjį bandymą tarptautinės teisės lygmeniu įtvirtinti normas, kuriomis siekiama užkirsti kelią kariniams konfliktams ir apriboti jų eskalavimą, nustatant teises priemones tarptautinio saugumo užtikrinimui. Vėliau, 1928 m. Paryžiaus pakte buvo įtvirtintas karų draudimas, taip sukuriant teisinę bazę, kuria remiantis būtų siekiama užkirsti kelią kariniams susirėmimams ir užtikrinti ilgalaikį taiką (Vadapalas, 2006, p. 102-103). 1933 m. Londono konvencija suteikė agresijos apibrėžimą, taip atverdama kelią tolimesniam tarptautinių nusikaltimų apibrėžimui ir atsakomybės už juos nustatymui, prisidėdama prie tarptautinės teisės vystymosi ir tarptautinės bendruomenės atsakomybės už karo nusikaltimus formavimo (Katuoka, 2006, p. 17).

Tuo pačiu metu buvo pastebima tendencija, kad tarptautinio pobūdžio teisės pažeidimai, kurie susiję su nacionalinių jurisdikcijų konfliktais arba kai sunku nustatyti konkrečių valstybių teritorinę jurisdikciją, taip pat turėtų būti priskiriami tarptautiniams nusikaltimams. Tarptautinė konferencija dėl baudžiamųjų įstatymų unifikavimo, įvykusi 1927 m. Varšuvoje, prie tarptautinių nusikaltimų priskyrė šiuos teisės pažeidimus: piratavimą, metalinių pinigų bet vertybinių popierių padirbimą, prekybą vergais, prekybą moterimis ir vaikais, tyčinį įvairių priemonių, galinčių sukelti visuomeninį pavojų, naudojimą, prekybą narkotikais, prekybą pornografinė literatūra, kiti nusikaltimai, numatyti tarptautinėse konvencijose (Kudryavtseva, 1999, p. 51–79).

Tarptautinės teisės Komisija (toliau - Komisija) 1976 m., rengdama projektą apie valstybių atsakomybę, bandė apibrėžti tarptautinį nusikaltimą. Šią sąvoką pasiūlė prof.

Robertas Ago, tuometinis Komisijos specialusis pranešėjas valstybių atsakomybės klausimais. Tarptautinėje teisėje ši sąvoka prigijo, nors 2002 m. projekte, kurį Komisija perdavė Generalinei Asamblėjai, ji dėl politinių prieštaravimų buvo pakeista “sunkaus pažeidimo sąvoka”. Kai kurių atskirų tarptautinių nusikaltimų kategorijos buvo jau įtvirtintos tarptautinės teisės aktuose. Pavyzdžiui, Generalinės Asamblėjos patvirtintas apibrėžimas nustato, kad “agresyvus karas yra nusikaltimas tarptautinei taikai”. Tačiau tarptautinis nusikaltimas ir jo pasekmės pirmą kartą buvo konkrečiai apibrėžtos tik šiame projekte (Tarptautinė teisės komisija, 1996).

1996 m. Jungtinių Tautų Tarptautinės teisės komisijos Straipsnių dėl valstybių atsakomybės projekto (toliau - Straipsniai) redakcijos projekto 19 straipsnyje įtvirtintas tarptautinių nusikaltimų apibrėžimas. Pagal šį apibrėžimą, tarptautiniai nusikaltimai yra tarptautinės teisės pažeidimai, kuriuos valstybė įvykdo, pažeisdama tarptautinį įsipareigojimą, turintį esminę reikšmę tarptautinės bendrijos fundamentaliems interesams. Dėl šios reikšmės tokį pažeidimą nusikaltimu pripažįsta visa tarptautinė bendrija (as a whole) (Tarptautinė teisės komisija, 1996).

Toks apibrėžimas atitinka ir Jungtinių Tautų Chartijos (toliau - JT Chartija) nuostatomis, kadangi JT Chartijos tikslas - palaikyti tarptautinę taiką bei saugumą ir imtis veiksmingų kolektyvinių priemonių, siekiant užkirsti kelią grėsmei taikai ir ją pašalinti, sustabdyti agresijos veiksmus arba kitus taikos pažeidimus. Šis teisinis dokumentas taip pat reglamentuoja tarptautinius nusikaltimus, ypač agresijos nusikaltimus. JT Chartija draudžia naudoti jėgą prieš kitų valstybių teritorinį integralumą arba politinį nepriklausomumą, kas gali būti pripažinta agresija. Tai įtvirtina svarbų principą, kad agresijos aktai ir karo veiksmai turi būti teisėtai pagrįsti, kad būtų išvengta nelegalių tarptautinių konfliktų (Jungtinių Tautų chartija, 1945).

Tarptautinių nusikaltimų sąvoka plačiai buvo apibrėžta po antrojo pasaulinio karo, kai buvo įsteigtas Niurnbergo tarptautinis karinis tribunolas. 1945 m. rugpjūčio 8 d. priimtas Niurnbergo tribunolo statutas apibrėžė “nusikaltimus žmoniškumui”, “karo nusikaltimus” ir “nusikaltimus taikai” (Niurnbergo 6 straipsnis), ir tapo pagrindiniu dokumentu, nustatančiu atsakomybę už sunkius karo metu įvykdytus pažeidimus (Juodkaitė-Granskienė *et al.*, 2024, p. 8)

Paskutinių dešimtmečių praktika, įskaitant buvusiosios Jugoslavijos ir Ruandos tribunolus, toliau plėtojo ir specifikavo tarptautinius nusikaltimus, įrodant, kad nusikaltimai žmoniškumui gali būti teisiami nepriklausomai nuo ginkluoto konflikto statuso. Jugoslavijos tribunolo statutas 1993 m. supažindino su būsimais tarptautinės baudžiamosios atsakomybės principais, kurie tapo pagrindu formuojant teisinę praktiką dėl

nusikaltimų žmoniškumui. Be to, Ruandos tribunolas, įkurtas 1994 m., dar labiau išplėtė tarptautinių nusikaltimų apibrėžimus, pripažindamas, kad genocidas ir kiti sunkius žmogaus teisių pažeidimus gali būti teisiami pagal tarptautinę teisę. Šie tribunolai žymiai prisidėjo prie tarptautinės baudžiamosios atsakomybės už sunkius pažeidimus vystymosi ir teisinio pagrindo stiprinimo, kuris vėliau tapo svarbus TBT ir kitoms tarptautinėms institucijoms (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas).

Taigi, atsižvelgiant į tarptautinių nusikaltimų sampratos raidą bei formavimąsi, galima daryti išvadą, kad tarptautinių nusikaltimų sąvokos tiek teisiniai, tiek pagrindiniai principai nuosekliai keičiasi ir vystosi siekiant užtikrinti tarptautinę teisinę tvarką ir atsakomybę. Tarptautiniai nusikaltimai, tokie kaip karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui, genocidas bei agresijos nusikaltimai – kelia itin didelę grėsmę, nes pažeidžia pagrindines asmens ir jų grupių teises, dažnai sukeldami reikšmingos žalos ne tik pavieniams žmonėms, bet ir ištisoms teritorijoms ar valstybėms bei jų gyventojų grupėms. Dėl šios priežasties veiksmingas baudžiamosios atsakomybės taikymas yra esminis siekiant apginti daugelio žmonių teises ir interesus, taip pat užtikrinti visuomenės ir valstybės saugumą (Juodkaitė-Granskienė *et al.*, 2024, p. 2)

Jų išskirtinumą ir pavojingumą rodo ir Konvencijoje dėl senaties termino netaikymo už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui įtvirtintas tarptautinės baudžiamosios teisės principas, kad genocido nusikaltimui, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams, kaip jie apibrėžiami tarptautinėje teisėje, negali būti taikomi jokie senaties terminai (Konvencija dėl senaties termino..., 1946).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat savo 2014 m. nutarime pažymėjo, kad pagal Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1968 m. priimtą Konvenciją dėl senaties termino netaikymo už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui, šie nusikaltimai yra priskiriami prie pačių sunkiausių tarptautinės teisės draudžiamų veikų. Konstitucinis Teismas taip pat akcentavo, kad veiksmingas asmenų, atsakingų už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui, baudimas yra svarbus veiksnys siekiant užkirsti kelią tokiems nusikaltimams, užtikrinti žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugą, stiprinti pasitikėjimą, skatinti tarptautinį bendradarbiavimą bei užtikrinti taiką ir tarptautinį saugumą. Teismas taip pat nurodė, kad vidaus teisės normos, nustatančios senaties terminus už paprastus nusikaltimus, negali būti taikomos karo nusikaltimams ir nusikaltimams žmoniškumui, nes tai kelia rimtą tarptautinės bendruomenės susirūpinimą ir trukdo efektyviai vykdyti baudžiamąjį persekiojimą bei užtikrinti atsakomybę už šiuos nusikaltimus. Todėl tarptautinėje teisėje būtina įtvirtinti principą, kad karo nusikaltimams ir nusikaltimams žmoniškumui senaties terminai nėra taikomi, užtikrinant visuotinį šio

principo įgyvendinimą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas).

Lietuvos teisėje atsakomybė už aptartus nusikaltimus reglamentuota vadovaujantis tarptautiniais teisės principais – t. y. BK įtvirtina tarptautinių nusikaltimų apibrėžimus pagal tarptautinius standartus, numato baudžiamąją atsakomybę už šiuos nusikaltimus padarymą bei teisę persekioti ir taikyti savo jurisdikciją tokiems nusikaltimams. Be to, BK apima universalumo principą, leidžiantį teisti asmenis už tarptautinius nusikaltimus nepriklausomai nuo jų padarymo vietos, kaltininko ar nukentėjusiojo pilietybės (BK 7 straipsnis). BK 7 straipsnyje įtvirtintas universalumo principas numato, kad valstybė turi jurisdikciją tarptautiniams nusikaltimams, kurie pažeidžia visos žmonijos interesus, nepriklausomai nuo to, kurioje teritorijoje jie buvo padaryti, taip pat nepriklausomai nuo kaltininko ar nukentėjusiojo pilietybės (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Šis tarptautinės teisės principas grindžiamas visuotine atsakomybe už tokių nusikaltimų prevenciją ir baudžiamąjį persekiojimą. Taigi, tai reiškia, kad šias nusikalstamas veikas persekioti galima net ir tuo atveju nesant tokių veikų tiesioginio draudimo nacionalinėje teisėje (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas). Pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus, tarptautiniams nusikaltimams taikomas specialus (išimtinis) baudžiamojo persekiojimo mechanizmas Lietuvoje. BK 3 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad tarptautinio pobūdžio nusikaltimams netaikomi senaties terminai, taip pat nėra draudimo taikyti baudžiamąjį įstatymą atgaline tvarka (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Atsižvelgiant į tokių nusikaltimų pobūdį ir sunkumą, tarptautiniai nusikaltimai klasifikuojami į keturias pagrindines grupes, kurios apima ypač pavojingus veiksmus, keliančius grėsmę ne tik atskiriems asmenims, bet ir visoms tautoms bei žmonijai:

Genocidas. 1948 m. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė konvenciją dėl genocido, kuri apibrėžė genocido nusikaltimą, t. y. tyčinį žmonių grupės sunaikinimą (Konvencija dėl kelio užkirtimo..., 1948). Pagal Romos Statutą, genocido sąvoka apima veiksmus, kurių tikslas yra visiškai ar iš dalies sunaikinti tam tikrą nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę. Genocido esminiai elementai yra:

- a. Grupės identifikavimas pagal objektyvius kriterijus;
- b. Intencija sunaikinti grupę kaip tokią;
- c. Sistemingų veiksmų, tokių kaip žudynės, trėmimai ar priverstinė sterilizacija, vykdymas (Romos statutas, 1998).

Pagal BK 99 straipsnis, genocidas apibrėžiamas kaip veiksmai, kuriais siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai nacionalinei, etninei,

rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei. Tai apima organizavimą, vadovavimą ar dalyvavimą žudant, kankinant, žalojant, trikdančią vystymąsi, deportuojant, sudarant gyvenimo sąlygas, kurios lėmė grupės narių žūtį, ribojant gimstamumą ar prievarta perduodant grupės vaikus kitoms grupėms (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Karo nusikaltimai – tai ginkluoto konflikto teisės normų, nustatytų tarptautiniuose dokumentuose, pažeidimai, daromi ginkluoto konflikto ar okupacijos metu. Jie apima veiksmus, vykdomus pažeidžiant karo teisės principus, įtvirtintus tokiuose dokumentuose kaip Ženevos konvencijos. Pavyzdžiui, nederamas elgesys su karo belaisviais, įkaitų nužudymas ar sąmoningas miestų, miestelių ar kaimų sunaikinimas (Tarybos 2003 m. gegužės 8 d. sprendimas..., 2003).

Karo nusikaltimai gali būti skirstomi į keletą grupių. Pagal Ženevos konvenciją dėl karo aukų apsaugos ir jos I papildomą protokolą, sunkūs pažeidimai tarptautinio ginkluoto konflikto metu apima: žudymą, smurtą, įkaitų ėmimą, prievartą prieš asmenis, deportacija ar perkėlimas arba neteisėtas laisvės atėmimas ir kiti (Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos..., 1949).

Agresijos nusikaltimai – tai valstybės ginkluotųjų pajėgų naudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę (Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos..., (2000). Tai apima atvejus, kai valstybės ar jų vadovai pradeda karinį veiksmą prieš kitą valstybę be teisėto pagrindo, pažeidžiant tarptautinius susitarimus ir normas. Romos Statuto 8 straipsnyje agresijos nusikaltimas apibrėžiamas kaip asmens, galinčio veiksmingai kontroliuoti valstybės politinius ar karinius veiksmus ar jiems vadovauti, planuojamas, rengiamas, inicijuojamas arba vykdomas agresijos aktas, kuris savo pobūdžiu, sunkumu ir mastu aiškiai pažeidžia JT Chartiją (Romos statutas, 1998). Agresijos aktas suprantamas kaip vienos valstybės ginkluotųjų pajėgų panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą. Pagal Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliuciją agresijos aktu, nepriklausomai nuo to, ar buvo paskelbtas karas, laikomi šie veiksmai: įsiveržimas į kitos valstybės teritoriją, jos užpuolimas, teritorijos okupacija; bombardavimas ar ginklo panaudojimas ir kiti.

BK 110 straipsnis pateikia agresijos sąvoka - tas, kas sukėlė agresiją prieš kitą valstybę (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Nusikaltimai žmoniškumui – tai veika, įvykdyta kaip dalis didelio masto ar sistemingų atakų prieš civilius gyventojus (Tarybos 2003 m. gegužės 8 d. sprendimas..., 2003). Pagal Romos Statuto 7 straipsnį nusikaltimai žmoniškumui apima bet kurią iš šių veikų, kai sąmoningai rengiami didelio masto arba sistemingi civilių užpuolimai:

nužudymas, naikinimas, pavergimas, gyventojų deportacija arba priverstinis perkėlimas, įkalinimas, kankinimai, išžaginimas ir kiti (Romos statutas, 1998).

Tarptautinių nusikaltimų samprata ir jų atsakomybė išsivystė per ilgą laikotarpį, pradedant nuo pirmojo pasaulinio karo ir baigiant šiuolaikiniais tarptautiniais tribunolais. Nors iki Pirmojo pasaulinio karo tarptautinė teisė nesuteikė pakankamų mechanizmų, leidžiančių nustatyti valstybės atsakomybę už pažeidimus, po karo buvo priimti esminiai teisės aktai, tokie kaip Tautų Lygos statutas ir Paryžiaus paktas, kurie padėjo sukurti pagrindus tarptautiniams nusikaltimams apibrėžti. Niurnbergo tribunolas ir vėlesni tarptautiniai tribunolai toliau išplėtė šią sampratą, nustatydami atsakomybę už karo nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui ir agresiją. Dėl šių vystymosi etapų tarptautinė teisė šiandien užtikrina universalų atsakomybės taikymą, nepriklausomai nuo vietos ar pilietybės, už veiksmus, kurie kelia grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui.

2. KARO NUSIKALTIMŲ TEISINIS STATUSAS TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

2.1. Tarptautiniai susitarimai dėl karo nusikaltimų (Ženevos konvencijos, Romos statutas)

Tarptautinė baudžiamoji teisė atlieka pagrindinį vaidmenį formuojant karo nusikaltimų teisinį pagrindą. Ji įtvirtina savo teisės aktuose karo nusikaltimų apibrėžimus, reguliavimą bei atsakomybės mechanizmus, siekdama užtikrinti humanitarinės teisės normų laikymąsi tiek ginkluoto, tiek neginkluoto konflikto metu. Kaip savarankiška ir specializuota teisės šaka, tarptautinė baudžiamoji teisė reglamentuoja karo nusikaltimus ir nustato atsakomybės už šiuos nusikaltimus įgyvendinimo tvarką, įskaitant baudžiamąjį persekiojimą, taip pat įpareigoja valstybes nares suderinti nacionalinę teisę su tarptautiniais standartais, numatytus įvairiuose teisės aktuose, reglamentuojančiuose karo nusikaltimų apibrėžimus ir atsakomybės už juos užtikrinimą.

Karo nusikaltimai tarptautinėje baudžiamojoje teisėje reglamentuojami per keletą svarbių tarptautinių susitarimų, tokių kaip Ženevos konvencijos ir Romos statutas.

Ženevos konvencijos dėl karo aukų apsaugos, priimtose 1949 metais, yra pagrindinis humanitarinės teisės aktas, kuris reglamentuoja, kaip turi būti elgiamasi su civilių gyventojų, sužeistų karių ir karo belaisvių teisėmis, siekiant apsaugoti jų teises ir sumažinti karo metu patiriamą žalingą poveikį. Ši konvencija įsigaliojo 1950 metais ir susideda iš keturių tarptautinių teisės sutarčių bei trijų papildomų protokolų, kurie visi yra skirti humanitarinės teisės klausimams. Ženevos konferencijoje, kurioje dalyvavo 64 valstybės, buvo priimtose šios svarbios konvencijos: pirmoji - dėl sužeistų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo, antroji - dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų

ginkluotųjų pajėgų narių jūroje pagerinimo, trečioji - dėl elgesio su karo belaisviais ir ketvirtoji - dėl civilių apsaugos karo metu (Ženevos konvencijos, 1949).

1977 metais, po diplomatinės konferencijos Ženevoje, kurioje dalyvavo 140 valstybių, buvo priimti du papildomi protokolai, skirti plėsti Ženevos konvencijų taikymą ginkluotose konfliktuose. Pirmasis protokolas išplečia apsaugą civiliams, apibrėždamas kovos veiksmų apribojimus, siekiant išvengti nereikalingos žalos ir kančių. Antrasis protokolas, skirtas netarptautiniams ginkluotiems konfliktams, nustato kovos priemones ir metodus, siekiant užkirsti kelią karo nusikaltimams ir užtikrinti minimalias humanitarines normas. 2005 metais buvo priimtas trečiasis papildomas protokolas, kuris įvedė papildomą skiriamąją emblemos priėmimą, siekiant pagerinti apsaugą humanitarinėms organizacijoms, veikiančioms karo zonose (Ženevos konvencijų papildomi protokolai..., 1977).

Karo nusikaltimai pagal Ženevos konvencijas apima rimtus tarptautinio ginkluoto konflikto metu padarytus konvencijų pažeidimus, tokius kaip nužudymai, smurtas, įkaitų ėmimas ir kita prievarta prieš saugomus asmenis, įskaitant sužeistuosius, ligonius, išsigelbėjusius iš sudužusių laivų, bei kitus asmenis *hors de combat* (nebepriklausančios kovai). Karo nusikaltimai taip pat apibrėžia plataus masto žmogaus teisių pažeidimus, tokius kaip savavališkos nužudymo, kankinimo ir nežmoniško elgesio su civilių gyventojais bei karo belaisviais. Ženevos konvencijos ir jų pirmasis papildomas protokolas įpareigoja valstybes nares įtvirtinti savo nacionalinėse teisėse baudžiamąją atsakomybę už šiuos nusikaltimus, ypač už sunkius konvencijų pažeidimus, ir užtikrinti, kad nacionaliniai teisės aktai atitiktų tarptautinius standartus (Ženevos konvencija, 1949) (Ženevos konvencijų I papildomas protokolas, 1977).

Lietuva prie Ženevos konvencijų dėl karo aukų apsaugos ir papildomų protokolų oficialiai prisijungė 1993 m., o ratifikavo 2000 m. Prie paskutinio papildomo protokolo Lietuva prisijungė 2006 m. ir jį ratifikavo 2007 m. Tuo tarpu Ukraina prie Ženevos konvencijų prisijungė 1954 m., o ratifikavo 1956 m. Šie svarbūs veiksmai abiem valstybėms leido įsipareigoti laikytis tarptautinės humanitarinės teisės normų ir užtikrinti šių konvencijų nuostatų įgyvendinimą savo nacionalinėse sistemose (Visuotinė lietuvių enciklopedija). (Ukaz Ukrainos TSR Aukščiausiosios Tarybos..., 1949).

Ženevos konvencijos ir jų papildomi protokolai yra pagrindiniai tarptautinės humanitarinės teisės dokumentai, kurie nustato taisykles, kaip elgtis ginkluotų konfliktų metu, siekiant apsaugoti žmogaus teises ir orumą. Šių konvencijų tikslas – užtikrinti apsaugą asmenims, kurie nebepriklauso kovai, tokiems kaip civilius gyventojus, sužeistus karius ir karo belaisvius. Konvencijos nustato aiškias taisykles, kaip su jais turi būti

elgiamasi ir siekia sumažinti karinių veiksmų sukeltą žalą lygi. Valstybės, prisijungusios prie šių konvencijų, įsipareigoja laikytis šių principų ir užtikrinti, kad jų nacionaliniai teisės aktai atitiktų tarptautinius humanitarinės teisės standartus (Ženevos konvencijos, 1949).

Be to, svarbu pabrėžti, kad Ženevos konvencijos taikomos ne tik tarptautiniams, bet ir vidaus ginkluotiems konfliktams, tokius kaip pilietiniai karai, revoliucijos ar sukilimai. Tai užtikrina, kad tarptautinės teisės normos būtų laikomasi ne tik tarp valstybių, bet ir viduje, kai karinės veiklos mastas paveikia šalies piliečius (Ženevos konvencijos, 1949). Tokiu būdu konvencijos siekia užtikrinti humanitarinius principus net ir tuomet, kai konfliktai vyksta vidinėje šalies teritorijoje, ir garantuoti, kad šie principai būtų laikomasi nepriklausomai nuo konflikto pobūdžio.

1949 m. Ženevos konvencijos 3 straipsnyje nustatyta, kad tarptautinės humanitarinės teisės normos taikomos ir netarptautinių ginkluotų konfliktų metu, vykstančių šalies viduje. Šis straipsnis tapo kertiniu, užtikrinant minimalią apsaugą asmenims, kurie nedalyvauja arba nebegali dalyvauti karo veiksmuose, tokiems kaip sužeistieji, ligoniai, karo belaisviai ir civiliai gyventojai. Straipsnyje numatytas draudimas tyčiniams išpuoliams, smurtui, kankinimams, žudynėms, įkaitų ėmimui ir kitoms nežmoniško elgesio formoms.

Tačiau 3 straipsnio reglamentavimas buvo labiau išplėtotas 1977 m. priimtame antrajame papildomame protokole, kuris skirtas netarptautiniams ginkluotiems konfliktams. Šis protokolas pirmą kartą tarptautinės humanitarinės teisės istorijoje aiškiai įvardijo, kad humanitarinės teisės normos taikomos ir vidaus konfliktų metu, tokių kaip pilietiniai karai, revoliucijos ar sukilimai. Jame nustatytos minimalios apsaugos normos civiliams gyventojams, sužeistiesiems ir ligoniams bei numatyti draudimai taikyti tam tikras karo priemones.

Antrojo protokolo draudimai apima:

- tyčinius išpuolius prieš civilius gyventojus;
- žudymą, kankinimus, prievartavimą ir kitokį nežmonišką elgesį;
- vaikų verbavimą ar jų naudojimą kariniuose veiksmuose;
- kovos metodus ir priemones, keliančias perteklinį pavojų civiliams arba prieštaraujančias humanitariniams principams (Ženevos konvencijos, 1949).

Šių normų reikšmė ypatingai akcentuoja šiuolaikinių netarptautinių konfliktų kontekste, tokiuose kaip Sirijos pilietinis karas, Jemeno konfliktas ar sukilimai Afrikoje. Nepaisant tarptautinių teisės aktų egzistavimo, šiuose konfliktuose dažnai pastebimi

sisteminiai pažeidimai, įskaitant civilių gyventojų žudynes, vaikų naudojimą karo tikslams ir masines deportacijas.

TBT vaidina svarbų vaidmenį užtikrinant atsakomybę už šiuo pažeidimus. Pavyzdžiui, TBT yra nagrinėjęs bylas, susijusias su vidaus konfliktų metu padarytais karo nusikaltimais, įskaitant civilių žudynes ir vaikų verbavimą, kaip tai buvo Ugandos Lordų pasipriešinimo armijos byloje ar Kongo Demokratinės Respublikos konflikte.

Šių teisinių instrumentų taikymas netarptautiniuose konfliktuose pabrėžia tarptautinės bendruomenės siekį užtikrinti humanitarinių normų laikymąsi ir atsakomybę už karo nusikaltimus net ir tais atvejais, kai konfliktai vyksta valstybių viduje, uždaruose teritorijose.

Tarptautinės teisės komisija 1993 m. patvirtino Tarptautinio baudžiamojo teismo statuto projektą, kurio pagrindu vėliau buvo priimtas Romos statutas (1998 m.). Pagal šį statutą buvo įsteigtas pirmasis nuolatinis tarptautinis teismas - TBT. Pagrindinis TBT tikslas yra užtikrinti, kad fiziniai asmenys būtų patraukti atsakomybėn už sunkiausius nusikaltimus, keliančius grėsmę visai tarptautinei bendrijai, t.y. genocido nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui, karo ir agresijos nusikaltimus (La Haye, 2008, p. 339). TBT turi jurisdikciją tik tais atvejais, kai nacionalinės teisinės sistemos nėra pajėgios arba nenori patraukti atsakomybėn kaltininkų už tarptautinius nusikaltimus. Teismas veikia pagal komplementarumo principą, tai reiškia, kad jis veikia tik tuo atveju, kai nacionaliniai teismai nesugeba arba nenori tirti atitinkamų nusikaltimų (La Haye, 2008, p. 339).

Romos statutas - tai *sui generis* tarptautinis baudžiamasis ir baudžiamojo proceso kodeksas (Vadapalas, 2006, p. 341.) Statutas apibrėžia, kas laikoma karo nusikaltimais, ir nustato konkrečias taisykles dėl atsakomybės už šiuos pažeidimus. Romos statuto 8 straipsnis yra vienas svarbiausių dokumento straipsnių, nes jame reglamentuojami karo nusikaltimai tiek tarptautinių, tiek netarptautinių ginkluotų konfliktų kontekste. Šis straipsnis išsamiai apibrėžia, kokios veikos laikomos karo nusikaltimais.

Romos statuto 8 straipsnio 2 dalies a ir b punktuose pateikiamas veikų, kurios laikomos karo nusikaltimais tarptautiniuose konfliktuose, sąrašas. Pirma, Ženevos konvencijų pažeidimai, apimantys civilių gyventojų, sužeistų ir sergančių asmenų apsaugos bei karo belaisvių teisių pažeidimus. Prie šių veikų priskiriamas tyčinis nužudymas, kankinimas, prievartavimas, kultūros paveldo naikinimas ir neteisėti žmonių perkėlimai, kai siekiama sukurti neteisėtą migrantų judėjimą. Antra, karo veiksmų neproporcingumas, apimantys neteisėtus išpuolius prieš civilius gyventojus ar nekarinius objektus, tokius kaip ligoninės, mokyklos, religiniai pastatai ar kiti saugomi objektai, kurie neturi karinės reikšmės. Trečia, tyčiniai veiksmai prieš civilius asmenis, kurie nedalyvauja karo

veiksmuose, įskaitant jų persekiojimą, prievartą, tyčinį sužalojimą ar nužudymą (Romos statutas, 1998).

Minėtas statutas yra labai svarbus tarptautinės teisės šaltinis, kuriame aiškiai išdėstytos veikos, laikomos karo nusikaltimais. Romos statutas išplėtė Niurnbergo Tribunolo suformuluotą karo nusikaltimų sąvoką. Jis neapsiriboja tik nusikaltimais, įvykdytais vykstant karui, bet apima ir tarptautinius ginkluotus konfliktus bei svetimos valstybės teritorijos ar jos dalies okupaciją. Okupacijos atveju, nors aktyvūs kariniai veiksmai gali būti pasibaigę, okupuotoje teritorijoje dažnai pasitaiko sistemingų žmogaus teisių pažeidimų, kai okupacinė valdžia piktnaudžiauja savo galia (Romos statutas, 1998). Pavyzdžiui, Ukrainos Donecko ir Luhansko regionuose asmenys buvo priversti dalyvauti referendumuose dėl atsiskyrimo nuo Ukrainos, kurie buvo ne tik priverstiniai, bet ir neteisėti pagal tarptautinę teisę.

Statuto 8 straipsnis 2 dalies c punktas taip pat numato, kad karo nusikaltimai, įvykdyti netarptautinių konfliktų metu, turi būti vertinami tokiu pačiu mastu kaip ir tie, kurie įvykdyti tarptautiniuose konfliktuose (Romos statutas, 1998). Ši nuostata yra reikšminga, nes ilgą laiką netarptautinių konfliktų metu padaryti nusikaltimai nebuvo aiškiai apibrėžti ir vertinami pagal tas pačias teisinės normas. Romos statutas detalai reglamentuoja veiksmus, kurie laikomi sunkiais nusikaltimais netarptautinių konfliktų kontekste, ir nustato tiksliai apibrėžtas šių nusikaltimų kategorijas bei kriterijus.

Šie nusikaltimai apima rimtus keturių 1949 m. Ženevos konvencijų bendrojo 3 straipsnio pažeidimus: pasikėsinimus į asmens gyvybę, įskaitant tyčinį žudymą, suluošinimą, žiaurų elgesį ir kankinimus; pasikėsinimus į žmogaus orumą, apimančius įžeidžiantį elgesį, pažeidžiantį pagrindines žmogaus teises; įkaitų paėmimą, draudžiantį naudoti civilius ar kitus asmenis kaip spaudimo ar derybų priemonę; netinkamus teismo procesus, kai nuosprendžiai priimami ir bausmės vykdomos be tinkamų teisinių garantijų. Be minėtų pažeidimų, Romos statutas taip pat išskiria kitus rimtus tarptautinės teisės numatytus įstatymus ir papročius, taikomus netarptautinių konfliktų metu. Statute akcentuojama, kad netarptautinių konfliktų metu padaryti nusikaltimai turi būti vertinami griežtai ir teisingai, užtikrinant, jog jų tyrimas ir baudžiamasis persekiojimas būtų vykdomi laikantis tų pačių atsakomybės standartų, kaip ir tarptautiniuose konfliktuose (Romos statutas, 1998). Šios nuostatos reikšmingai prisideda prie tarptautinės humanitarinės teisės įgyvendinimo ir užtikrina, kad net ir mažesnio masto konfliktuose įvykdyti nusikaltimai būtų nepalikti be atitinkamo teisinio atsako.

Atsižvelgiant į šiuolaikinius tarptautinės teisės šaltinius, tokius kaip Romos statutas ir Ženevos konvencijos, karo nusikaltimai laikomi tyčiniai ir pavojingi veiksmai, kurie

pažeidžia karo įstatymus, papročius ar humanitarinę teisę. Tokie nusikaltimai gali būti daromi tiek karinio konflikto metu, tiek okupacijos sąlygomis ir nukreipti prieš civilių, karo belaisvių ar kitus tarptautine teise saugomus asmenis.

Teisiniai susitarimai dėl karo nusikaltimų, įtvirtinti Ženevos konvencijose ir Romos statute, yra esminiai įrankiai užtikrinant tarptautinę baudžiamąją atsakomybę ir teisingumą už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus. Ženevos konvencijos ir jų papildomi protokolai nustato aiškias taisykles, kaip apsaugoti civilius ir kitus ne dalyvaujančius karo veiksmuose asmenis, o Romos statutas teikia išsamią teisinę bazę, apibrėžiančią karo nusikaltimų sąvokas ir atsakomybę už jų įvykdymą. Šie susitarimai ne tik prisideda prie tarptautinio teisingumo, bet ir užtikrina, kad nusikaltimai, įvykdyti net netarptautiniuose konfliktuose, būtų tinkamai tiriami ir baudžiami, taip stiprinant tarptautinę humanitarinę teisę ir žmogaus teisių apsaugą.

2.2. Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų vaidmuo vykdamas baudžiamąjį persekiojimą už karo nusikaltimus.

Tarptautinė tribunolo sąvoka pirmą kartą buvo apibrėžta 1945 m. Londono susitarime, sudarytame tarp SSRS, Jungtinių Amerikos Valstijų, Jungtinės Karalystės ir Prancūzijos vyriausybių. Pagal šią susitarimą tarptautinis tribunolas buvo įtvirtintas kaip teisminė institucija, skirta patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir nubausti pagrindinius antrojo pasaulinio karo nusikaltėlius (Zharovska, , 2010. p. 280.)

Vėliau pasaulyje prasidėjo daugybė karinių konfliktų, dėl kurių buvo plėtojama tarptautinio tribunolo koncepcija bei kuriami nauji tarptautinės teisės aktai. Šiandien tarptautinis tribunolas yra teisminė institucija, įsteigta pagal specialius tarpvalstybinius susitarimus. Jo pagrindinis tikslas - vykdyti baudžiamąjį persekiojimą ir bausti už nusikaltimus, susijusius su karu ar įvykdytus karo metu, numatytus tarptautinėje teisėje (Romos statutas, 1998).

Analizuojant tarptautinių tribunolų sampratą raidą, darytina išvada, kad jų vaidmuo formavosi palaipsniui, prisidedant prie tarptautinės baudžiamosios teisės normų ir jurisprudencijos plėtros. Tarptautiniai tribunolai sudarė prielaidas TBT veiklai, grindžiamai 1998 m. Romos statuto nuostatomis, kuriose įtvirtintas principas, jog atsakomybė už tarptautinių nusikaltimų padarymą yra neišvengiama (Parliamentary Assembly, 2023).

Tarptautinio baudžiamojo tribunolo institucija turi ilgą istorinę raidą, kurios metu suformuoti teisiniai precedentai, leidžiantys užtikrinti baudžiamąją atsakomybę už karo nusikaltimus. 1998 m. Romos statutas įtvirtino draudimą naudotis oficialiais įgaliojimais

pagal nacionalinę ar tarptautinę teisę kaip priemone, atleidžiančia nuo tarptautinės baudžiamosios atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus (Parliamentary Assembly, 2023).

Remiantis istoriniais šaltiniais, pirmasis bandymas surengti tarptautinį teismo procesą prieš Vokietijos imperatorių Vilhelmą II buvo inicijuotas po pirmojo pasaulinio karo, vadovaujantis 1919 m. Versalio taikos sutartimi. Tačiau šis bandymas nebuvo įgyvendintas dėl to, kad Vilhelmas II pabėgo į Nyderlandus, o Nyderlandų Karalystė atsisakė išduoti jį Antantės valstybėms. Pirmieji sėkmingai įvykdyti tarptautiniai karo tribunolai buvo Tarptautinis karo tribunolas pagrindiniams Europos valstybių karo nusikaltėliams teisti, žinomas kaip Niurnbergo tribunolas, įsteigtas 1945 m., ir Tarptautinis karo tribunolas Tolimiesiems Rytams, laikomas reikšmingiausiu iš šių tribunolų, buvo vykdomas nuo 1945 m. lapkričio 20 d. iki 1946 m. lapkričio 10 d. Šio proceso metu buvo nagrinėjama baudžiamoji byla prieš 25 asmenis, kaltinamus sunkiais karo nusikaltimais, įskaitant nusikaltimus žmoniškumui ir agresijos nusikaltimus (Olchovyk, *et al.*, 2023, p. 109)

Pagal pateiktus duomenis, iš viso įvyko 403 vieši teismo posėdžiai, kurių metu buvo išnagrinėta apie 3000 dokumentų bei apklausta apie 200 liudytojų. Pasibaigus procesui tribunolo nuosprendžiu kaltinamieji buvo pripažinti kaltais dėl sąmokslų organizuojant ir vykdant agresyvius karus prieš Austriją, Čekoslovakiją, Lenkiją, Daniją, Norvegiją, Belgiją, Jugoslovakiją, Graikiją, Sovietų Sąjungą ir kitas valstybes, taip pat dėl karo nusikaltimų bei sunkių nusikaltimų žmoniškumui. Tribunolas priėmė sprendimą skirti bausmes: 12 kaltinamųjų nuteista mirties bausme pakariant, 3 - laisvės atėmimu iki gyvos galvos, o 4 - laisvės atėmimu nuo 10 iki 20 metų (Olchovyk, *et al.*, 2023, p. 110)

Antrasis svarbus tarptautinio teisingumo pavyzdys buvo tarptautinis karo tribunolas tolimesiems rytams, įsteigtas 1946 m. sausio 19 d. pagal susitarimą tarp SSRS, Jungtinės Karalystės, Jungtinių Amerikos Valstijų, Prancūzijos, Kinijos, Australijos, Kanados, Naujosios Zelandijos, Nyderlandų, Indijos ir Filipinų. Tribunolas, sudarytas iš šių valstybių atstovų, vykdė Japonijos karo nusikaltėlių teismą nuo 1946 m. gegužės 3 d. iki 1948 m. lapkričio 12 d. Atsižvelgiant į Niurnbergo tribunolo statute nurodytus principus, kaltinamieji buvo teisiami už sunkius tarptautinius nusikaltimus, įskaitant nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus. Tribunolas išnagrinėjo 28 kaltinimus, pateiktus aukštiems Japonijos valstybės pareigūnams ir kariškiams. Iš jų 7 buvo nuteisti mirties bausme pakariant, 16 - laisvės atėmimu iki gyvos galvos, o 2 - atitinkamai 20 ir 7 laisvės atėmimu (Filyanina 2012, p. 11-20.)

Igyvendinant teisines ir praktines ginkluotų konfliktų kategorizavimo problemas, laikui bėgant ėmė nykti aišrios ribos tarp tarptautinių ir netarptautinių ginkluotų konfliktų. Tai galiausiai lėmė, kad praėjus beveik pusei amžiaus po Niurnbergo ir Tokijo procesų iškilo būtinybė įsteigti tarptautinius baudžiamuosius tribunolus, skirtus tarptautiniams nusikaltimams, padarytiems Ruandos ir buvusios Jugoslavijos teritorijose. Dėl šitos priežasties buvo įsteigti du *ad hoc* tribunolai:

1. Jugoslavijos tribunolas buvo įsteigtas 1993 m., kad teistų asmenis, atsakingus už tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, įvykdytus buvusios Jugoslavijos teritorijoje. Jis pripažino, kad nusikaltimai žmoniškumui gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn, nepaisant ginkluoto konflikto buvimo. Šio tribunolo jurisdikcija apima nužudymus, naikinimus, pavergimą, deportavimą ir kitus panašius nusikaltimus (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2017 m. vasario 28 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-7-1-693/2017).
2. Ruandos tribunolas (ICTR) buvo įsteigtas 1994 m. siekiant nagrinėti genocidą ir nusikaltimus žmoniškumui, vykdytus Ruandoje per tą patį laikotarpį. Jis nustatė, kad genocido draudimas yra tarptautinės paprotinės teisės norma ir kad nusikaltimai žmoniškumui gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn be ryšio su ginkluotu konfliktu (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2017 m. vasario 28 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-7-1-693/2017).

Niurnbergo ir Tokijo tribunolai turėjo esminę reikšmę plėtojant ir įtvirtinant baudžiamosios atsakomybės už valstybės pareigūnų ir aukščiausių valstybės vadovų padarytus nusikaltimus koncepciją. Pradiniame etape buvo svarstoma galimybė įsteigti tribunolus buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai sudarant tarptautinę sutartį, analogiškai kaip Niurnbergo ir Tokijo tribunolai. Tačiau šis sprendimas buvo atmestas dėl didelės laiko sąnaudų ir procedūrų sudėtingumo. Minėti tarptautiniai baudžiamieji tribunolai buvo įsteigti ne tarptautinės sutarties pagrindu, bet remiantis Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos sprendimais, kurie buvo *de facto* pripažinti valstybėmis narėmis. Tokiu būdu tribunolų steigimas buvo grindžiamas plačiu JT Chartijos nuostatų aiškinimu (Filyanina, 2012, p. 12-13).

Nuo 1993 metų buvusios Jugoslavijos tribunolas pateikė 161 kaltinimus asmeniui, kurie buvo susiję su Jugoslavijos liaudies armijos operacijomis prieš Kroatiją, karu Bosnijoje ir Hercegovinoje bei įvykiais Kosove. Iki tribunolo veikimo pabaigos visos bylos buvo išnagrinėtos: 20 asmenų buvo išteisinti tyrimo metu, 13 bylų buvo perduota nacionaliniams teismams, 90 asmenų buvo nuteisti, 18 išteisinti, o 19 asmenų mirė Hagoje

bylos nagrinėjimo metu, prieš priimant nuosprendį (Prokuroras prieš Radovaną Karadžičių (TBTJ), 2016 m. kovo 24 d. Nr. IT-95-5/180).

Baudžiamoji atsakomybė už karo nusikaltimus ir kitus tarptautinius nusikaltimus gali būti taikoma ne tik tiesioginiams vykdytojams, bet ir valstybės vadovams bei aukščiausiems politiniams lyderiams. Vienas iš tokių pavydžių - buvusios Jugoslavijos lyderiui Radovanui Karadžičiui iškelta byla, kurioje tribunolas pabrėžė, jog už karo nusikaltimus baudžiamoji atsakomybė gali būti taikoma nepriklausomai nuo nusikalstamos veikos senaties termino. 2016 m. kovo 24 d. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai Teisminė kolegija paskelbė nuosprendį, kuriuo pripažino, buvęs Bosnijos serbų politinis lyderis Bosnijos ir Hercegovinos karo metu (1992-1995 m.) yra kaltas pagal 10 iš 11 jam pateiktų kaltinimų, įskaitant genocidą, taip pat karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui. Jis buvo nuteistas už masinius nužudymus, persekiojimą, kankinimus, deportacijas, civilinių gyventojų terorizavimą bei įkaitų paėmimą (Prokuroras prieš Radovaną Karadžičių (TBTJ), 2016 m. kovo 24 d. Nr. IT-95-5/180).

Kitas R. Karadžičiaus atsakomybės pagrindas už įvykdytus nusikaltimus buvo vadovaujančio asmens atsakomybės doktrina. Ši doktrina įtvirtina, kad nei vienas politinis lyderis negali išvengti atsakomybės remdamasis argumentu, jog nežinojo apie savo pavaldinių veiksmus. Tačiau, atsižvelgiant į individualios atsakomybės už nusikaltimus principą, vadovaujantis asmuo ne visada turi realią galimybę kontroliuoti savo pavaldinių veiksmus ir negali būti tiesiogiai atsakingas už jų savarankiškai įvykdytus nusikalstamus veiksmus, ypač ginkluoto konflikto sąlygomis (Prokuroras prieš Radovaną Karadžičių (TBTJ), 2016 m. kovo 24 d. Nr. IT-95-5/180).

Tačiau, remiantis bendro nusikalstamo sumanymo doktrina, kurią tarptautinėje baudžiamojoje teisėje įtvirtinto Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai, kiekvienas kolektyvinio plano ar politikos dalyvis prisiima individualią atsakomybę už nusikaltimus, įvykdytus atitinkamos grupės pagal bendrą planą ar politiką. Atsižvelgdamas į tai, tribunolas konstatavo politinio lyderio atsakomybę už daugybę nusikaltimų, kurių jis nebuvo tiesioginis vykdytojas, tačiau, vadovaujantis minėta doktrina, buvo laikomas atsakingu už padarytus tarptautinės baudžiamosios teisės pažeidimus (Prokuroras prieš Radovaną Karadžičių (TBTJ), 2016 m. kovo 24 d. Nr. IT-95-5/180).

R. Karadžičius buvo kaltinamas dalyvavimu keturiuose skirtinguose bendruose nusikalstamuose sumanymuose. Pateikti kaltinimai rodo, kad Srebrenicos genocidas ir išpuoliai prieš civilius gyventojus buvo iš anksto suplanuotas ir organizuotas grupės asmenų veiksmų vykdymas, siekiant etniškai išvalyti teritorijas nuo Bosnijos musulmonų ir kroatų gyventojų, kurias Bosnijos serbai laikė savo. Teisminė kolegija

nustatė, kad R. Karadžičius atliko pagrindinį vaidmenį planuojant šiuos nusikaltimus, o jo kaip ideologo ir organizatoriaus vaidmuo buvo visiškai įrodyta bylos nagrinėjimo metu. Pagrindinis kaitinimo elementas buvo bendras nusikalstamas sumanymas, kurio tikslas buvo tiesioginis genocido organizavimas, įskaitant masines musulmonų vyrų ir berniukų žudynes bei likusios musulmonų bendruomenės Srebrenicos teritorijoje išvalymą (Prokuroras prieš Radovaną Karadžičių (TBTJ), 2016 m. kovo 24 d. Nr. IT-95-5/180).

Atsižvelgiant į buvusioje Jugoslavijoje įvykdytus nusikaltimus, pastebima, kad šie veiksmai rodo ryškius panašumus su Rusijos Federacijos kariuomenės vykdomais veiksmais Ukrainos teritorijoje. Panašios nusikalstamos veikos apima masines civilių gyventojų žudynes, sistemingų žmonių kankinimą ir prievartavimą, taip pat vaikų deportaciją į Rusijos kontrolės teritorijas, siekiant juo prievarta asimiliuoti. Be to, pastebimas organizuotas jaunų vyrų verbavimas ir mokymas kovai prieš savo valstybę, kas atskleidžia genocido požymius.

Rusijos Federacijos veiksmai prieš Ukrainą neapsiriboja tik šiais nusikaltimais. Šalis vykdo ir etninį ukrainiečių tautos naikinimą, įtraukdama ir sistemingų miestų bombardavimą su tikslu visiškai juos sunaikinti. Tai akivaizdžiai matoma miestuose, tokiuose kaip Mariupolis, Bahmut, Vovčatsk, Iziumas, Naujoji Kachovka bei kiti, kurie patyrė visišką naikinimą. Šie miestai tapo ne tik kariuomenės taikiniais, bet ir civilinės infrastruktūros griovimo simboliais, liudijančiais Rusijos vykdomą masinę ir negrįžtamą destruktivų poveikį.

Buvusios Jugoslavijos tarptautinio baudžiamojo tribunolo praktika turėjo esminę reikšmę formuojant tarptautinę baudžiamąją atsakomybę už karo nusikaltimus. Šis tribunolas tapo svarbiu teisiniu precedentu, kuris ne tik aiškiai apibrėžė atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus, bet ir parodė, kad atsakomybė gali būti taikoma ne tik tiesioginiams vykdytojams, bet ir aukščiausiams valstybės lyderiams bei asmenims, atsakingiems už tokių nusikaltimų organizavimą, vadovavimą ir vykdymą. Ypač reikšminga yra Radoslavo Karadžičiaus byla, kurioje tarptautinis tribunolas pabrėžė, kad valstybės lyderiai ir aukščiausio lygio valdžios atstovai, net ir esant aukštam politiniam ar kariniam statusui, nepriklauso nuo senaties termino ar jų statuso, turi būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui. Tai tapo kertiniu principu, kuris suformavo teisinį pagrindą atsakomybės už karo nusikaltimus taikymui aukščiausio lygio politikams.

Šis precedentas tampa itin aktualus, kai kalbame apie šiuolaikinę situaciją Ukrainoje. Kadangi jis nustatė, kad atsakomybė už karo nusikaltimus taikoma ne tik tiems, kurie tiesiogiai įvykdė nusikaltimus, bet ir tiems, kurie juos organizavo ir vadovavo. Karo

nusikaltimų, įvykdytų Ukrainoje, kontekste Rusijos lyderiai, kaip ir buvusios Jugoslavijos atveju, turi būti laikomi atsakingais už nusikaltimus, atliktus ne tik pagal jų tiesioginius nurodymus, bet ir dėl jų organizuoto veiksmų ar jų prisidėjimo prie karinių veiksmų, kurie sukėlė humanitarinę krizę ir plataus masto žmogaus teisių pažeidimus. Be to, Rusijos vadovų atsakomybė pagal šį precedentą reikalauja, kad tarptautinė bendruomenė imtųsi veiksmų dėl jų patraukimo atsakomybėn, nepriklausomai nuo politinės ir diplomatinės padėties, kurią Rusija gali bandyti išlaikyti.

Buvusios Jugoslavijos tribunolo sprendimas R. Karadžičiaus byloje suteikė tvirtą teisinį pagrindą, kuris rodo, kad atsakomybė už tokius pažeidimus yra universali ir taikoma nepaisant valdžios statuso ar valstybės sienų. Rusijos Federacijos aukščiausių valdžios ir karinių vadovų atsakomybė už karo nusikaltimus Ukrainoje būtų ne tik teisinis reikalavimas, bet ir svarbus signalas tarptautinei bendruomenei, kad karo nusikaltimai bei kiti tarptautinės baudžiamosios teisės pažeidimai turi būti baudžiami, nepriklausomai nuo jų atlikimo masto ar geopolitinių aplinkybių.

Taigi, šio mechanizmo tikslas yra baudžiamasis persekiojimas asmenų, kaltinamų nusikaltimais, kurie patenka į šių tribunolų jurisdikciją ir slepiasi nuo teisingumo.

Tarptautiniai baudžiamieji tribunolai *ad hoc*, tokie kaip Niurnbergo, Tokijo, buvusios Jugoslavijos ir Ruandos, atliko esminį vaidmenį užtikrinant efektyvią baudžiamąją atsakomybę už sunkiausius tarptautinės baudžiamosios teisės pažeidimus. Tarptautinių tribunolų sprendimai padėjo formuoti tarptautinės baudžiamosios teisės standartus, kurie vėliau tapo pagrindu kuriant nuolatinį TBT. Jų sprendimai taip pat parodė, kad net aukščiausi valstybiniai lyderiai ir kariniai vadovai gali būti traukiami atsakomybėn už nusikaltimus. Be to, šie tribunolai ne tik prisidėjo prie teisingumo vykdymo, bet ir atkreipė dėmesį į tarptautinės bendruomenės atsakomybę už žiaurių nusikaltimų prevenciją ir baudžiamąjį persekiojimą, ypač atsižvelgiant į šiuo metu vykstantį karą Ukrainos teritorijoje.

Dėl Rusijos Federacijos vykdomos agresijos prieš Ukrainą ir susijusių karo nusikaltimų Lietuvos Respublikos Seimas pateikė raginimą įsteigti specialųjį tarptautinį baudžiamąjį tribunolą, skirtą tirti tiek Rusijos agresijos nusikaltimus, tiek karo nusikaltimus, bei kitus tarptautinės teisės pažeidimus. Šis pasiūlymas grindžiamas dokumentais karo nusikaltimais, plataus masto žmogaus teisių pažeidimais ir kitomis nusikalstamomis veikomis, kurių ėmėsi Rusijos Federacija ir jos ginkluotosios pajėgos (Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija..., 2022).

Seimas pabrėžia, kad tarptautinė bendruomenė privalo priimti atsakomybę už tokių veikų tyrimą ir kaltininkų patraukimą atsakomybėn, užtikrinant, kad ši atsakomybė būtų vykdoma pagal galiojančias tarptautinės teisės normas. Be to, šis raginimas remiasi Niurnbergo tribunolo principų nuostatomis, kurios apima atsakomybę už genocidą, karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui, taikytinas kiekvienam asmeniui, kuris prisidėjo prie šių veikų vykdymo (Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija..., 2022). Tokiu būdu siekiama įgyvendinti tarptautinio teisingumo principus ir užtikrinti, kad šie žiaurumai nebūtų likę nenubausti, o aukoms būtų suteiktas teisingumas.

Lietuvos Respublikos Seimas, priimdamas šiuos sprendimus, teigia, kad teisingumas bus įvykdytas tik tada, kai bus patraukti atsakomybėn Rusijos valstybės vadovai ir kiti nusikaltimų organizatoriai (Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija..., 2022).

Dėl karo nusikaltimų, įvykdytų Ukrainoje nuo 2022 metų, Lietuva ir kitos tarptautinės bendruomenės institucijos aktyviai reaguoja, siekdamos užtikrinti teisingumą ir atsakomybę už šiuos nusikaltimus. Lietuvos Seimas, remdamasis aiškiais įrodymais apie sistemingus Rusijos ginkluotų pajėgų vykdomus karo nusikaltimus, įskaitant civilių gyventojų žudynes, prievartas ir kitus žiaurumus, ragina tarptautines organizacijas, kaip antai TBT, imtis veiksmų dėl šių nusikaltimų tyrimo.

Seimo rezoliucijose pabrėžiama, kad seksualinis smurtas karo metu yra kvalifikuojamas kaip nusikaltimas žmoniškumui ir karo nusikaltimas pagal TBT Romos statuto nuostatas. Be to, Lietuvos Respublika buvo viena iš pirmųjų valstybių, pradėjusių oficialų kreipimąsi į TBT, prašant tirti Rusijos remiamus nusikaltimus Ukrainoje (Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija..., 2022).

2022 m. birželio 16 d. rezoliucijoje pabrėžiama, kad Rusijos Federacija vykdo šiurkščius karo nusikaltimus, įskaitant prievartinį Ukrainos civilių deportavimą ir kultūrinės tapatybės naikinimą. Tyrimai, susiję su šiais nusikaltimais, apima įvairius metodus, įskaitant liudijimų rinkimą, dokumentų analizę ir stebėjimus.

Lietuvos ir kitų šalių pastangos dokumentuoti Rusijos vykdytus karo nusikaltimus yra neatsiejamas nuo tarptautinės bendruomenės veiksmų, siekiant užtikrinti, kad už šias veiklas atsakytų jų vykdytojai.

Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų veikla padėjo įtvirtinti atsakomybės už karo nusikaltimus principą ir suformavo teisinius precedencius, leidžiančius teisti ne tik vykdytojus, bet ir aukščiausius vadovus. Jų praktika ne tik parodė, kad tarptautinė bendruomenė turi veiksmingas priemones kovoti su karo nusikaltimais, bet ir padėjo formuoti TBT, kuris perėmė tribunolų patirtį ir įtvirtino nuolatinę jurisdikciją. Tai

sustiprino tarptautinės teisės autoritetą ir paskatino valstybes aktyviau bendradarbiauti siekiant užtikrinti teisingumą bei užkirsti kelią naujiems nusikaltimams.

3. KARO NUSIKALTIMŲ REGLAMENTAVIMAS UKRAINOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE

Ukrainos teisės sistema, kaip valstybės, ginančios savo suverenumą ir teritorinį vientisumą, numato aiškius ir griežtus baudžiamosios atsakomybės mechanizmus už karo nusikaltimus. Karo nusikaltimai, kaip viena sunkiausių tarptautinių nusikaltimų kategorijų, apima pažeidimus, įvykdytus ginkluoto konflikto metu, kurie pažeidžia ne tik nacionalinius, bet ir tarptautinius teisės aktus, ypač humanitarinės teisės normas. Ukrainos teisinėje sistemoje šių nusikaltimų reglamentavimas grindžiamas tiek nacionaline, tiek tarptautine teise, užtikrinant, kad už šiuos pažeidimus būtų taikoma efektyvi atsakomybė. Karo nusikaltimai, kaip apibrėžta Ukrainos teisėje, apima veiksmus, kurie sukelia rimtus žmogaus teisių pažeidimus, tokius kaip žiaurus elgesys su karo belaisviais, civilių gyventojų persekiojimas, priverstinis darbas bei turtų grobstymas okupuotose teritorijose. Be to, karo nusikaltimai apima ir pažeidimus, kurie yra tiesiogiai susiję su tarptautinės humanitarinės teisės principų pažeidimu. Šioje dalyje bus nagrinėjama, kokius elementus ir kriterijus apima karo nusikaltimų sudėtis pagal Ukrainos teisės aktus, kaip jie atitinka tarptautinius standartus ir kokios bausmės gali būti taikomos už tokius pažeidimus.

Ukrainos Konstitucija įtvirtina valstybės išipareigojimą ginti savo suverenumą, teritorinį vientisumą ir nacionalinį saugumą, apibrėždama tai kaip valstybės, visuomenės ir tautos atsakomybę. Šios konstitucinės nuostatos sudaro teisinį pagrindą karo nusikaltimų reglamentavimui, nes bet kokie veiksmai, siekiantys pažeisti šalies teritorinį vientisumą ar kėsintis į jos suverenitetą, yra nesuderinami su konstituciniais principais. Kotelvos rajono teismas (Poltavos sritis) konstatavo, Ukrainos suverenitetas apima visą jos teritoriją, kuri esamų sienų ribose yra vientisa ir neliečiama (Kotelvos rajono teismo 2022 m. gegužės 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 535-244/22).

Be to, Ukrainos Konstitucija aiškiai nustato, kad tik ginkluotosios pajėgos turi teisę vykdyti valstybės ir jos piliečių gynybą nuo išorinių grėsmių, o neteisėtas ginkluotų grupuočių kūrimas yra draudžiamas. Šios nuostatos užtikrina, kad bet kokie neteisėti kariniai veiksmai prieš valstybę būtų laikomi teisės pažeidimais ir atitinkamai baudžiami pagal įstatymą. Todėl, kai kyla grėsmė šalies suverenumui ir teritoriniam vientisumui, Ukrainos teisės sistema užtikrina, kad karo nusikaltimų vykdytojai būtų persekiojami pagal teisės aktus, o už šiuos pažeidimus nustatomos atitinkamos sankcijos, garantuojant teisingumą ir atsakomybę už šiuos nusikaltimus.

Ukrainos Konstitucinis Teismas 1999 m. spalio 27 d. priėmė nutarimą, kuriuo išaiškino baudžiamosios atsakomybės taikymo aspektus. Baudžiamoji atsakomybė yra teisinės atsakomybės rūšis, kuri atsiranda, kai asmuo padaro nusikalstamą veiką, ir kuriuos taikymas reiškia valstybės reakciją į nusikalstamą elgesį. Ji apima tam tikrų teisinių pasekmių taikymą, nustatytą baudžiamaisiais įstatymais, ir siekiama užtikrinti teisės viršenybę bei atlyginti už padarytą žalą, taip pat įgyvendinti prevencinės ir socialinės kontrolės funkcijas (Ukrainos Konstitucinio teismo 1999 m. spalio 27 d. nutarimas).

M. Zagorodnikov, O. Lejst teigia, kad baudžiamoji atsakomybė yra „reali baudžiamosios teisės normos taikymas ir sankcijos įgyvendinimas“. J. Baulin nurodo, kad baudžiamoji atsakomybė yra „pagal BK nustatytas teisių ir laisvių apribojimo tipas ir mastas, kuris individualizuojamas teismo ir įgyvendinamas specialių valstybės institucijų“. Baudžiamoji atsakomybė, kaip teigė J. Brajnas, P. Matiševskis ir V. Osadčis yra „teisinė pareiga asmeniui, kuris įvykdė nusikaltimą, patirti tam tikras neigiamas pasekmes ir atlaikyti įstatymuose numatytus apribojimus“. Pagal L. Bagrij-Šachmatovą, S. Keliiną ir P. Dagelį, baudžiamoji atsakomybė yra „pagal baudžiamąją teisę reglamentuojamos visuomeninės santykių formos“ (Kriminalne pravo Ukrainy).

Konstitucinis Teismas išaiškino, kad pagal Konstitucijos 62 straipsnio 1 dalį asmuo laikomas nekaltu dėl nusikaltimo, kol jo kaltė nėra įrodyta teisme ir nėra priimtas apkaltinamasis nuosprendis. Ukrainos BK 3 straipsnis reglamentuoja, jog baudžiamoji atsakomybė taikoma tik asmeniui, kuris yra pripažįstamas kaltu dėl konkrečios nusikalstamos veikos padarymo, t.y. asmeniui, kuris tyčia arba dėl neatsargumo padarė įstatymu uždraustą veiką. Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad asmuo negali būti pripažintas kaltu už veiksmus, kurių jis nepadarė, ir jam negali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė už tokius veiksmus. Šios nuostatos leidžia traktuoti baudžiamąją atsakomybę kaip ypatingą teisės institutą, kuriame įgyvendinamas valstybės reagavimas į padarytą nusikaltimą. Baudžiamoji atsakomybė apima oficialią valstybinių institucijų įvertinimą, kad asmens elgesys yra nusikalstamas. BK 2 straipsnis nurodo, kad baudžiamosios atsakomybės pagrindas yra asmens padaryta socialiai pavojinga veika, turinti nusikaltimo sudėtį, numatytą šiame kodekse (Ukrainos Konstitucinio teismo 1999 m. spalio 27 d. nutarimas).

Ukrainos BK XX skyriuje įtvirtinti nusikaltimai prieš taiką, žmonijos saugumą ir tarptautinę teisinę tvarką. Šios nuostatos nustato baudžiamąją atsakomybę už karo nusikaltimus, agresijos nusikaltimus, karo propagandą, genocidą, ekocidą, nusikaltimus žmoniškumui bei kitus su karu susijusius nusikaltimus. Be to, šis skyrius apima atsakomybę už karo belaisvių ir civilių apsaugos principų pažeidimus, ginkluotų konfliktų taisyklių

nepaisymą ir kitus sunkius tarptautinės teisės pažeidimus (Ukrainos baudžiamasis kodeksas, 2001).

Ukrainos BK 438 straipsnis nustato karo nusikaltimų reglamentavimą ir numato baudžiamąją atsakomybę už įvairius tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus. Šis straipsnis apima atsakomybę už žiaurų elgesį su karo belaisviais ir civiliais, civilių priverstinį išvaramą į darbus, nacionalinių vertybių grobstymą okupuotose teritorijose ir kitus karo papročių ir įstatymų pažeidimus. Be to, 438 straipsnyje numatoma atsakomybė ne tik už tiesioginį šių veiksmų įvykdymą, bet ir už įsakymų juos vykdyti davimą, kas atitinka tarptautinės teisės praktiką, pagal kurią atsakomybė gali būti taikoma ir už vadovavimo ir organizavimo vaidmenį karo nusikaltimų vykdymo procese (Ukrainos Baudžiamasis kodeksas, 2001).

Ukrainos BK 438 straipsnis yra pagrindinis nacionalinis teisės aktas, numatantis atsakomybę už karo įstatymų ir papročių pažeidimus, todėl svarbu išnagrinėti jo sudėtį.

Aukščiau įvardintų nusikalstamų veikų objektas *expressis verbis* yra taika ir tarptautinė teisinė tvarka karo ir ginkluotų konfliktų srityje. Karo įstatymų ir papročių pažeidimai lemia platesnį ginkluotų konfliktų dalyvių įsitraukimą, didina žmonių aukų skaičių, materialinius ir dvasinius nuostolius bei apsunkina konflikto suvaldymą (Prokopenko, 2014). Dėl to tampa sudėtingiau atkurti taiką ir užtikrinti stabilumą.

Atskiri Ukrainos BK 438 straipsnio 1 dalies objektyvieji požymiai apima: 1) žiaurų elgesį su karo belaisviais ir civiliais gyventojais; 2) civilių gyventojų išsiuntimas priverstiniais darbais; 3) nacionalinio turto grobstymas okupuotoje teritorijoje. Šios nuostatos yra blanketinio pobūdžio ir nustato tokias veikas kaip „tarptautinės teisės uždraustų kovos priemonių naudojimas“, „kiti karo įstatymų ir papročių pažeidimai, numatyti Ukrainos Aukščiausiosios Rados ratifikuotose tarptautinėse sutartyse“, be to, „įsakymas atlikti tokius veiksmus. Nors šių nusikaltimų sudėties elementai nacionaliniu lygmeniu nėra detalčiai apibrėžti, jų turinys yra išsamiai reglamentuotas tarptautinės baudžiamosios teisės normomis (Prokopenko, 2014).

Karo nusikaltimų kvalifikavimas grindžiamas šiais esminiais požymiais:

1. tam tikrų tarptautinės humanitarinės teisės draudžiamų veiksmų atlikimu (nusikaltimo objektyvieji požymiai);
2. specifiniu nusikalstamos veikos įvykdymo kontekstu - karo nusikaltimai turi būti padaryti vykstant ginkluotam konfliktui, kuris gali būti tiek tarptautinio, tiek ne tarptautinio pobūdžio (kontekstinis elementas).

Ginkluoto konflikto egzistavimas ir jo ryšys (angl. *war nexus*) su padaryta nusikalstama veika yra būtini kiekvieno karo nusikaltimo sudėties elementai. Būtent šis

kriterijus išskiria karo nusikaltimus iš bendrųjų baudžiamųjų teisės pažeidimų (Dzeržinskio rajono Charkovo miesto teismas 2024 m. spalio 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/638/1186/2024).

Dzeržinskio rajono teismas Charkovo mieste toje pačioje byloje nustatė, kad kaltinamojo Asmuo_7 veiksmai kvalifikuojami pagal Ukrainos BK 438 straipsnio 1 dalį kaip žiaurus elgesys su civiliais gyventojais ir kiti karo įstatymų bei papročių pažeidimai, padaryti iš anksto susitarusios asmenų grupės. Nukentėjusysis Asmuo_8 teismo teisiamajame posėdyje nurodė, kad 2022 m. gegužės 2 d. vakare jis buvo neteisėtai sulaikytas Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų kariškių, kurie, taikydami fizinį ir psichologinį smurtą, siekė išgauti informaciją apie galimus Ukrainos pajėgų taikinių koreguotojus. Sulaikymo metu nukentėjusiajam buvo daromas fizinis poveikis - jis buvo mušamas, patyrė kankinimą ir jam buvo tiesiogiai grasinama gyvybės atėmimu. Be to, Rusijos kariai užvaldę nukentėjusiojo asmeninį turtą. Teismas konstatavo, kad Asmuo_7, būdamas Rusijos ginkluotųjų pajėgų nariu ir veikdamas užimtoje Iziumo miesto teritorijoje, remiasi savo pozicija, jog atlikti veiksmai buvo nesankcionuoti ir pažeidė 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijos dėl civilių gyventojų apsaugos karo metu nuostatas bei pirmąjį papildomą protokolą. Atsižvelgiant į šių veikų pavojingumą ir ypatingą žiaurumą, teismas sprendė dėl kaltinamojo baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus, vertindamas tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės normas (Dzeržinskio rajono Charkovo miesto teismas 2024 m. spalio 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/638/1186/2024).

2024 m. lapkričio 11 d. Pavlogrado miesto ir rajono teismas (Dniepropetrovsko sritis) nustatė, kad nukentėjusioji Asmuo_6, gyvenusi Makijivkos kaime, Luhansko srityje, buvo vietos seniūnė. 2024 m. kovo 3 d. į kaimą įsivėrus Rusijos kariuomenei, prasidėjo „valymas“, o kitą dieną „komandiras“ ją iškvietė perduoti gyventojams nurodymą elgtis ramiai. Balandžio 12 d. jos namuose buvo atlikta krata, kurios metu kareiviai aptiko įrodymų apie jos sūnaus tarnybą Ukrainos ginkluotosiose pajėgose. Asmuo_3, kuri nukentėjusioji atpažino kaip vadą, trenkė jai į veidą, įsakė kariams ją sulaikyti ir nugabenti į vietinę mokyklą. Ten ji buvo kaltinama bendradarbiavimu su Ukraina, kankinta elektra, mušama ir verčiama prisipažinti apie paslėptą Ukrainos vėliavą. Tos pačios dienos vakare ji buvo paleista, tačiau jos namas buvo nuolat stebimas, todėl kitą dieną ji su vyru pabėgo į kaimyninį kaimą ir pranešė apie įvykdytus nusikaltimus Ukrainos kariams bei policijai. Ikiteisminio tyrimo metu nustatyta, kad Asmuo_3 vadovavo tardymams ir kankinimams, o nukentėjusioji nebuvo susijusi su karinėmis operacijomis, tik vykdė seniūnės pareigas. Kaltinamojo Asmuo_3 veiksmai buvo kvalifikuoti pagal Ukrainos BK 28 straipsnio 2 dalį

ir 438 straipsnio 1 dalį kaip žiaurus elgesys su civiliais gyventojais bei kiti karo įstatymų ir papročių pažeidimai, padaryti grupės asmenų iš anksto susitarus (Pavlogrado miesto ir rajono teismas 2024 m. lapkričio 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/185/259/24).

Černihivo rajono teismas Černihivo srityje konstatavo, kad kaltinimas atliko visus įstatymuose numatytus veiksmus, siekiant užtikrinti, jog Asmuo_5 ir Asmuo_6, kaip kaltinamieji būtų tinkamai informuoti apie teismo posėdžio vietą ir laiką, taip pat apie įtarimus dėl nusikaltimo pagal Ukrainos BK 28 straipsnio 2 dalį ir 438 straipsnio 2 dalį. Be to, pagal Ukrainos BPK prokuroras užtikrino, kad kaltinamieji Asmuo_5 ir Asmuo_6 turėtų teisę dalyvauti teisiama jame posėdyje bei teisę į gynybą baudžiamajame procese. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad kaltinamieji buvo tinkamai informuoti, tačiau neatvyko į teismo posėdį, jų byla buvo nagrinėjama *in absentia*, kas atitinka Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau - EŽTT) teisinę praktiką, remiantis byla Colozza prieš Italiją (1985 m. vasario 12 d.) ir sprendimu byloje Shomodi prieš Italiją (2004 m. gegužės 18 d.).

Nukentėjusioji Asmuo_13 teisme davė parodymus, kad 2022 m. vasario 24 d. išgirdo sprogimus, išsigando, paskambino Asmeniui_20 ir kartu nusprendė vykti į Rogoščių su savo vyru, dukra bei šunimi, taip pat su Asmens_20 sūnumi. Asmuo_20 paskambino savo buvusiam vyrui, kuris tuo metu dirbo SBU, ir jis informavo juos apie jų tolimesnius veiksmus bei nurodė, koks kelias yra saugiausias iš visų, kad jie galėtų saugiai išvykti iš pavojingos teritorijos. Jie greitai susiruošė, sėdo į automobilį ir išvyko. Visi asmenys buvo apsirengę civiliai, automobilis neturėjo jokių kariuomenės ženklų. Kelyje jie pamatė Rusijos kariuomenės technikos koloną, kuri buvo apie 100 metrų atstumu. Jie nuvažiavo į pakele ir sustojo. Pagal nukentėjusios parodymus, kariai ėjo link ir pradėjo šaudyti. Iš kitos pusės atskrido šarvuotas transporteris. Kariai priėjo prie automobilio ir atidarė priekinio keleivio sėdynės duris, Asmuo_20 iškrito, kadangi buvo nužudytas. Taip pat nukentėjusios Asmens_13 vyras, kuris vairavo automobilį, taip pat buvo nužudytas. Rusų kariai paėmė jų dokumentus, piniginę ir pinigus. Nukentėjusioji pabrėžė, kad dauguma karių buvo buriatai ir kalmikai.

Pagal bendrą apibrėžimą, karo nusikaltimai yra rimti tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai, už kuriuos numatoma fizinių asmenų baudžiamoji atsakomybė tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu.

Karo nusikaltimų, padarytų Rusijos kariuomenės karininkų, tokių kaip Asmuo_5 ir Asmuo_6, kurie priklausė Centrinės karinės apygardos 41-osios jungtinės kariuomenės 90-ajai tankų divizijai ir kartu su kitais Rusijos kariškiais judėjo keliu nuo Rohoščių kaimo Chmilnyčios kaimo link, kaltė. Jie yra kaltinami pažeidžiant karo įstatymus ir papročius,

numatytus Ukrainos Aukščiausiosios Rados ratifikuotos tarptautinėse sutartyse, kartu su tyčiniu nužudymu, kurį įvykdė grupė asmenų iš anksto susitarę. Kaltė įrodyta ikiteisminio tyrimo metu surinktais įrodymais, kurie atitinka teisme apklaustų nukentėjusiųjų parodymus.

Teismas atsižvelgia į tai, kad Asmuo_5 ir Asmuo_6 buvo pripažinti kaltais dėl tyčinio, užbaigto, ypač sunkios kategorijos nusikaltimo, t. y. karo teisės pažeidimo, susijusio su tyčiniu žmogžudystės atlikimu (Černihivo rajono teismas 2024 m. gruodžio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 748/259/2024).

Toliau bus analizuojami kiekvienos kategorijos apibrėžimai, taip pat nustatyta, kas laikomi karo belaisviais bei civiliais gyventojais, kokie veiksmai pagal Ukrainos BK laikomi žiauriu elgesiu, civilinių asmenų išsiuntimu priverstiniais darbams, nacionalinio turto grobstymu okupuotose teritorijose, taip pat kas priskiriama prie kitų uždraustų kovos priemonių naudojimo bei kitų karo įstatymų ir papročių pažeidimų.

Pagrindinės taisyklės, reglamentuojančios elgesį su karo belaisviais ir civilių gyventojais, yra nustatytos 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijoje dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose padėties pagerinimo, dėl elgesio su karo belaisviais ir dėl civilių apsaugos karo metu, taip pat 1977 m. birželio 10 d. pirmajame papildomame protokole.

Karo belaisviais laikomi asmenys, patekę į priešų valdžią ir priklausantys bet kuriai iš kategorijų, nustatytų 1949 m. Ženevos konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais 4 straipsnio A dalyje ir 1977 m. pirmojo papildomo protokolo 44 straipsnyje. Šios kategorijos apima: 1) priešų kariuomenės personalą; 2) savanorių ir šaulių grupių narius, įtrauktus į kariuomenės sudėtį; 3) asmenis, kurie lydi kariuomenę, bet nėra jos nariai; 4) neokupuotų teritorijų gyventojus, savanoriškai kovojančius su okupacinėmis pajėgomis, nešiojančius ginklus ir laikosi karo papročių, taip pat kitus asmenis, kaip nustatyta atitinkamose konvencijose ir protokoluose.

Civiliai gyventojai - tai visi asmenys, kurie nepriklauso nė vienai iš aukščiau nurodytų kategorijų (1, 2, 3 ir 6 straipsniai Ženevos konvencijos 4 straipsnio A dalis ir 43 straipsnis pirmojo papildomo protokolo 1977 m.), kurie nėra kariuomenės nariai ir nedalyvauja karo veiksmuose.

Žiaurus elgesys su karo belaisviais ar civilių gyventojais gali pasireikšti per žmogžudystes, sužalojimus, kankinimus, biologinius eksperimentus, įkaitų paėmimą, fizinį ar kolektyvinį bausmingumą, priverstinį darbą, žmogaus orumo pažeidimus ir kitus panašius veiksmus, kurie pažeidžia tarptautinę humanitarinę teisę ir sukelia atsakomybę pagal tarptautinę pagal tarptautinius ir nacionalinius teisės aktus (Prokopenko, 2014).

Pagal Ukrainos BK komentarą priverstiniais laikomi darbai, kuriuos gyventojai privalo atlikti, grėsmės atveju, kai jų nevykdymas gali lemti bet kokią bausmę. Pavyzdžiui, darbai, kuriuos privalo atlikti gyventojai, priverčiami dalyvauti karinėse operacijose arba dirbti organizacijose, turinčiose karinį ar pusiau karinį pobūdį (Prokopenko, 2014).

Nacionalinio turto grobstymas okupuotoje teritorijoje apima savavališką turto paėmimą ir tolimesniuose veiksmuose jo panaudojimą kitos valstybės ar asmenų naudai, taip pat dažnai su išvežimu už okupuotos teritorijos ribų. Šių veiksmų objektas yra turtas, turintis kultūrinę arba kitą nacionalinę vertę (Prokopenko, 2014).

Prieš nagrinėjant, kas pagal Ukrainos baudžiamąjį įstatymą ir tarptautinės teisės aktų nuostatas laikoma tarptautinės teisės neuždraustų kovos priemonių naudojimu, būtina pirmiausia išsiaiškinti, kokie objektai priskiriami karinės veiklos priemonėms. Tai apima visus fizinius objektus, medžiagas ir technologijas, kurios naudojamos karo veiksmams atlikti, įskaitant tuos, kurie sukelia žalos priešo pajėgoms, slopina jų pasipriešinimą arba daro žalą aplinkai. Ties tarptautinė teisė, tiek nacionaliniai įstatymai nustato aiškias taisykles dėl priemonių, kurių naudojimas yra draudžiamas, kad būtų užtikrinta humanitarinių principų laikymasis ir žmogaus teisių apsauga karo metu. Šios uždrausto priemonės, kurių naudojimas yra draudžiamas, yra nustatytos tarptautiniuose dokumentuose, pavyzdžiui, 1868 m. Šv. Peterburgo deklaracija dėl sprogstamųjų ir uždegamųjų kulkų naudojimo uždraudimo, 1899 m. Hagos deklaracija dėl kulkų, kurios lengvai deformuojasi ir sukelia didesnę sužeidimą, uždraudimo, 1976 m. Konvencija dėl bakteriologinės ir biologinės ginkluotės uždraudimo ir jos sunaikinimo, 1993 m. Konvencija dėl cheminės ginkluotės uždraudimo ir sunaikinimo bei kituose dokumentuose (Prokopenko, 2014).

Kiti karo įstatymų ir papročių pažeidimai yra susiję su tarptautinių sutarčių pažeidimu, kurių privalomą įsigaliojimą patvirtino Ukrainos Aukščiausioji Rada. Vieni pavojingiausių pažeidimų yra uždraustų kovos metodų taikymas, tai yra, tam tikri būdai, kaip naudojama ginkluotė ar vykdomos karinės operacijos ir veiksmai. Pavyzdžiui, vienas iš uždraustų metodų yra klastingumas - veiksmai, kurie skirti apgauti priešininką, sukurti pasitikėjimą ir priversti jį manyti, kad jis turi teisę būti apsaugotas pagal tarptautinės teisės normas. Klastingumu pripažįstami, pavyzdžiui, netikro derybų suvaržymo po vėliava arba netikro kapituliacijos simuliacijos, suklastoti sužeidimo arba ligos pasireiškimai, taip pat klaidinantis civilio asmens ar nekariavimo statuso simuliacijos (Prokopenko, 2014).

Be to, pagal Ukrainos BK 438 straipsnį kiti karo įstatymų bei papročių pažeidimai laikomi šie veiksmai: 1) bado naudojimas prieš civilius gyventojus; 2) bombardavimas ir atakos prieš neapsaugotus miestus, kaimus, būstus ir pastatus; 3) tyčinis užpuolimas prieš

civilius gyventojus arba asmenis, teikiančius humanitarinę pagalbą; 4) deportacija arba priverstinis gyventojų perkėlimas okupuotose teritorijose; 5) pavojingų jėgų turinčių įrenginių ir statinių (užtvankų, pylimų, atominių elektrinių) užpuolimas, jeigu tai gali sukelti pavojingų jėgų išsiveržimą ir didelius civilių gyventojų nuostolius; 6) įsakymų davimas nepalikti nė vieno gyvo asmens, grasinimai priešui tuo ar vykdant karo veiksmus tokiu būdu ir pan. Tokių pažeidimų sąrašai pateikiami, pirmiausia, 1949 m. Ženevos konvencijų pirmojo papildomo protokolo 85 straipsnyje, taip pat Romos statuto 8 straipsnyje (Prokopenko, 2014).

Atsižvelgiant į tai, laikoma, kad nusikaltimas laikomas baigtu, kai asmuo padaro bet kurią Ukrainos BK 438 straipsnyje įtvirtintą veiką.

Nustatant subjektyviąją nusikaltimo padarymo pusę, analizuojama kaltės forma, kuria vadovavosi kaltininkas. Karo nusikaltimų atveju visuomet konstatuojama tiesioginė tyčia - asmuo suvokia savo veiksmų neteisėtumą, supranta, kad jais pažeidžia karo įstatymų ir papročių reikalavimus, ir sąmoningai siekia tokių veiksmų bei jų padarinių atsiradimo (Prokopenko, 2014).

2024 m. rugpjūčio 13 d. Charkovo miesto Dzeržinskio rajono teismas, konstatavo, Asmuo_8 ir Asmuo_9 iš anksto susitarę ir įgyvendinami savo nusikalstamą sumanymą, nukreiptą į svetimo turto slaptą pagrobimą, įvykdytą įsibraunant į kitą patalpą. ypač dideliais mastais, veikė tiesiogine tyčia.

Kaltinamieji pasinaudodami tuo, kad parduotuvės patalpa buvo suniokota dėl Rusijos Federacijos karių apšaudymo, siekdami neteisėto praturtėjimo, suvokdami savo veiksmų neteisėtumą ir norėdami veikti būtent taip, pasinaudodami aplinkybe, kad niekas jų nestebi, neteisėtai įsibrovė į parduotuvę. Iš parduotuvės seifo pagrobė juvelyrinius dirbinius, priklausančius kitam asmeniui. Tokiu būdu kaltinamieji, realizuodami savo nusikalstamą sumanymą pažeidė karo įstatymų ir papročių reikalavimus (Charkovo miesto Dzeržinskio rajono teismas 2024 m. rugpjūčio 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/638/915/24).

2024 m. gegužės 30 d. Ivanovskio rajono teismas, Kijevo srityje, nustatė, kad Asmuo_5 veikdamas kartu su kitais Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų kariais, įgyvendinamas bendrą nusikalstamą sumanymą, nukreiptą į civilių turto pasisavinimą, sąlygotą karinės būtinybės, taip pat smurto prieš asmenį panaudojimą ir žmogaus orumo žeminimą, dalyvavo neteisėtuose veiksmuose.

Kariai vaikščiojo po namus ir butus, tikrindami, kas juose gyvena, bei reikalavo, kad civiliai gyventojai paliktų savo nuolatines gyvenamąsias vietas.

Realizuodami savo nusikalstamą sumanymą iki galo 2022 m. kovo 19 d. Asmuo_5 kartu su kitais, ikiteisminio tyrimo metu nenustatytais bendrininkais, veikdami tiesiogine tyčia ir pažeisdami karo įstatymus ir papročius, nustatytus Ženevos konvencijoje dėl civilių apsaugos karo metu, įsiveržė į svetimą butą, kuriame gyveno Asmuo_8 ir Asmuo_9.

Grasindami automatiniu šaunamuoju ginklu, kurį paruošė šaudymui - tai išreikšdami spynos užvedimu, - jie įsakė buto gyventojams nedelsiant, per dvi valandas, jį palikti, nors karinė būtinybė pasisavinti turtą neegzistavo (Ivanovskio rajono teismas 2024 m. gegužės 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/366/86/24).

Šio nusikaltimo subjektu, kuris duoda įsakymus vykdyti nusikaltimus, numatytus Ukrainos BK 438 straipsnyje, gali būti tik pareigūnas. Tokio asmens požymiai apibrėžti Ukrainos 18 ir 423 straipsniuose. Kitais atvejais šio nusikaltimo subjektu gali būti bet kuris asmuo, sulaukęs 16 metų amžiaus. Karo tarnybą atliekantys asmenys gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn pagal Ukrainos BK 432-434 straipsnius, kuriuose numatytos specialios normos. Be to, svarbu pabrėžti, kad asmenims, padariusiems nusikaltimą, numatytą Ukrainos BK 438 straipsnyje, netaikomas baudžiamosios atsakomybės senaties terminas ir apkaltinamojo nuosprendžio vykdymo senatis (pagal Ukrainos BK 49 straipsnio 5 dalį ir 80 straipsnio 6 dalį).

Išsiaiškinus, kas sudaro karo nusikaltimus pagal Ukrainos BK, būtina aptarti ir taikytinas bausmes už šiuos nusikaltimus. Ukrainos BK 438 straipsnyje aiškiai nustatomos sankcijos, numatančios griežtas bausmes, kurios priklauso nuo padaryto nusikaltimo sunkumo bei jo pasekmių, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes.

Ukrainos BK 438 straipsnis numato griežtą bausmių sistemą, skirtą kovai su karo nusikaltimais, kuri apima laisvės atėmimo bausmę, priklausančią nuo konkrečios nusikalstamos veikos sunkumo ir pavojingumo, atsižvelgiant į šio straipsnio 1 ir 2 dalis. Ukrainos BK 438 straipsnio 1 dalies blanketinė nuostata įtvirtina, kad „žiaurus elgesys su karo belaisviais arba civilių gyventojais, civilių gyventojų išvaymas priverstiniais darbams, nacionalinių vertybių grobstymas okupuotose teritorijose, karo priemonių, draudžiamų tarptautinės teisės, naudojimas, taip pat kiti karo įstatymų ir papročių pažeidimai, numatyti tarptautinėse sutartyse, kurių privalomumą pripažino Ukrainos Aukščiausioji Rada, taip pat įsakymo dėl tokių veiksmų davimas – baudžiami laisvės atėmimu nuo aštuonių iki dvylikos metų“. Šio straipsnio 2 dalyje numatyta kvalifikuota nusikaltimo sudėtis, kuri nustato, kad tie patys veiksmai, jeigu jie lėmė žmogaus mirtį, – baudžiami laisvės atėmimu nuo dešimt iki penkiolikos metų arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos.

Pavyzdžiui, teismas nustatė, kad Asmuo_11, būdamas Rusijos kariuomenės nariu, kartu su kitu kario daliniu įvykdė žudynes, taikydami šūvius į civilius asmenis, taip pažeisdami tarptautinius humanitarinius įstatymus. Teismas pripažino Asmenį_11 kaltu dėl karo nusikaltimų pagal Ukrainos BK 438 straipsnio 2 dalį ir paskyrė jam griežčiausią bausmę – laisvės atėmimą iki gyvos galvos (Kijevo-Sviatošyno rajono teismo 2024 m. sausio 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/369/52/24). Suvorovo rajono teismas konstatavo, kad Asmuo_6, būdamas Rusijos karininku, davė įsakymą žiauriai elgtis su taikiais protestuotojais, pažeidžiant tarptautines žmogaus teisių konvencijas. Atsižvelgiant į nusikaltimo sunkumą ir kaltininko vaidmenį, teismas pripažino Asmenį_6 kaltu ir paskyrė jam 12 metų laisvės atėmimo bausmę (Suvorovo rajono teismo 2023 m. lapkričio 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/523/1264/23). Kitoje byloje, teismas nustatė, kad Asmuo_7, vykdydamas karo veiksmus Iziume, tyčia nužudė Ukrainos pilietę, pažeisdamas tarptautinius humanitarinius įstatymus. Už šį nusikaltimą Asmuo_7 buvo pripažintas kaltu pagal Ukrainos BK 438 straipsnio 2 dalį ir jam paskirta 15 metų laisvės atėmimo bausmė (Dzeržinskio rajono teismo 2023 m. balandžio 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/638/744/24). Charkovo miesto Kijevo rajono teismas pripažino, kad Asmuo_5, būdamas aukšto rango karininku, davė įsakymą smurtauti prieš civilius asmenis, vykdydamas neteisėtus veiksmus, pažeidžiant tarptautinę humanitarinę teisę. Teismas pripažino Asmenį_5 kaltu dėl karo nusikaltimų pagal Ukrainos BK 438 straipsnio 2 dalį ir paskyrė jam laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos (Charkovo miesto Kijevo rajono teismo 2024 m. gegužės 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/953/393/24). Černigovo rajono teismas pripažino, kad Asmuo_3 būdamas Rusijos kariuomenės karys, kaltu dėl tyčinio sužeidimo padarymo civiliai, kai jis per okupaciją Siberež kaime sužeidė Asmenį_6. Teismas paskyrė jam 11 metų laisvės atėmimo bausmę, remdamasis pateiktais įrodymais ir įvertindamas nusikaltimo sunkumą (Černigovo rajono teismo 2024 m. gegužės 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/748/63/24).

Nuo pat Rusijos plataus masto invazijos į Ukrainą pradžios iki 2022 m. lapkričio 23 d. pagal pateiktą statistiką buvo užfiksuota 45 000 baudžiamųjų procesų dėl nusikaltimų, padarytų Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų karių ir jų bendrininkų Ukrainos teritorijoje. Beveik 34 000 iš jų – pagal Ukrainos BK 438 straipsnį (karo nusikaltimų). 2023 m. liepos 5 d. duomenimis, pagal Ukrainos BK 438 straipsnį buvo užfiksuoti 96 656 nusikaltimai. Užregistruoti nusikaltimai apima tyčinius nužudymus, kankinimus, kitokių žiaurų elgesį su karo belaisviais ir civiliais gyventojais, išžaginimus, seksualinį prievartavimą bei kitokias seksualines prievartas (Ministry of Defence of Ukraine).

Ukrainos teismų aktyvus karo nusikaltimų bylų nagrinėjimas atskleidžia dvi tarpusavyje susijusias problemas: bausmės įgyvendinimo sudėtingumą ir teismo procesas kaltinamajam nedalyvaujant (*in absentia*). Bausmės įgyvendinimo problema tampa viena iš pagrindinių kliūčių siekiant realios baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus užtikrinimą. Kadangi nuteistieji dažniausiai slepiasi Rusijos Federacijoje, kuri atsisako išduoti savo piliečius pagal ekstradicijos prašymus, teismo sprendimai lieka neįgyvendinti. Tai lemia sisteminę nebaudžiamumo problemą, kai formalus nuteisimas nesukelia realių teisinių pasekmių. Ši problema glaudžiai susijusi su kita reikšminga kliūtimi – teismo procesų vykdymu kaltinamajam nedalyvaujant (*in absentia*). Per pastaruosius trejus metus daugiau nei 90 proc. karo nusikaltimų bylų Ukrainos teismuose buvo nagrinėtos be kaltinamojo dalyvavimo. Tai reiškia, kad nors baudžiamasis persekiojimas vyksta, pats procesas tampa sudėtingesnis, o nuteistiesiems nesant šalyje, bausmės įgyvendinimas tampa praktiškai neįmanomas. Teismų praktikoje dažnai pabrėžiama, kad šie procesai vykdomi laikantis visų teisinių procedūrų. Pavyzdžiui: 2022 m. rugpjūčio 1 d. Darnyckio rajono teismas išnagrinėjo bylą kaltinamajam nedalyvaujant ir nurodė, kad byla buvo nagrinėjama privalomai dalyvaujant valstybės paskirtam gynėjui, o visi teismo šaukimai ir procesiniai dokumentai buvo siunčiami laikantis Ukrainos BPK 323 straipsnio reikalavimų (Darnyckio rajono teismo 2023 m. balandžio 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/753/757/23). Kijevo-Svyatošinskio rajono teismas pažymėjo, kad pagal Ukrainos BPK 374 straipsnio 5 dalį teismas turi įvertinti, ar prokuratūra ėmėsi visų įmanomų priemonių užtikrinti kaltinamojo teisę į gynybą bei teisę kreiptis į teismą (Kijevo-Svyatošinskio rajono teismo 2023 m. kovo 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/369/1274/23). 2023 m. sausio 12 d. Černigovo srities Černigovo rajono teismas konstatavo, kad kaltinamajam buvo užtikrintos procesinės teisės, įskaitant teisę būti informuotam apie teismo posėdžio datą bei teisę į gynėjo atstovavimą teisme, laikantis Ukrainos BPK 297-1 straipsnio 2 dalies (Černigovo srities Černigovo rajono teismo 2023 m. vasario 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/748/49/23). Taigi, atsižvelgiant į teismų praktiką, prokuratūra imasi visų įmanomų priemonių, kad užtikrintų kaltinamųjų teises ir jų dalyvavimą procese. Tačiau realus bausmės įgyvendinimas išlieka problema, nes nuteistieji, slėpdamiesi Rusijoje, lieka nepasiekiami Ukrainos teisėsaugai.

Vienas iš būdų spręsti šią problemą - tarptautiniai teisiniai mechanizmai. Pavyzdžiui, Ukraina gali pasinaudoti Interpolo „raudonaisiais pranešimais“, kurie leidžia suimti ieškomus asmenis kitose šalyse, jei jos bendradarbiauja su Interpolu. Tačiau praktikoje Rusija dažnai ignoruoja šiuos pranešimus arba manipuliuoja Interpolo sistema, siekdama apsaugoti savo piliečius. Dar vienas galimas sprendimas - tarptautiniai tribunolai,

kurie galėtų nagrinėti karo nusikaltimus už Ukrainos ribų ir taikyti tarptautinius arešto orderius. TBT jau yra išdavęs arešto orderį tam tikriems Rusijos vadovams, tačiau šių asmenų sulaikymas priklauso nuo trečiųjų šalių bendradarbiavimo. EŽTT ir JT specialieji tribunolai taip pat galėtų prisidėti prie spaudimo teisiniam atsakomybės įgyvendinimui. Galiausiai, Ukraina gali stiprinti bendradarbiavimą su sąjungininkėmis, siekdama įtraukti karo nusikaltėlius į sankcijų sąrašus, riboti jų galimybes keliauti ir naudotis finansinėmis sistemomis už Rusijos ribų.

Nepaisant aktyvių pastangų vykdyti karo nusikaltimų tyrimus ir baudžiamosios atsakomybės taikymo, lieka klausimas, ar ši atsakomybė yra efektyvi. Efektyvios baudžiamosios atsakomybės kriterijai tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje apima ne tik teismo nuosprendžio priėmimą, bet ir realų bausmės įvykdymą. Tačiau praktikoje Ukrainos atvejis rodo, kad teisinės sistemos pajėgumai, tarptautinis bendradarbiavimas ir kaltinamųjų pasiekiamumas tampa esminiais iššūkiais.

Efektyvios baudžiamosios atsakomybės klausimas išlieka itin svarbus, kadangi karo nusikaltimai laikomi vienais iš sunkiausių teisės pažeidimų ne tik nacionaliniame, bet ir tarptautiniame lygmenyje. Atsižvelgiant į tai, vienas pagrindinių šio klausimo aspektų yra tinkamų bausmių pasirinkimas ir jų įgyvendinimas, siekiant užtikrinti ne tik teisingumą, bet ir sumažinti nebaudžiamumo reiškinių. Ukrainos BK numato dviejų rūšių bausmes asmenims, kaltinamiems karo nusikaltimų padarymu – tai terminuota laisvės bausmė ir laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Šios bausmės skiriamos atsižvelgiant į nusikaltimo sunkumą, pavojingumą, padarytą žalą ir kaltininko vaidmenį. Be to, išanalizavus Ukrainos teismų praktiką, galima teigti, kad teismai dažniausiai taiko griežtesnes bausmes už karo nusikaltimus, siekdami užtikrinti tinkamą atsakomybę. Tačiau svarbu užtikrinti, kad atsakomybė būtų efektyvi. Efektyvios bausmės apima kelis aspektus: pirmiausia, bausmė turi būti atgrasančia, t.y. pakankamai griežta, kad atgrasytų ne tik nusikaltėlių, bet ir kitus potencialius vykdytojus nuo panašių veiksmų. Antra, bausmė turi atspindėti padarytos žalos mastą, kad būtų užtikrintas proporcingumas tarp nusikaltimo ir bausmės. Trečia, bausmė turi būti realiai įvykdoma, t.y. asmenys turi būti patraukti atsakomybėn ir atlikti bausmę, neleidžiant jiems pasislėpti užsienyje ar išvengti jos dėl kitų priežasčių. Siekiant užtikrinti, kad bausmė būtų realiai įvykdyta, svarbu stiprinti tarptautinį bendradarbiavimą, kad būtų užtikrintas kaltininkų išdavimo procesas ir teisingumo vykdymas per tarptautines institucijas, tokias kaip Tarptautinis baudžiamasis teismas, ir bendradarbiaujant su kitomis šalimis. Tik tokiu būdu galima užtikrinti teisingumą ir kovoti su nebaudžiamumo reiškiniu, kuris kelia grėsmę ne tik Ukrainos teisinės sistemos veiksmingumui, bet ir tarptautiniam teisingumui.

Dabartinė praktika rodo, kad nepaisant skiriamų griežtų bausmių, dažnai susiduriama su jų neįvykdymu, nes daugelis kaltinamųjų slepiasi užsienyje arba jų neperduoda kitos valstybės. Todėl vienas iš esminių uždavinių, siekiant efektyvios baudžiamosios atsakomybės, yra užtikrinti ne tik tinkamą bausmių parinkimą, bet ir jų realų įvykdymą per tarptautinius mechanizmus ir teisminį bendradarbiavimą.

Taigi, nagrinėjant baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus principus pagal Ukrainos įstatymus, išryškėja, kad šalies teisinė sistema atlieka svarbų vaidmenį siekiant užtikrinti atsakomybę už šiuos nusikaltimus. Tačiau praktikoje vis dar išlieka nemažai iššūkių, susijusių su efektyvumo užtikrinimu. Reikia papildomų pastangų tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu, siekiant užkirsti kelią nebaudžiamumui ir užtikrinti teisingumą aukoms. Tolesnės teisinės reformos ir tarptautinis bendradarbiavimas galėtų pagerinti situaciją, kad būtų užtikrinta, jog karo nusikaltimai nebus nebaudžiami, o atsakomybė už juos bus taikoma efektyviau.

4. LIETUVOS IR UKRAINOS BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS TAIKYMAS UŽ KARO NUSIKALTIMUS LYGINAMOJI ANALIZĖ

Karo nusikaltimų baudžiamosios atsakomybės reguliavimas skirtingose valstybėse gali skirtis priklausomai nuo jų teisinės sistemos, tarptautinių įsipareigojimų ir praktikos. Ukraina, kaip šalis, šiuo metu patirianti plataus masto karinę agresiją, nuolat tobulina savo teisinį reguliavimą, siekdama užtikrinti efektyvesnę atsakomybę už karo nusikaltimus įgyvendinimą. Lietuvos teisinė sistema taip pat numato atsakomybę už karo nusikaltimus, remdamasi tarptautine teise ir nacionaliniais baudžiamaisiais teisės aktais. Šiame skyriuje bus analizuojami pagrindiniai Lietuvos ir Ukrainos baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus skirtumai ir panašumai, išryškinant esminius teisinio reglamentavimo aspektus bei praktinius iššūkius.

Ukrainos BK XX skyriuje detalai nustato atsakomybę už karo nusikaltimus, įskaitant nusikaltimus, susijusius su karo veiksmų vykdymu, tarptautinių humanitarinių teisės normų pažeidimais ir civilinių asmenų teisių pažeidimais. Ukraina, savo ruožtu, numato baudžiamąją atsakomybę ne tik kariams, bet ir civiliniams asmenims, įskaitant valstybės vadovus ir aukščiausius politinius lyderius, jeigu jie prisideda prie karo nusikaltimų vykdymo (Ukrainos baudžiamasis kodeksas, 2001). Ši nuostata atspindi šalies įsipareigojimus pagal tarptautinę teisę, įskaitant Ženevos konvencijas ir kitus svarbius tarptautinius teisės aktus, kuriais siekiama užtikrinti atsakomybę už karo nusikaltimus. Šio darbo 3 skyriuje pateikiama išsamesnė analizė apie karo nusikaltimų teisinį reglamentavimą ir atsakomybės už šiuos nusikaltimus mechanizmų taikymą Ukrainoje.

Lietuvos Respublikoje karo nusikaltimai reglamentuojami BK XV skyriuje, kuris apima tiek nusikaltimus žmoniškumui, tiek karo nusikaltimus. Šiame skyriuje nustatoma atsakomybė už tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žudymą, civilių trėmimą ar priverstinį perkėlimą, jų žalojimą, kankinimą bei kitokį nežmonišką elgesį (BK 101–103 straipsniai). Taip pat reglamentuojami nusikaltimai, susiję su karo belaisvių ar civilių asmenų priverstiniu panaudojimu prieš ginkluotose pajėgose, saugomų objektų naikinimu, nacionalinių vertybių grobstymu bei neteisėtu tarptautinių organizacijų simbolių naudojimu (BK 105–106, 109 straipsniai). Be to, BK įtvirtinta atsakomybė už draudžiamas karo atakas ir uždraustų karo priemonių naudojimą (BK 111–112 straipsniai) (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Šių nusikalstamų veikų sudėtis apima du pagrindinius teisinius objektus: pirmiausia, visuotinai pripažintą kariavimo tvarką, kuri nustato teisėtus karo veiksmų vykdymo principus, ir antra, visuotinai pripažintą elgesio su civiliais, karo belaisviais bei kitais tarptautinės apsaugos reikalaujančiais asmenimis tvarką.

Lietuvos BK išsamiai reglamentuoja karo nusikaltimus, remdamasis tarptautinės baudžiamosios teisės normomis, o tai reiškia, kad nacionalinė teisė ne tik atitinka tarptautinių teisės aktų nuostatas, bet ir integruoja jas į vidaus teisinę sistemą. Toks teisinis reguliavimas užtikrina Lietuvos teisės suderinamumą su Romos statutu, Ženevos konvencijomis, tarptautiniu humanitariniu teisiniu reguliavimu ir kitais tarptautiniais teisės šaltiniais, nustatančiais karo nusikaltimų apibrėžimą bei atsakomybės už juos taikymą. Taip užtikrinamas Lietuvos įsipareigojimų vykdymas tarptautinio teisingumo srityje ir veiksmingas kovos su karo nusikaltimais mechanizmas.

Analizuojant Ukrainos ir Lietuvos BK bei tai, kaip šie nacionaliniai teisės aktai reglamentuoja karo nusikaltimus, matyti, kad Lietuvos teisinis reglamentavimas šioje srityje yra išsamesnis nei Ukrainos. Lietuvos BK išskiria karo nusikaltimus į atskiras kategorijas ir kiekvieną nusikalstamą veiką reglamentuoja atskiru straipsniu, taip užtikrindamas detalesnį ir nuoseklesnį teisinį reguliavimą. Tuo tarpu Ukrainos baudžiamasis įstatymas karo nusikaltimus reglamentuoja viename straipsnyje, pavadintame „Karo nusikaltimai“, ir neišplečia nusikalstamų veikų sąrašo, o tiesiog nurodo nuorodą į tarptautinį reglamentavimą.

Pagal Ukrainos BK 438 straipsnį, karo nusikaltimais laikomi, kaip jau buvo aptarta anksčiau, žiaurus elgesys su karo belaisviais arba civiliais gyventojais, civilių gyventojų išvaymas priverstiniais darbais, nacionalinių vertybių grobstymas okupuotose teritorijose, karo priemonių, draudžiamų tarptautine teise, naudojimas, bei kiti karo

įstatymų ir papročių pažeidimai, numatyti tarptautinėse sutartyse, kurioms pritarė Ukrainos Aukščiausioji Rada, taip pat įsakymo dėl tokių veiksmų davimas.

Tuo tarpu Lietuvos BK nustato išsamų karo nusikaltimų sąrašą XV skyriuje, kuriame reglamentuojami konkretūs nusikaltimai, susiję su tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimais, tokie kaip civilių žudymas, kankinimas, priverstinis karių verbavimas, kultūros paveldo grobstymas ir kiti draudžiami veiksmai karo metu. Pavyzdžiui, Lietuvos BK 101 straipsnis įtvirtina atsakomybę už tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žudymą, kai per karo, tarptautinio ginkluoto konflikto, okupacijos ar aneksijos metu įsakoma žudyti arba žudomi asmenys, saugomi pagal atitinkamas Ženevos konvencijas. Objektvyioji pusė šio nusikaltimo apima įsakymą žudyti arba pačią žudymo veiką. Įsakymas žudyti yra vado (karinio viršininko) nurodymas pavaldiniams atlikti veiksmus, kurie sukelia kito asmens mirtį. Toks įsakymas gali būti duodamas tiek raštu, tiek žodžiu. Žudymas, savo ruožtu, yra veika, kurios pasekmė – kito žmogaus mirtis. Šio straipsnio sudėtyje numatyta, kad nusikaltimas gali būti padaromas tiek aktyviai veikiant, tiek neveikiant (pvz., nesuteikiant reikalingos medicininės pagalbos) (Abramavičius, A., *et al*, 2009, p. 29-35).

BK 102 straipsnis nustato atsakomybę už civilių gyventojų trėmimą ar perkėlimą. Tai karo, tarptautinio ginkluoto konflikto, okupacijos ar aneksijos sąlygomis įsakymas tremti civilius gyventojus iš okupuotos ar aneksuotos teritorijos į okupavusios ar aneksavusios valstybės arba trečiosios šalies teritoriją; įsakymas perkelti arba perkėlimas okupavusios valstybės civilių gyventojų į okupuotos šalies teritoriją.

Šio nusikaltimo objektyvioji pusė pasireiškia šiomis veikomis:

1. įsakymu tremti arba trėmimu civilius iš okupuotos ar aneksuotos teritorijos į okupavusios ar aneksavusios valstybės ar trečiosios šalies teritoriją;
2. įsakymu perkelti arba perkėlimu okupavusios valstybės civilių gyventojus į okupuotos šalies teritoriją.

Įsakymas tremti – tai privalomas vado nurodymas pavaldiniui atlikti civilių trėmimą. Įsakymas gali būti duodamas tiek raštu, tiek žodžiu. „Trėmimas (deportacija) suprantamas kaip civilių prievartinis išvežimas iš jų užimamos teritorijos nuolatiniam gyvenimui į apibrėžtą teritoriją, esančią okupavusioje, aneksavusioje ar trečiojoje šalyje“ (Abramavičius, A., *et al*, 2009, p. 36-37).

BK 103 straipsnis nustato atsakomybę už tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žalojimą, kankinimą ir nežmonišką elgesį su jais. Tai tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimas, kai karo, ginkluoto konflikto, okupacijos ar aneksijos metu tyčia sužalojami ar kankinami sužeisti asmenys, ligoniai, karo belaisviai, civilių gyventojai ar

kiti tarptautinės humanitarinės teisės saugomi asmenys. Tai apima sunkias fizines ir psichologines kančias, biologinius ir medicininius eksperimentus, neteisėtą organų ir kraujo paėmimą, taip pat kitokį nežmonišką elgesį, kaip neteisėtas bausmes be teisinio pagrindo ar nukautųjų palaikų išniekinimą (Abramavičius, A., *et al*, 2009, p. 39-42).

BK 105 straipsnis reglamentuoja atsakomybę už civilių ir karo belaisvių prievartinį panaudojimą prieš ginkluotose pajėgose. Tai apima tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus karo, ginkluoto konflikto, okupacijos ar aneksijos metu, kai civilius arba karo belaisvius prievarta verčiama tarnauti prieš ginkluotose pajėgose arba juos naudojant kaip gyvąjį skydą. Be to, atsakomybė taikoma už vaikų iki 18 metų verbavimą į ginkluotąsias pajėgas, nepriklausančias jų valstybėms, arba jų panaudojimą karo operacijose.

Šio straipsnio objektyvioji pusė apima kelias alternatyvias veikas: prievartinį civilių ir karo belaisvių įtraukimą į prieš ginkluotąsias pajėgas veiksmą, naudojimą juos kaip gyvąjį skydą arba vaikų verbavimą į ginkluotąsias pajėgas. Verbuojant vaikus į kariuomenę ar naudojant juos karo operacijose, tai laikoma rimtu pažeidimu pagal tarptautines konvencijas, įskaitant 1989 m. Vaikų teisių konvenciją ir 2000 m. fakultatyvinį protokolą dėl vaikų dalyvavimo ginkluotuose konfliktuose (Abramavičius, A., *et al*, 2009, p. 51).

BK 106 straipsnis reglamentuoja atsakomybę už saugomų objektų naikinimą, nacionalinių vertybių grobstymą, naikinimą arba gadinimą karo metu. Pagal šį straipsnį, atsakomybė taikoma asmenims, kurie davė nepateisinamą įsakymą naikinti arba patys sunaikino istorinius paminklus, kultūros, meno, švietimo, auklėjimo, mokslo ar religijos objektus, kurie yra saugomi tarptautinėmis sutartimis arba valstybės vidaus teisės aktais. Taip pat atsakomybė taikoma už tokių objektų naudojimą karo veiksams, nacionalinių vertybių grobstymą arba pasisavinimą okupuotose ar aneksuotose teritorijose, taip pat už vandalizmą, naikinant ar gadinant šiuos objektus ir padarant didelę žalą.

Šio straipsnio objektyvioji pusė apima kelis veiksmus: tai yra įsakymas naikinti saugomus objektus be karo būtinybės, tiesioginis jų naikinimas, naudojimas karo tikslams, vertybių grobstymas ir vandalizmas, kai padaroma didelė žala. Saugomų objektų naikinimas apima tiek materialią žalą, tiek vertybių praradimą dėl neatsakingų veiksmų ar tiesioginio sunaikinimo karo metu (Abramavičius, A., *et al*, 2009, p. 53-57).

BK 109 straipsnis nustato neteisėtą tarptautinės humanitarinės teisės saugomų emblemų (ženklų) arba pavadinimų naudojimą. Pagal šį straipsnį, atsakomybė taikoma asmenims, kurie ginkluoto konflikto metu neteisėtai panaudojo Raudonojo Kryžiaus, Raudonojo Pusmėnulio, Raudonojo Kristalo, Jungtinių Tautų Organizacijos emblemą ar kitą simbolį, kuris yra saugomas pagal tarptautinę humanitarinę teisę.

Emblemos (ženklai) ir pavadinimai, tokie kaip Raudonasis Kryžius ar Raudonasis Pusmėnulis, yra saugomi tarptautiniais teisės aktais ir naudojami kaip ženklai, suteikiantys tam tikras privilegijas ar apsaugą. Netinkamas jų panaudojimas, pvz., siekiant klaidinti ar pasinaudoti jų autoritetu karo metu, yra laikomas pažeidimu, už kurį atsiranda baudžiamoji atsakomybė (Abramavičius, A., *et al*, 2009, p. 61-62).

BK 111 straipsnis reglamentuoja atsakomybę už draudžiamas karo atakas. Šis straipsnis draudžia karo atakas prieš tam tikras saugomas grupes ir objektus: saugomus asmenis, pavyzdžiui, civilius, medicinos ir civilinės gynybos personalą, Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus komiteto ar nacionalinio Raudonojo Kryžiaus ar Raudonojo Pusmėnulio draugijos personalą, nesipriešinančius kombatantus; saugomus objektus, tokius kaip karo ar civilinę ligoninę, medicinos punktą, sužeistuosius ar ligonius vežančią transporto priemonę, neginamą gyvenvietę, demilitarizuotą zoną, taip pat objektus, kurie kelia didelį pavojų aplinkai ir žmonėms, pavyzdžiui, atominės elektrinės, užtvankos, nuodingųjų medžiagų saugyklos ar panašūs objektai. Antroje straipsnio dalyje nurodoma, kad draudžiama vykdyti karo ataką, naudojant masinio naikinimo ginklus. Objektyvioji pusė apibrėžia veiką kaip karo atakas prieš šiuos saugomus asmenis ir objektus (Abramavičius, A., *et al*, 2009, p. 64-70).

112 straipsnis reglamentuoja atsakomybę už uždraustų karo priemonių naudojimą. Tai apima įsakymą panaudoti uždraustas karo priemones ar kariavimo būdus, pažeidžiant tarptautines sutartis ar visuotinai pripažintus tarptautinius papročius, kurie reglamentuoja karo priemonių ir būdų naudojimą. Nusikaltimo objektyvioji pusė apima dvejopo pobūdžio veiksmus: įsakymo davimą panaudoti uždraustas priemones ir būdus bei jų panaudojimą, pažeidžiant tarptautinius įsipareigojimus.

Tarp uždraustų priemonių ir būdų yra: cheminiai ginklai, neaptinkamos pėstininkų minos, minas-spąstus, lazeriniai ginklai, kurie sukelia visišką apakimą, ginklai sužeidžiantys neaptinkamomis dalelėmis, bakteriologiniai (biologiniai) ir toksiniai ginklai. Tarptautinės konvencijos draudžia naudoti šias priemones ir nustato, kad jų naudojimas gali turėti katastrofinių pasekmių. Pavyzdžiui, cheminiai ginklai, neaptinkamos minos ir lazeriniai ginklai sukelia negrįžtamus sužalojimus, o bakteriologiniai ir toksiniai ginklai – pavojingus infekcijų ir ligų plitimą. Taip pat draudžiama naudoti apgaulę ir teiginius, kad nebus pasigailėta, kad priverstų priešą pasiduoti ar atskleisti strateginę informaciją (Abramavičius, A., *et al*, 2009, p. 72-76).

Šiuo klausimu svarbu pabrėžti ir tai, kad Lietuva, kaip ir Ukraina, pasirašė Romos statutą, tačiau Lietuva jį ratifikavo anksčiau – 2003 m., po to, kai jis buvo pasirašytas 1998 m. (Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Tarptautinio..., 2003). Lietuva įtvirtino teisinį

susitarimą su TBT todėl šiuo atžvilgiu Ukrainos įstatymų taikymas gali skirtis nuo Lietuvos, atsižvelgiant į vėlesnį ratifikavimą ir teisinio pripažinimo procesą.

Romos statuto ratifikavimas buvo svarbus žingsnis įtvirtinant tarptautinius standartus kovojant su karo nusikaltimais ir kitais rimtais tarptautiniais nusikaltimais. Ukrainos teisinis reglamentavimas karo nusikaltimams apibrėžti yra pagrįstas vienu straipsniu – Ukrainos BK 438 straipsniu, tuo tarpu Lietuva savo nacionaliniame kodekse numato kelis straipsnius, kuriuose aprašyti įvairūs karo nusikaltimai. Dėl šios priežasties Lietuvos karo nusikaltimų reglamentavimas yra platesnis ir apima daugiau konkrečių nusikalstamų veikų. Tačiau, palyginus su Ukrainos dabartine situacija, Lietuva, nors ir turi išsamesnį karo nusikaltimų reglamentavimą, neturi pakankamai praktikos nagrinėjant karo nusikaltimų bylas. Tai gali būti siejama su tuo, kad Lietuva, nors ir ratifikavo Romos statutą, nesusidūrė su praktiniais karo nusikaltimų teisiniais iššūkiais, kokius patiria Ukraina, esanti tiesioginio konflikto zonoje.

Dar vienas reikšmingas skirtumas, be pačių nusikaltimų veikų reglamentavimo spektrų, yra tas, kad Ukrainos ir Lietuvos karo nusikaltimų reglamentavime skiriasi atsakomybės subjektai. Ukrainos teisinėje sistemoje karo nusikaltimų atsakomybė gali būti taikoma daug platesniam asmenų ratui, įskaitant tiek karinės struktūros asmenis, tiek civilinius pareigūnus. Pagal Ukrainos BK, 438 straipsnyje numatyta, kad atsakomybė už karo nusikaltimus, susijusius su draudžiamų veiksmų atlikimu, kyla ne tik kariams, bet ir civiliniams pareigūnams, kurie užima oficialias pareigas ir turi įgaliojimus duoti įsakymus. Tai apima tiek aukštus karinius vadus, tiek vyriausybinius pareigūnus, kurie gali būti atsakingi už įsakymų davimą, susijusių su draudžiamais veiksmais per ginkluotus konfliktus. Ši teisės norma suteikia galimybę užtikrinti, kad visi, nepriklausomai nuo to, ar jie priklauso karinėms ar civilinėms struktūroms, galės būti patraukti atsakomybėn už savo veiksmus, jeigu jie dalyvavo karo nusikaltimuose (Prokopenko, 2014).

Tuo tarpu Lietuvoje atsakomybė už karo nusikaltimus daugiausia taikoma kombatantams, tai yra, konfliktų šalių ginkluotųjų pajėgų nariams, kurie dalyvauja aktyviose karo veiksmuose. Lietuvos BK aiškiai nustato, kad tik kombatantai, t. y. tie asmenys, kurie yra tiesiogiai įtraukti į karo veiksmus ir kurie laikomi karo teisės subjektais, gali būti laikomi atsakingais už karo nusikaltimus (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Kombatantai gali naudoti karinę jėgą ir dalyvauti karo veiksmuose, tačiau jie turi laikytis tarptautinės humanitarinės teisės normų, nustatytų, pavyzdžiui, pagal Ženevos konvencijas.

Skirtumas tarp šių šalių yra reikšmingas, nes Ukrainos teisė praplečia atsakomybės spektrą, įtraukdama ir civilinius pareigūnus, kurie savo veiksmais gali paskatinti karo

nusikaltimus, tačiau Lietuva šiuo klausimu remiasi siauresne ir specifinėmis taisyklėmis, kur atsakomybė už karo nusikaltimus taikoma tik tiesiogiai su karu susijusiems asmenims – kombatantams. Tai gali būti labai svarbu, kai analizuojamos skirtingos atsakomybės už karo nusikaltimus praktikos, nes Lietuva, nors ir turi išsamiai reglamentuotą atsakomybę, daugiausia remiasi karių ir kombatantų atsakomybe, kai tuo tarpu Ukraina turi platesnį atsakomybės pagrindą, kuris apima ne tik karinį, bet ir civilinį sektorius.

Tai, kad Ukrainos teisinėje sistemoje už karo nusikaltimus gali būti patraukti atsakomybėn ir aukšti civiliniai pareigūnai, pabrėžia didesnę dėmesį valstybinės valdžios atsakomybei už karo veiksmus ir jų pasekmes, o Lietuva labiau orientuojasi į specifinius tarptautinės humanitarinės teisės principus ir kombatantų atsakomybę. Tai rodo skirtingus požiūrius į atsakomybės taikymą ir subjektų, galinčių atsakyti už karo nusikaltimus, apibrėžimą.

Lietuvos ir Ukrainos baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus reglamentavimas remiasi abiejose valstybėse pripažįstamais tarptautinės teisės principais, kurie užtikrina atsakomybę už šiuos itin sunkius nusikaltimus ir siekia teisingumo įgyvendinimo. Pirmiausia, tiek Lietuvoje, tiek Ukrainoje karo nusikaltimams netaikomas senaties terminas, tai reiškia, kad nusikaltėliai gali būti persekiojami ir nubausti nepriklausomai nuo to, kiek laiko praėjo nuo nusikaltimo padarymo (Konvencija dėl senaties termino..., 1946). Ši nuostata garantuoja, kad net ir po ilgo laikotarpio būtų užtikrinta atsakomybė už šiuos sunkius tarptautinės teisės pažeidimus. Pavyzdžiui, Sausio 13-osios byloje galutinis teismo sprendimas buvo priimtas praėjus beveik 30 metų nuo įvykio.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 18 d. nutarime nurodė, kad pagal tarptautinę teisę, kaip ji įtvirtinta Konvencijoje dėl senaties termino netaikymo už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui, jokie senaties terminai neturėtų būti taikomi šiems sunkiems nusikaltimams. Tai apima genocidą, nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus, nepriklausomai nuo jų padarymo laiko (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas).

Panašiai ir Ukrainos BK, 49 straipsnio 5 dalyje, numato, jog senaties terminas netaikomas, kai padaromi nusikaltimai prieš Ukrainos nacionalinį saugumą, numatyti 109–114-2 straipsniuose, kankinimai, numatyti 127 straipsnio trečioje dalyje, bei nusikaltimai prieš taiką, žmonijos saugumą ir tarptautinę teisę, numatyti 437–439, 442, 442-1 Ukrainos BK straipsniuose (Ukrainos baudžiamasis kodeksas, 2001).

Tiek Lietuvoje, tiek Ukrainoje numatytos griežtos bausmės už karo nusikaltimus, įskaitant laisvės atėmimą ir laisvės atėmimą iki gyvos galvos. Šios bausmės atspindi abiejų

šalių įsipareigojimus kovoti su karo nusikaltimais ir užtikrinti, kad nusikaltėliai būtų nubausti proporcingai pagal padarytų veikų sunkumą. Tai rodo, kad abi valstybės deda pastangas kovoti su karo nusikaltimais ir pasiekti teisingumą. Lietuvoje karo nusikaltimai reglamentuojami BK XV skyriuje, kuriame numatytos bausmės už karo nusikaltimus. Pavyzdžiui, pagal BK 101 straipsnį už tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žudymą karo metu gali būti paskirta laisvės atėmimo bausmė nuo 10 iki 20 metų arba laisvės atėmimas iki gyvos galvos. BK 111 straipsnis, reglamentuojantis draudžiamas karo atakas, nustato bausmę nuo 10 iki 20 metų arba iki gyvos galvos. BK 103 straipsnis, numatantis atsakomybę už kankinimus ir nežmonišką elgesį, numato laisvės atėmimą nuo 5 iki 15 metų arba nuo 7 iki 15 metų, priklausomai nuo nusikaltimo sunkumo (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Ukrainoje už karo nusikaltimus, priklausomai nuo veikos sunkumo, taikomos bausmės nuo 8 iki 20 metų laisvės atėmimo arba laisvės atėmimas iki gyvos galvos (Ukrainos baudžiamasis kodeksas, 2001). Nors Lietuvoje buvo išnagrinėta ne tiek daug bylų dėl karo nusikaltimų, tačiau byla dėl 1991 m. sausio 13 d. įvykių parodo, kad Lietuvos teisinė sistema ilgą laiką užtikrino tinkamą atsakomybę už padarytus nusikaltimus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-39-1073/2022). Tuo tarpu Ukraina šiuo metu nagrinėja daugybę bylų dėl Rusijos Federacijos veiksmų, tačiau efektyvios atsakomybės už šiuos nusikaltimus vis dar nepasiekta dėl įvairių teisinio ir praktinio pobūdžio kliūčių.

Lietuvos ir Ukrainos baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus reglamentavimas pagal tarptautinius teisės reikalavimus rodo, kad abiejose valstybėse reikia tolesnio dėmesio ir tikslingesnio tarptautinės baudžiamosios teisės nuostatų įgyvendinimo nacionalinėse teisės sistemose. Lietuvos BK apima platesnį karo nusikaltimų sąrašą, įskaitant kankinimus, žudynes, puolimus, civilinių objektų naikinimą ir kt. Tuo tarpu Ukrainos BK numato vieną straipsnį dėl karo nusikaltimų, kuris remiasi tarptautiniais susitarimais, ratifikuotais Ukrainos, ir kuriuose numatytos specifinės nuostatos dėl karo nusikaltimų ir atsakomybės už juos.

Apibendrinant, nors tiek Lietuva, tiek Ukraina remiasi tarptautinėmis teisės normomis, reglamentuojančiomis atsakomybę už karo nusikaltimus, abiejų šalių teisinės sistemos išlaiko savitus ypatumus, kurie atsispindi reglamentavimų apimtimi bei taikymo praktikoje. Lietuva pateikia išsamesnį karo nusikaltimų sąrašą, tuo tarpu Ukraina labiau pasikliauja bendromis tarptautinėmis konvencijomis ir protokolais, užtikrindama, kad tarptautiniai standartai būtų taikomi pagal nacionalinius teisės aktus. Nepaisant skirtumų, abiejose valstybėse išlieka bendras tikslas – kovoti su karo nusikaltimais ir užtikrinti teisingumą, nepriklausomai nuo geopolitinių aplinkybių ar laiko, praėjusio nuo nusikaltimo

padarymo. Šių šalių pastangos pabrėžia, kad teisingumas už karo nusikaltimus yra ne tik teisinė, bet ir moralinė atsakomybė, kuriai įgyvendinti reikia nuoseklaus tarptautinių principų laikymosi ir veiksmingų nacionalinių sistemų. Šis procesas yra sudėtingas ir iššūkių kupinas, tačiau jis būtinas siekiant, kad žiaurūs tarptautinės teisės pažeidimai nepasikartotų ateityje.

5. TEISINGUMO VYKDYMO PROBLEMOS KARO NUSIKALTIMŲ BYLOSE

Teisingumo vykdymas karo nusikaltimų bylose išlieka viena iš sudėtingiausių ir svarbiausių užduočių tarptautinėje teisėje. Šios bylos ne tik kelia iššūkių dėl sudėtingų teisinės atsakomybės principų, bet ir dėl praktinių sunkumų, su kuriais susiduria teisėsaugos institucijos siekdamos užtikrinti atsakomybę. Nors tarptautinė teisė ir su ja susijusios institucijos, pavyzdžiui, TBT, yra sukūrusios struktūras ir procedūras, skirtas atsakomybei už karo nusikaltimus nustatyti, realybėje šie mechanizmai dažnai nesugeba užtikrinti veiksmingo teisingumo.

Ypač svarbu pažymėti, kad, atsižvelgiant į šiuolaikinę pasaulio politinę ir saugumo situaciją, šie iššūkiai tampa dar ryškesni. Tarptautinis bendradarbiavimas, būtinas sėkmingam karo nusikaltimų tyrimui ir baudžiamajam persekiojimui, dažnai susiduria su nacionalinių interesų ir geopolitinių įtampų kliūtimis. Politinė įtaka, valstybės atsisakymas bendradarbiauti su tarptautiniais teismais arba prieglobstį teikiantys režimai padidina nebaudžiamumo riziką, o tuo pačiu ir mažina tikimybę pasiekti teisingumą. Tokia situacija yra ypač aktuali šiuo metu, kai konfliktai, kaip Rusijos invazija į Ukrainą, sukelia rimtus iššūkius ne tik žmonių teisėms, bet ir tarptautiniam teisingumui.

Šiame skyriuje bus analizuojami pagrindinės teisingumo vykdymo problemos, su kuriomis susiduria teismų praktika nagrinėjant karo nusikaltimų bylas, atsižvelgiant į dabartinę geopolitinę situaciją, bei galimybės tobulinti esamus teisinės atsakomybės mechanizmus siekiant užtikrinti efektyvų teisingumą šiuolaikinėse pasaulio konfliktų sąlygose.

Teisingumo vykdymo problemos nagrinėjant karo nusikaltimus išryškėja per TBT praktiką, kadangi teismas per savo veiklos laikotarpį išnagrinėjo 23 bylas, susijusias su karo nusikaltimais. Šios bylos atskleidžia svarbias teisinės atsakomybės už tokius nusikaltimus ypatybes ir iššūkius, su kuriais susiduria teismai sprendžiant šiuos sudėtingus klausimus. Šiame skyriuje bus analizuojami kai kurie iš šių aspektų, tačiau pagrindinis dėmesys bus skiriamas Ukrainos teismų praktikai bei Lietuvoje išnagrinėtomis konkrečiomis bylomis, kurios atskleidžia šių nusikaltimų teisinį vertinimą ir procesus šiandien, taip pat

analizuojamos praktinės kliūtys ir problemos, su kuriomis susiduria abi šalys siekdamos pasiekti teisingumą.

Viena iš garsiausių bylų Lietuvos teismų praktikoje yra vadinamoji Sausio 13-osios byla, kurioje nagrinėjami 1991 m. sausio 13 d. įvykiai, įvykdyti Vilniaus mieste. Šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas galutine nutartimi pripažino, kad 1991 metų sausio mėnesį Lietuvos Respublikoje buvo įvykdyti nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai. Ši byla buvo pradėta nagrinėti dar 1996 metais, tačiau pirmojo nagrinėjimo metu buvo nustatyta nemažai pažeidimų, todėl buvo teisiami tik 6 asmenys, o kiti 42 kaltinamieji, kurie tuo metu buvo užsienyje – Rusijoje, Baltarusijoje ir Ukrainoje, nebuvo teisiami. Tuo metu Lietuvos baudžiamasis procesas nenumatė galimybės nagrinėti bylos nedalyvaujant kaltinamiesiems (*in absentia*). Vėliau byla buvo grąžinta tirti Generalinei prokuratūrai.

Praėjus beveik dvidešimčiai metų, 2016 m. buvo priimti BPK pakeitimai, leidžiantys nagrinėti bylas ir nedalyvaujant kaltinamajam. Ši teisinė nuostata leido atnaujinti bylą, taip suteikiant galimybę teisiškai persekioti tuos kaltinamuosius, kurie anksčiau pabėgo į kitas šalis ir kurie buvo atsakingi už nusikaltimus, įvykdytus 1991 metų sausio 13-ąją.

2022 m. birželio 30 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priėmė nutartį, kurioje 67 užsienio šalių piliečiai buvo nuteisti dėl nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų, susijusių su 1991 m. sausio įvykiais. Kaltinimai apėmė šiuos veiksmus: žiaurų elgesį su civilių gyventojais, žudymą, sužalojimus, kankinimus, taip pat komendanto valandos pažeidimus ir civilių teisių suvaržymus. Tuo metu buvo užimami Spaudos rūmai, Vilniaus televizijos bokštas, Lietuvos radijo ir televizijos pastatai, įvedant komendanto valandą ir imantis kovos veiksmų prieš nepriklausomybės atkūrimą palaikančius asmenis.

Kaltinimai dėl karo nusikaltimų buvo grindžiami Lietuvos Respublikos BK 100, 101, 103, 111 ir 112 straipsniais. Pagal šiuos straipsnius buvo atsakomybė numatyta už tyčinį civilių žudymą ir jų sveikatos sutrikdymą (100 str.), nežmonišką elgesį su tarptautinės humanitarinės teisės saugomais asmenimis (101 str.), teroro ir nežmoniško elgesio taikymą karo metu (103 str.), įsakymo vykdymą, pažeidžiantį tarptautinę humanitarinę teisę ir draudžiančią atlikti atakas prieš civilius (111 str.), bei uždraustų karo priemonių naudojimą (112 str.).

Svarbu pažymėti, kad ši byla buvo nagrinėjama pagal naująjį BPK, kuris leidžia nagrinėti bylas be kaltinamųjų dalyvavimo, tačiau tik tuomet, kai tai yra būtina teisingumui užtikrinti ir kai įvykdytos visos proceso sąlygos. Pagal EŽTT ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) praktiką, tokiu atveju turi būti užtikrinta, kad

kaltinamieji būtų informuoti apie procesą, turėtų galimybę ginti savo interesus, dalyvauti gynėjo atstovaujami ir turėtų galimybę peržiūrėti bylą. Ikiteisminio tyrimo metu buvo paskelbta kaltinamųjų paieška ir išduoti Europos arešto orderiai, tačiau šie orderiai nebuvo įvykdyti dėl kaltinamųjų buvimo užsienio šalyse.

Vadinamoji Sausio 13-osios byla atskleidžia ilgos ir sudėtingos teisinės kovos procesą, kuris truko beveik 30 metų. Ši byla iliustruoja Lietuvos pastangas atkurti teisingumą dėl įvykdytų nusikaltimų, padarytų jos teritorijoje, bei bandymą užkirsti kelią grėsmėms, kylančioms dėl nepriklausomybės atkūrimo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2022 metais priėmė galutinį sprendimą šioje byloje, kuris ne tik užtikrina teisingumą nacionaliniu lygiu, bet ir tapo svarbiu precedentu kitoms valstybėms. Šis sprendimas pabrėžė, kad tarptautinė teisinė atsakomybė ir teisės viršenybė yra kertinės vertybės, kuriomis turi remtis tiek valstybės, tiek ir tarptautinės institucijos. Kaip ir buvo galima tikėtis, Rusijos Federacijos veiksmai per tiek metų nesikeitė. Rusija ir vėl siekia pažeisti kitos nepriklausomos valstybės nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą, rodydama, kad agresija ir teisės pažeidimai vis dar kelia rimtų iššūkių tarptautinei teisei tvarkai. Ši aplinkybė dar kartą įrodo, kaip svarbu užtikrinti tarptautinę teisę ir kovoti su nebaudžiamumu, kad būtų apsaugota valstybė ir jos nepriklausomybė. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, priimta remiantis objektyviais teisės principais, atskleidžia teisinės valstybės principo svarbą, kai teisingumas vykdomas nepriklausomai nuo politinių ar nacionalinių interesų, užtikrinant, kad teismo sprendimai būtų pagrįsti tik teisės normomis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-39-1073/2022). Kaip teigė V. Landsbergis: „nemanau, kad byla turi būti išspręsta taip, kaip teisingai Lietuvai. Byla turi būti išspręsta, taip, kaip yra teisinga“, – tai pabrėžia, kad teismų sprendimai turi būti priimami pagal tai, kas yra teisinga, o ne pagal išorinius veiksnius (LRT.lt. V. Landsbergis apie Sausio 13-osios bylą: Lietuvos teisėsauga nėra laisva).

Sausio 13-osios byla yra viena iš svarbiausių Lietuvos teismų praktikoje, nagrinėjanti 1991 m. sausio 13 d. įvykius, kai Sovietų Sąjungos kariuomenė naudojo jėgą prieš taikius nepriklausomybės palaikytojus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas galutine nutartimi pripažino, kad šie įvykiai atitiko karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui požymius.

Pagrindinės problemos, su kuriomis susidūrė procesas, buvo susijusios su kaltinamųjų paieška ir teisiniu persekiojimu užsienyje. Pirmojo nagrinėjimo metu buvo teisiami tik 6 asmenys, nes nebuvo galimybės teisti užsienyje esančių kaltinamųjų. Tik

2016 m. priėmus BPK pakeitimus, buvo suteikta galimybė nagrinėti bylas be kaltinamųjų dalyvavimo, leidžiant atnaujinti bylą ir tęsti procesą.

Vienas iš pagrindinių iššūkių nagrinėjant karo nusikaltimų bylas yra kaltinamųjų nesulaikymas ir jų nepristatymas į teismą, kitaip tariant procesas kaltinamajam nedalyvaujant (*in absentia*). Daugelis kaltinamųjų slapstosi arba gauna prieglobstį valstybėse, kurios atsisako juos išduoti, taip apsunkindamos tarptautinio teisingumo įgyvendinimą. Be to, kai kurie kaltinamieji užima aukštas politines pareigas, todėl jų patraukimas atsakomybėn tampa dar sudėtingesnis.

TBT praktikoje yra ne vienas atvejis, kai dėl kaltinamojo nesulaikymo bylos lieka ikiteisminėje stadijoje. Pavyzdžiui, Sudano vidaus reikalų ministras Ahmadas Harunas kaltinamas 20 nusikaltimų žmoniškumui ir 22 karo nusikaltimais, tačiau, nepaisant 2007 m. išduoto arešto orderio, jis vis dar nėra suimtas (Prokuroras prieš Ahmad Muhammad Harun, Nr. ICC-02/05-01/07). Panaši situacija yra ir su buvusiu Sudano krašto apsaugos ministru Abdelu Raheemu Muhamedu Husseinu, kuris kaltinamas 7 nusikaltimais žmoniškumui ir 6 karo nusikaltimais. Jo arešto orderis išduotas 2012 m., tačiau byla nejudama iš vietos, nes jis tebėra laisvėje (Prokuroras prieš Abdel Raheem Muhammad Hussein, Nr. ICC-02/05-01/12). Kitas pavyzdys – Ruandos Demokratinio išlaisvinimo pajėgų vadas Sylvestre Mudacumura, kaltinamas devyniais karo nusikaltimais, įvykdytais 2009–2010 m. per konfliktą Kivu regione, Kongo Demokratinėje Respublikoje. Jo arešto orderis išduotas 2012 m., tačiau jis vis dar nesuimtas, o byla liko ikiteisminėje stadijoje (Prokuroras prieš Sylvestre Mudacumura, Nr. ICC-01/04-01/12).

Šią problemą trukdo ir šiuo metu vykdyti teisingumą dėl to, kad nepaisant išduotų TBT arešto orderių, kai kurie kaltinamieji, pavyzdžiui, Rusijos Federacijos prezidentas Vladimiras Vladimirovičius Putinas ir Mariya Alekseyevna Lvova-Belova, sugeba išvengti sulaikymo. 2023 m. kovo 17 d. TBT ikiteisminio tyrimo kolegija II išdavė arešto orderius Putinui ir Lvovai-Belovai, kurie yra įtariami karo nusikaltimais, susijusiais su neteisėtu gyventojų (vaikų) deportavimu ir perkėlimu iš okupuotų Ukrainos teritorijų į Rusijos Federaciją (ICC Statement by Prosecutor Karim A. A..., 2023). Ši problema išryškėja ir tarptautinio bendradarbiavimo trūkumo kontekste. Pavyzdžiui, nors 2024 m. rugsėjo 2 d. Rusijos Federacijos prezidentas Vladimiras Putinas atvyko į Mongoliją oficialiu vizitu, nors TBT arešto orderis jam buvo išduotas, Mongolija atsisakė įvykdyti šį tarptautinį prašymą. Šis atsisakymas pabrėžia tarptautinio bendradarbiavimo su TBT trūkumą, kuris gali reikšmingai apsunkinti teisingumo vykdymą ir užtikrinti, kad atsakomybė už karo nusikaltimus būtų tinkamai įgyvendinta. (ICC. Registry transmission of the submissions..., 2024). Tai taip pat lemia, kad kaltinamieji, kaip Putinas, turi galimybę išvengti sulaikymo,

kol tokie procesai nepradeda vykti. Mongolijos atstovo spaudai paaiškinimu, šis atsisakymas buvo motyvuotas šalyje svarbia prekybos partneryste su Rusija: „Mongolija iš savo artimiausios kaimynės importuoja 95 proc. naftos produktų ir daugiau kaip 20 proc. elektros energijos. Šis tiekimas labai svarbus mūsų ir mūsų žmonių egzistencijai užtikrinti.“ (Delfi.lt. Mongolija paaiškino, kodėl nesulaikė į šalį atvykusio Putino).

TBT nagrinėjo bylą *Prokuroras prieš Jean-Pierre Bemba* (Nr. ICC-01/05-01/08), kurioje buvo sprendžiama Kongo išsivadavimo judėjimo (*Mouvement de Libération du Congo*, MLC) kovotojų atsakomybė už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui, įvykdytus Centrinės Afrikos Respublikoje (CAR) 2002–2003 m.

Teismas nustatė, kad MLC pajėgos sistemingai vykdė išžaginimus, nužudymus ir plėšimus prieš civilius gyventojus, o šie nusikaltimai nebuvo atsitiktiniai – jie sudarė organizuotą elgesio modelį. Nusikaltimai buvo vykdomi sąmoningai ir sistemingai, neretai aukų šeimos narių akivaizdoje. Teismas konstatavo, kad civiliai gyventojai buvo ne atsitiktinės, o sąmoningos ginkluoto puolimo aukos, o MLC kovotojai seksualinę prievartą ir smurtą naudojo kaip kontrolės ir bausmės priemonę.

Jean-Pierre Bemba, būdamas MLC vadas ir faktinis karinis vadovas, turėjo veiksmingą valdžią ir kontrolę pajėgoms, priėmė sprendimus dėl jų dislokavimo, vadovų paskyrimo ir finansavimo. Teismas nustatė, kad jis buvo informuotas apie pavaldinių vykdomus nusikaltimus per vidines ataskaitas bei tarptautinės bendruomenės pranešimus, tačiau nesiėmė veiksmingų priemonių jų užkardymui ar kaltininkų patraukimui atsakomybėn. Jo atsakas apsiribojo viešais raginimais laikytis disciplinos, formaliomis tyrimų komisijomis ir riboto veiksmingumo karo tribunolais.

Atsižvelgdamas į šias aplinkybes, TBT pripažino Bembą atsakingu už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui pagal vadovaujančio asmens atsakomybės principą. Teismas konstatavo, kad jis neįvykdė pareigos užtikrinti tarptautinės humanitarinės teisės normų laikymąsi ir tinkamą pavaldžių pajėgų kontrolę, kaip tai buvo nustatyta ir analogiškoje byloje prieš Radovaną Karadžičių, nagrinėtoje buvusios Jugoslavijos tarptautinio baudžiamojo tribunolo (Prokuroras prieš Jean-Pierre Bemba, [TBT], Nr. ICC-01/05-01/08).

Ši byla yra svarbus precedentas, patvirtinantis, kad už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ne tik tiesioginis vykdytojas, bet ir vadovaujantis asmuo, turėjęs faktinę kontrolę pavaldžių pajėgų veiksmams. TBT šiuo sprendimu dar kartą įtvirtino vadovaujančio asmens atsakomybės principą, pagal kurį aukšto rango vadovai negali išvengti atsakomybės vien

formaliai atsiribodami nuo pavaldinių nusikaltimų ar imituodami neveiksmingas priemones jiems užkardyti.

Šis precedentas yra reikšmingas ne tik TBT jurisprudencijoje, bet ir tarptautinėje baudžiamojoje teisėje apskritai, nes sustiprina vadovaujančių asmenų atsakomybę už pavaldžių kovotojų vykdomus tarptautinius nusikaltimus. Tai siunčia aiškią žinutę, kad karo vadai ir politiniai lyderiai, kurie toleruoja ar skatina tokias nusikalstamas veikas, negalės išvengti teisinės atsakomybės.

Ukrainos Aukščiausiasis teismas pritarė pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų išvadoms nagrinėjant baudžiamąją bylą dėl karo įstatymų ir papročių pažeidimų, numatytų tarptautinėse sutartyse, kurioms pritarė Ukrainos Aukščiausioji Rada. Byloje buvo nagrinėjamas atvejis, kai buvo verčiama tarnauti okupacinės valstybės – Rusijos Federacijos – ginkluotosiose pajėgose. Teismai konstatavo, kad pagal Ukrainos BK 438 straipsnio 1 dalį baudžiamajai atsakomybei užtraukti yra kriminalizuoti tokie veiksmai kaip žiaurus elgesys su karo belaisviais ar civiliais gyventojais, civilių gyventojų išvaymas priverstiniais darbais, nacionalinių vertybių plėšimas okupuotoje teritorijoje, draudžiamų karo priemonių naudojimas, kiti karo įstatymų ir papročių pažeidimai, numatyti tarptautinėse sutartyse, kurioms pritarė Ukrainos Aukščiausioji Rada, bei įsakymo duoti tokius nurodymus išdavimas. Ženevos konvencijos dėl civilių gyventojų apsaugos karo metu 51 straipsnyje, kuris yra privalomas Ukrainai, numatyta, kad okupacinė valstybė neturi teisės versti saugomus asmenis tarnauti jos ginkluotosiose pajėgose. Bet koks spaudimas, įskaitant šaukimą į kariuomenę ar propagandą, skatinančią savanoriškai įstoti į kariuomenę, yra draudžiamas.

Ukrainos Aukščiausiasis teismas pažymėjo, kad iš apskųstų teismų sprendimų matyti, jog pirmosios instancijos ir apeliacinis teismai nustatė, kad kaltinamasis, eidamas „vyresniojo karo komisaro padėjėjo“ ir „karo komisaro“ pareigas, vadovavosi Rusijos Federacijos federaliniu įstatymu „Dėl karo prievolės ir karo tarnybos“. Taip pat buvo nustatyta, kad kaltinamasis pasirašė šaukimus, kuriuose buvo nurodyta prievolė atvykti į karo komisariatą į šaukimo komisijos posėdį, kas aiškiai rodo, kad šaukiami asmenys neturėjo teisės rinktis – neatvykimas į komisariatą būtų laikomas vengimu atlikti karo tarnybą. Tokiais atvejais kaltinamasis asmeniškai inicijavo okupacinės valdžios numatytas priverstines priemones, aiškiai suvokdamas, kad šie asmenys yra ginami Ženevos konvencijos. Be to, apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad kaltinamasis ne tik pasirašinėjo šaukimus, bet ir dalyvavo šaukimo komisijų posėdžiuose, kuriuose buvo aptariami šaukiamųjų paieškos ir informavimo klausimai dėl šaukimo į Rusijos Federacijos ginkluotąsias pajėgas. Taip pat nustatyta, kad jis asmeniškai kreipėsi į okupacinės valdžios

paskirtą miesto administracijos vadovą, prašydamas pagalbos ieškant asmenų, vengiančių šaukimo, ir įteikiant jiems šaukimus. Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybes, teismai padarė pagrįstą išvadą, kad kaltinamasis, eidamas minėtas pareigas, įgyvendino Rusijos Federacijos valstybės politiką karinėje srityje okupuotame Kryme. Todėl teismas neabejoja teisinga teismų padaryta kaltinamojo veiksmų kvalifikacija pagal Ukrainos BK 438 straipsnio 1 dalį (Ukrainos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 753/14148/21).

Ukrainos nacionaliniai teismai, aiškindami karo nusikaltimus, remiasi tarptautinės teisės normomis ir susitarimais, kurių Rusijos Federacija yra narė ir įsipareigojusi laikytis. Pagal Jungtinių Tautų Statuto 2 straipsnio 4 dalį, visos JT narės, įskaitant Ukrainą, Rusijos Federaciją ir kitas šalis, privalo susilaikyti nuo grasinimo jėga arba jos taikymo prieš teritorinį vientisumą ir politinę nepriklausomybę bet kurios valstybės. Draudžiama naudoti jėgą bet koku būdu, nesuderinamu su JT tikslais. Pagal JT Generalinės Asamblėjos deklaracijas ir rezoliucijas, ypač rezoliuciją Nr. 3314 (XXIX) (1974 m.), nustatoma, kad valstybės turi susilaikyti nuo invazijų ar kišimosi į kitų šalių vidaus reikalus. Pirmiausia, draudžiama vykdyti ginkluotą invaziją, sabotažą, karinę okupaciją, separatistinių veiklų skatinimą ar rėmimą. Valstybės privalo neleisti savo teritorijoje apmokyti, finansuoti ar verbuoti samdinių, kurie galėtų būti siunčiami į kitas šalis. Be to, JT rezoliucijose ir tarptautiniuose protokoluose aiškiai apibrėžiama, kad civilių asmenų apsauga yra prioritetas. Pagal Protokolą dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų (1977 m.), 51 straipsnį, civiliams asmenims ir civiliniams objektams turi būti užtikrinta apsauga nuo karo veiksmų. Civilių asmenų neturi būti atakų objektu, išskyrus tuos atvejus, kai jie tiesiogiai dalyvauja kariniuose veiksmuose. Protokolas taip pat aiškiai draudžia atakuoti civilinius objektus, kurie nėra kariniai. Pagal 52 straipsnį, tokie objektai, kaip gyvenamieji namai, ligoninės, mokyklos ir kiti civiliniai pastatai, turi būti apsaugoti nuo karinių atakų, išskyrus atvejus, kai jie tiesiogiai prisideda prie karinių veiksmų. Svarbu pabrėžti, kad pagal 75 straipsnį, asmenims, esantiems konflikto šalių valdžioje, turi būti užtikrinta humaniška ir nediskriminacinė apsauga, neatsižvelgiant į rasę, lytį, religiją, tautybę ar kitus veiksnius. Draudžiama vykdyti smurtą prieš asmenų gyvenimą, sveikatą, taip pat uždrausta taikyti kankinimus, kūno bausmes ar kitus žiaurius elgesio būdus (Makarivo rajono teismo 2023 m. balandžio 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/370/202/23) (Černihivo rajono teismo 2023 m. gruodžio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/748/279/23) (Velykooleksandrivo rajono teismo 2025 m. vasario 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/650/234/25). Remiantis aukščiau išdėstytais tarptautiniais teisės aktais ir Ukrainos teismų praktika, aiškiai matyti, kad visi šie draudimai ir apsaugos

mechanizmai yra taikomi tiek civiliams asmenims, tiek civiliniams objektams, siekiant užtikrinti, kad karo metu nebūtų vykdomi žiaurūs elgesio veiksmai ir pažeidimai prieš taikius gyventojus.

Šis pavyzdys atskleidžia, jog, nepaisant tarptautinių įsipareigojimų, kurių Rusijos Federacija privalo laikytis, kadangi savanoriškai pasirašė atitinkamus tarptautinius dokumentus, ji sistemingai nevykdo savo prievolių ir ignoruoja tarptautinės teisės normas.

Rusijos Federacija, būdama JT narė bei dalyvė Ženevos konvencijose ir kituose tarptautiniuose susitarimuose, yra įsipareigojusi laikytis tarptautinės humanitarinės teisės normų, reglamentuojančių karo nusikaltimų prevenciją, civilių apsaugą ir agresijos draudimą. Tačiau teisminė praktika rodo, kad Rusijos Federacija ne tik nevykdo šių įsipareigojimų, bet ir sąmoningai juos pažeidžia, įgyvendindama karines operacijas, kurios nukreiptos prieš civilius gyventojus, niokodama civilinius objektus bei remdama separatistinius darinius, taip šiurkščiai pažeisdama tarptautinės teisės normas.

Ukrainos Aukščiausiojo teismo teisėja Natalija Antoniuk paaiškino, kaip turi būti interpretuojama Ukrainos BK 438 straipsnio nuoroda į „kitus karo įstatymų ir papročių pažeidimus“, teigdama, kad „Ukrainos BK nenustato bendros nuorodos į tarptautinę teisę, tačiau numato, kad atsakomybė už „kitus karo įstatymų ir papročių pažeidimus“ kyla tik tada, kai šie pažeidimai apibrėžti tarptautiniuose susitarimuose, kurių privalomumą patvirtino Ukrainos Aukščiausioji Rada. Todėl pagal šį straipsnį nusikaltimo sudėtis negali būti grindžiama tik tais pažeidimais, kurie apibrėžti įprastine tarptautine teise arba tarptautiniais susitarimais, kurių Ukraina nėra ratifikavusi. Norint kvalifikuoti tam tikrą veiką kaip „kitą karo įstatymų ir papročių pažeidimą“, būtina nustatyti pažeistą konkrečią tarptautinio susitarimo nuostatą, kurią ratifikavo Ukraina. Šiuo požiūriu svarbūs yra tokie tarptautiniai susitarimai, kaip 1907 m. spalio 18 d. Hagos konvencija dėl sausumos karo įstatymų ir papročių (IV Hagos konvencija), 1949 m. rugpjūčio 12 d. pasirašytos Ženevos konvencijos, įskaitant konvencijas dėl sužeistų ir sergančių asmenų, karo belaisvių elgesio, civilių gyventojų apsaugos karo metu, taip pat Daugiašalė konvencija dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (1977 m. papildomi protokolai) ir 1980 m. spalio 10 d. Konvencija dėl konvencinių ginklų, ribojančių pernelyg žalingą poveikį ar nesuspecifinį veikimą, bei kiti panašūs tarptautiniai teisės aktai.“ (Antoniuk, N., Mazur, M., 2023).

Kvalifikuojant veiką pagal Ukrainos BK 438 straipsnį, būtina nustatyti konkrečią pažeistą tarptautinio susitarimo normą ir įrodyti, kad tai yra „rimtas“ karo įstatymų ir papročių pažeidimas, laikomas nusikaltimu tarptautinėje teisėje. Kai kurie tarptautiniai susitarimai aiškiai nurodo, kurie pažeidimai yra „rimti“, tačiau kitais atvejais tai turi būti aiškinama pagal tarptautinės humanitarinės teisės nuostatas. Rimtų pažeidimų

kvalifikavimas gali būti aiškus (pvz., neteisėtas karo belaisvio nužudymas), tačiau kitais atvejais reikalingas išsamus aiškinimas, įskaitant ne ratifikuotus susitarimus, paprotinę teisę, tarptautinių tribunolų praktiką ir mokslinius tyrimus (Antoniuk, N., Mazur, M., 2023).

Šiame kontekste reikia atkreipti dėmesį į Romos statuto nuostatas, kurių 8 straipsnyje pateikiamas daugiau nei 50 karo nusikaltimų, kurie gali būti padaryti per tarptautinius ir ne tarptautinius ginkluotus konfliktus. Ukraina pasirašė šį Statutą 2000 m. sausio 20 d., tačiau jo ne ratifikavo. Dėl to Romos statuto nuostatos negali tapti nepriklausoma normine baze taikyti Ukrainos BK 438 straipsnį. 2001 m. liepos 11 d. Ukrainos Konstitucinis teismas priėmė nutarimą, kuriame nurodyta, kad Romos statuto ratifikavimas yra neįmanomas be atitinkamų pakeitimų Ukrainos Konstitucijoje, ypač 124 straipsnio, kuris turėtų numatyti galimybę papildyti nacionalinę jurisdikciją Tarptautiniu baudžiamuoju teismu. Dėl šių konstitucinių kliūčių Ukrainos parlamentas ilgą laiką atidėliojo Romos statuto ratifikavimą. Be to, Ukrainos teisinėje bendruomenėje buvo nuolatos svarstoma, kad Romos statuto ratifikavimas gali kelti riziką, jog Ukrainos kariškiai galėtų būti kaltinami karo nusikaltimais pagal priešiškos valstybės sufabrikuotus kaltinimus (Ukrainos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 11 d. nutarimas, Nr. 3-B/2001).

2016 m. birželio 2 d. Ukrainos Aukščiausioji Rada priėmė įstatymą Nr. 1401-VIII „Dėl Ukrainos Konstitucijos pakeitimų (dėl teisingumo)“, kuriuo buvo pakeistas 124 straipsnis. Pagal naująją 124 straipsnio redakciją, Ukraina įgavo teisę pripažinti Tarptautinio baudžiamojo teismo (TBT) jurisdikciją pagal Romos statuto nuostatas. Šie konstituciniai pakeitimai įsigaliojo 2019 m. birželio 30 d., ir po jų Ukrainos Aukščiausioji Rada oficialiai ratifikavo Romos statutą, pripažindama TBT jurisdikciją pagal šio statuto nustatytas sąlygas (Ukrainos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 11 d. nutarimas, Nr. 3-B/2001).

Pratęsiant šią analizę, taip pat svarbu įvertinti ir TBT praktiką, ypač karo nusikaltimų bylose, kuriose iškyla įvairių teisinio pobūdžio problemų. TBT karo nusikaltimų bylose dažnai susiduriama su tokiais pagrindiniais iššūkiais, pavyzdžiui, TBT praktikoje pasitaikė atvejų, kai, dėl ilgų ikiteisminių tyrimų trukmės, kaltinamieji mirė, ir teismas buvo priverstas nutraukti bylas. Šie atvejai ne tik parodo sudėtingumą užtikrinant teisinę atsakomybę už karo nusikaltimus, bet ir išryškina teisinės praktikos ribotumą, kai nusikaltėliai negali būti patraukti atsakomybėn dėl jų mirties. Pavyzdžiui, Mahmoudas Mustafa Busayfas Al-Werfalli, gimęs 1978 m. Libijoje, buvo brigados „Al-Saiqa“ vadas. Jam buvo pateikti kaltinimai dėl tiesioginio žmogžudysčių, kaip karo nusikaltimų, įvykdymo ir įsakymų, kad šie nusikaltimai būtų įvykdyti, septyniuose incidentuose,

kuriuose žuvo 33 žmonės. Šie įvykiai vyko nuo 2016 m. birželio 3 d. iki 2017 m. liepos 17 d. Bengazyje ir aplinkinėse Libijos vietovėse. Be to, jam taip pat pateikti kaltinimai dėl aštuntojo incidento, įvykusio 2018 m. sausio 24 d., kai, kaip įtariama, jis nušovė 10 žmonių priešais Bi'at al-Radwan mečetę Bengazyje. Pirmasis arešto orderis buvo išduotas 2017 m. rugpjūčio 15 d., o antrasis – 2018 m. liepos 4 d. Tačiau 2022 m. birželio 15 d. TBT, remdamasis prokuratūros pranešimu apie M. Al-Werfalli mirtį, nusprendė nutraukti jo bylą ir atšaukti išduotus arešto orderius (Prokuroras prieš Mahmoud Mustafa Busayf Al-Werfalli, [TBT], Nr. ICC-01/11-01-17). Kitoje TBT byloje „Al-Tuhamy Mohamedas Khaledas“, buvęs Libijos kariuomenės generolas leitenantas ir vidaus saugumo agentūros vadovas, buvo įtariamas dėl keturių nusikaltimų žmoniškumui ir trijų karo nusikaltimų, įvykdytų 2011 m. Libijoje. Arešto orderis buvo išduotas 2013 m., tačiau 2022 m. rugsėjo 7 d. byla buvo nutraukta po to, kai prokuratūra pranešė apie jo mirtį ir pateikė oficialų mirties liudijimą (Prokuroras prieš Al-Tuhamy Mohamed Khaled, [TBT], Nr. ICC-01/11-01/13). Analizuojant TBT praktiką, galima išskirti kelias pagrindines problemas, trukdančias efektyviam karo nusikaltimų bylų nagrinėjimui. Visų pirma, tai silpnas tarptautinis bendradarbiavimas – TBT neturi vykdomosios institucijos kaltinamiesiems sulaikyti, todėl yra priklausomas nuo valstybių narių veiksmų. Praktika rodo, kad kai kurios bylos buvo nutrauktos ar sustabdytos dėl to, kad kaltinamieji nebuvo sulaikyti ir perduoti teismui, o kadangi TBT bylų negali nagrinėti už akių, kaltinamojo nebuvimas teismo salėje užkerta kelią baudžiamajam persekiojimui. Antra, itin ilgai trunkantis procesas – karo nusikaltimų bylos yra sudėtingos, todėl jų tyrimas ir nagrinėjimas užtrunka ilgai, o tai lemia situacijas, kai kaltinamieji miršta dar nesulaukę nuosprendžio, taip užkirsdami kelią teisingumo įgyvendinimui. Trečia, įrodymų trūkumas – karo nusikaltimai yra vieni sunkiausiai įrodomų nusikaltimų, nes ginkluotų konfliktų metu įrodymų rinkimas tampa sudėtingas dėl įvykio vietos neprieinamumo, sunaikintų dokumentų, liudytojų baimės liudyti ar jų nepasiekiamumo. Be to, ilgas laiko tarpas tarp nusikaltimo ir teismo proceso gali lemti įrodymų praradimą ar jų patikimumo sumažėjimą, o tai apsunkina objektyvų ir išsamų bylos išnagrinėjimą.

Atsižvelgiant į išanalizuotas problemas, būtina imtis priemonių, kurios padėtų užtikrinti efektyvesnį karo nusikaltimų bylų nagrinėjimą ir teisingumo įgyvendinimą. Visų pirma, siekiant spręsti tarptautinio bendradarbiavimo trūkumą, reikėtų stiprinti ekstradicijos mechanizmus, nustatyti griežtesnes sankcijas valstybėms, atsisakančioms bendradarbiauti, bei įtvirtinti privalomus kaltinamųjų perdavimo mechanizmus. Antra, proceso trukmei mažinti būtina didinti tarptautinių tribunolų finansavimą, stiprinti tyrimo pajėgumus bei skatinti specializuotų teismų steigimą, kurie nagrinėtų karo nusikaltimų

bylas pagreitinta tvarka. Trečia, įrodymų rinkimo iššūkiams įveikti būtina diegti inovatyvius metodus, tokius kaip palydoviniai vaizdai, skaitmeninių duomenų analizė ir išplėstinės liudytojų apsaugos programos, užtikrinančios anonimiškumą ir saugumą. Taip pat reikėtų numatyti mechanizmus, užtikrinančius, kad kaltinamieji, net ir nuteisti, negalėtų išvengti realios bausmės pasislėpdami kitose valstybėse. Tam būtina stiprinti tarptautinį bendradarbiavimą su teisėsaugos institucijomis, įtraukti Interpolą ir numatyti priemones, kurios užkirstų kelią politinei valstybių apsaugai karo nusikaltėliams. Šių priemonių įgyvendinimas padėtų ne tik efektyviau nagrinėti karo nusikaltimų bylas, bet ir užtikrinti, kad atsakomybė už padarytus nusikaltimus būtų realiai įvykdyta.

Atsižvelgiant į tarptautinio teisingumo ir atsakomybės už karo nusikaltimus stiprinimo poreikį, svarbu paminėti, kad 2022 m. Ukraina tapo aktyvia dalyve kovojant su tarptautiniais nusikaltimais, inicijuodama bylą prieš Rusijos Federaciją Tarptautiniame Teisingumo Teisme. 2022 m. vasario 26 d. Ukraina pateikė ieškinį prieš Rusiją, siekdama išaiškinti ir taikyti 1948 m. Jungtinių Tautų Genocido prevencijos ir baudimo konvenciją. Ukraina teigia, kad Rusija negali pateisinti savo karinių veiksmų, remdamasi klaidingais teiginiais apie tariamą Ukrainos valdžios vykdytą genocidą Luhansko ir Donecko srityse. Be to, Ukraina paprašė Teismo taikyti laikinąsias apsaugos priemones, siekdama sustabdyti karinius veiksmus.

2022 m. kovo 16 d. Tarptautinis Teisingumo Teismas patenkino šį prašymą ir nurodė, kad nedelsiant turi būti nutraukti Rusijos, arba jos tiesiogiai ar netiesiogiai kontroliuojamų karinių vienetų ginkluotos jėgos panaudojimo veiksmai. Atkreiptinas dėmesys, kad šio sprendimo nevykdymas tampa atskiru Rusijos tarptautinės atsakomybės pagrindu, nes kiekviena Jungtinių Tautų valstybė narė privalo vykdyti Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimus. Jų nevykdymas reiškia tarptautinės teisės pažeidimą.

Be to, Lietuva taip pat dalyvauja šioje byloje kaip trečioji šalis, ir tai yra pirmas kartas, kai Lietuva įsitraukia į Tarptautinio Teisingumo Teismo nagrinėjamą bylą trečiosios šalies teisėmis. 2022 m. gegužės 25 d. Lietuvos Vyriausybė priėmė rezoliuciją, pagal kurią Teisingumo ministerija buvo įgaliota atstovauti valstybei šioje byloje.

Tuo pačiu metu TBT pradėjo tyrimą dėl Ukrainoje vykdomų tarptautinių nusikaltimų. Šiuo metu renkama informacija apie karo nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui ir genocidą, taip pat nustatinėjami šių nusikaltimų vykdytojai.

Atsižvelgiant į išanalizuotas problemas, būtina toliau stiprinti tarptautinį teisinį mechanizmą, skirtą kovai su karo nusikaltimais, siekiant užtikrinti jų efektyvų tyrimą ir baudžiamąją atsakomybę. Tam reikia tobulinti bendradarbiavimo priemones tarp valstybių, taip pat sustiprinti tarptautinių institucijų, tokių kaip TBT, veiklą. Tik užtikrinus efektyvų

teisingumą ir atsakomybę už padarytus karo nusikaltimus galima sumažinti nebaudžiamumo kultūrą, kuri yra viena iš pagrindinių kliūčių siekiant užtikrinti taiką ir stabilumą pasaulyje. Būtina, kad tarptautinė bendruomenė nuosekliai taikytų tarptautinės teisės normas, nes nepriklausomai nuo geopolitinių aplinkybių, karo nusikaltimų vykdytojai turi būti patraukti atsakomybėn už savo veiksmus.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Tarptautiniai nusikaltimai – tai sunkiausi tarptautinės teisės pažeidimai, darantys poveikį ne tik atskiroms valstybėms, bet ir visai tarptautinei bendruomenei. Jų samprata susiformavo per ilgą istorinį laikotarpį, atsižvelgiant į tarptautinių konfliktų patirtį bei besikeičiančius teisinius standartus. Šiuolaikinėje teisėje tarptautiniai nusikaltimai apima genocidą, nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus ir agresijos nusikaltimą, o jų kvalifikavimo kriterijai yra griežtai apibrėžti tarptautiniuose dokumentuose. Šių nusikaltimų klasifikacija yra būtina tiek teoriniam jų suvokimui, tiek praktiniam baudžiamajam persekiojimui. Tarptautinių nusikaltimų reglamentavimas remiasi pagrindiniais tarptautinės humanitarinės ir baudžiamosios teisės dokumentais, tokiais kaip Ženevos konvencijos ir Romos statutas. Šie dokumentai užtikrina ne tik aiškias teisinės atsakomybės ribas, bet ir tarptautinės bendruomenės įsipareigojimą kovoti su nebaudžiamumu. Nepaisant tarptautinės teisės raidos, tarptautinių nusikaltimų persekiojimas vis dar susiduria su iššūkiais, susijusiais su valstybių politine valia, jurisdikcijos ribomis bei praktiniais įrodymų rinkimo klausimais. Vis dėlto nuolatinės pastangos stiprinti tarptautinės teisės mechanizmus rodo, kad siekiama užtikrinti atsakomybę už sunkiausius nusikaltimus bei stiprinti tarptautinę teisinę tvarką.
2. Tarptautinė baudžiamoji teisė atlieka esminį vaidmenį reglamentuojant karo nusikaltimus ir užtikrinant atsakomybę už juos, suteikdama aiškias teises priemones tiek tarptautiniam, tiek nacionaliniam persekiojimui. Ši teisės šaka apibrėžia karo nusikaltimų sąvoką ir įgyvendina mechanizmus, leidžiančius kovoti su šiais pažeidimais. Ženevos konvencijos ir jų papildomi protokolai yra pagrindiniai tarptautinės humanitarinės teisės dokumentai, nustatantys griežtas taisykles dėl civilių gyventojų, sužeistų karių ir karo belaisvių apsaugos, neatsižvelgiant į konflikto pobūdį, ir užtikrinant, kad jų teisės būtų gerbiamos visais karo etapais.
3. Romos statutas, kaip esminis TBT teisinis pagrindas, nustato išsamų karo nusikaltimų sąrašą ir detalai reglamentuoja atsakomybę už Ženevos konvencijų pažeidimus, neteisėtus karo veiksmus bei tyčinius išpuolius prieš civilius gyventojus. TBT, veikdamas pagal komplementarumo principą, užtikrina, kad asmenys, atsakingi už šiuos pažeidimus, būtų patraukti atsakomybėn, kai nacionalinės teisminės institucijos nesugeba arba nenori vykdyti persekiojimo. Tai garantuoja, kad net ir tada, kai vietos teisėsaugos institucijos nesugeba imtis veiksmų, bus užtikrinta teisingumas ir atsakomybė už karo nusikaltimus, padedant stiprinti tarptautinį teisingumą. Taigi, tarptautiniai teisiniai susitarimai dėl karo nusikaltimų, tokie kaip Ženevos konvencijos, Romos statutas ir kiti tarptautiniai protokolai, yra būtini siekiant užtikrinti, kad karo nusikaltimai būtų tinkamai reglamentuojami, o už

juos atsakingi asmenys būtų patraukti atsakomybėn. Šie teisės aktai ne tik nustato aiškias atsakomybės ribas, bet ir padeda kurti globalų teisingumą, siekiant užkirsti kelią karo žiaurumams ir jų padariniams. Be to, tarptautiniai susitarimai leidžia užtikrinti, kad net ir sudėtingiausiomis politinėmis ir karinėmis aplinkybėmis būtų išlaikyta atsakomybė ir žmogaus teisės būtų gerbiamos.

4. Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų vaidmuo persekiojant karo nusikaltimus pradėjo formotis po Antrojo pasaulinio karo, kai buvo įsteigti pirmieji tribunolai, kaip Niurnbergo ir Tokijo, siekiant patraukti atsakomybėn karo nusikaltėlius. Vėliau, su tarptautinių konfliktų augimu, buvo sukurti *ad hoc* tribunolai, tokie kaip Jugoslavijos ir Ruandos tribunolai, kurie taip pat nagrinėjo karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui. Romos statutas 1998 m. įtvirtino, kad atsakomybė už tarptautinius nusikaltimus yra neišvengiama, ir TBT tapo pagrindine institucija, užtikrinančia baudžiamąją atsakomybę už karo nusikaltimus. Šie tribunolai svariai prisidėjo prie tarptautinės teisės raidą ir užtikrino, kad ne tik vykdytojai, bet ir valstybės vadovai bei aukšti politiniai lyderiai būtų atsakingi už savo veiksmus, kaip buvo pavyzdžiai su Radovanu Karadžičiumi.
5. Karo nusikaltimai pagal Ukrainos BK apima įvairias veiklas, kurios pažeidžia tarptautinę humanitarinę teisę ir vyksta ginkluotų konfliktų metu. Ukrainos Konstitucija ir Ukrainos BK suteikia teisinį pagrindą kovai su šiais nusikaltimais. Karo nusikaltimai yra apibrėžiami kaip veiksmai, kurių metu pažeidžiamos žmogaus teisės, kankinami civilių gyventojai ir karo belaisviai, naudojamos uždraustos kovos priemonės arba grobiami nacionaliniai vertybės okupuotose teritorijose. Pagal Ukrainos BK 438 straipsnį, karo nusikaltimai apima žiaurų elgesį su karo belaisviais ir civiliais, priverstinių darbų paskyrimą, grobimus okupuotose teritorijose, taip pat karo įstatymų ir papročių pažeidimus, tokius kaip neteisėti įsakymai ir smurtas prieš civilius. Visos šios veikos užtraukia baudžiamąją atsakomybę, įskaitant atsakomybę už įsakymų davimą, net jei pats kaltininkas tiesiogiai neįvykdė nusikaltimo. Svarbu, kad šie nusikaltimai būtų vertinami tiek pagal nacionalines, tiek tarptautines teisines normas.
6. Ukrainos BK numato griežtą baudžiamąją atsakomybę už karo nusikaltimus, kurie pažeidžia tiek nacionalinius, tiek tarptautinius teisės aktus. Pagal Ukrainos BK 438 straipsnį, asmenys, atsakingi už karo nusikaltimus, gali būti nubausti laisvės atėmimu nuo 8 iki 15 metų arba iki gyvos galvos, priklausomai nuo nusikaltimo sunkumo. Karo nusikaltimai apima žiaurų elgesį su karo belaisviais, civilių gyventojų priverstinį darbą, grobstymą ir kitas tarptautinėje teisėje draudžiamas veiklas. Pavyzdžiui, neteisėtas deportavimas ar perkėlimas yra laikomas šiurkščiu tarptautinės teisės pažeidimu, ir už tai gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė pagal Ukrainos BK. Teismų praktikoje

nustatyta, kad asmenys, įvykdę šiuos nusikaltimus, yra pripažįstami kaltais ir gauna bausmes pagal minėtus straipsnius.

7. Analizuojant karo nusikaltimų reglamentavimą Lietuvoje ir Ukrainoje, akivaizdu, kad abi valstybės savo nacionalinėje teisėje remiasi pripažintomis tarptautinės teisės normomis. Tiek Lietuvos, tiek Ukrainos baudžiamojoje teisėje įtvirtinta principinė nuostata, jog karo nusikaltimams netaikomas senaties terminas, o už jų padarymą numatytos griežtos sankcijos, įskaitant laisvės atėmimą iki gyvos galvos. Vis dėlto šių valstybių baudžiamosios teisės reguliavimo modeliai skiriasi: Lietuvos teisinė sistema išsamiai reglamentuoja įvairias karo nusikaltimų formas, tuo tarpu Ukrainos baudžiamoji teisė grindžiama bendrosiomis tarptautinių konvencijų ir protokolų nuostatomis, įtvirtintomis nacionalinėje teisėje. Nepaisant šių skirtumų, esminis abiejų valstybių prioritetas išlieka vienodas – užtikrinti teisingumą, efektyviai identifikuoti ir persekioti asmenis, atsakingus už sunkius tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus.
8. Atsižvelgiant į tai, kad Ukrainoje vis dar vyksta aktyvūs kariniai veiksmai, praktinis baudžiamosios atsakomybės užtikrinimas susiduria su objektyviais iššūkiais, susijusiais tiek su įrodymų rinkimu, tiek su nusikaltėlių patraukimu atsakomybėn. Tačiau tiek Lietuvos, tiek Ukrainos vykdomi teisiniai procesai rodo tvirtą įsipareigojimą siekti, kad karo nusikaltimai neliktų be atitinkamų teisinių pasekmių. Tai atspindi ne tik šių valstybių pastangas užtikrinti teisinės valstybės principus, bet ir bendrą tarptautinės teisės viršenybės siekį, kuris yra būtina sąlyga ilgalaikiam teisingumui ir taikai užtikrinti.
9. Analizuojant TBT praktiką, išryškėja kelios pagrindinės problemos, trukdančios efektyviam karo nusikaltimų bylų nagrinėjimui. Pirmiausia, būtina pabrėžti tarptautinio bendradarbiavimo trūkumą – TBT neturi vykdomosios institucijos, atsakingos už kaltinamųjų sulaikymą, todėl teismas priklauso nuo valstybių narių veiksmų. Praktika rodo, kad ne viena byla buvo nutraukta arba sustabdyta dėl to, kad kaltinamieji nebuvo sulaikyti ir perduoti teismui, o kadangi TBT negali nagrinėti bylų už akių, kaltinamųjų nebuvimas teismo salėje užkerta kelią baudžiamajam persekiojimui. Antra, itin ilgai trunkantis procesas – karo nusikaltimų bylos yra sudėtingos, todėl jų tyrimas ir nagrinėjimas užtrunka ilgai, kas lemia situacijas, kai kaltinamieji miršta dar nesulaukę nuosprendžio, užkirsdami kelią teisingumo įgyvendinimui. Trečia, įrodymų trūkumas – karo nusikaltimai yra vieni sunkiausiai įrodomų nusikaltimų, nes ginkluotų konfliktų metu įrodymų rinkimas tampa sudėtingas dėl įvykio vietos neprieinamumo, sunaikintų dokumentų, liudytojų baimės liudyti arba jų nepasiekiamumo. Be to, ilgas laiko tarpas tarp nusikaltimo ir teismo proceso gali lemti įrodymų praradimą arba jų patikimumo sumažėjimą, kas apsunkina objektyvų ir išsamų bylos išnagrinėjimą.

10. Atsižvelgiant į išanalizuotas problemas, būtina imtis konkrečių priemonių, siekiant užtikrinti efektyvesnį karo nusikaltimų bylų nagrinėjimą ir teisingumo įgyvendinimą. Pirmiausia, sprendžiant tarptautinio bendradarbiavimo trūkumą, būtina stiprinti ekstradicijos mechanizmus, nustatyti griežtesnes sankcijas valstybėms, atsisakančioms bendradarbiauti, bei įtvirtinti privalomus kaltinamųjų perdavimo mechanizmus. Antra, norint sumažinti proceso trukmę, būtina didinti tarptautinių tribunolų finansavimą, stiprinti tyrimo pajėgumus bei skatinti specializuotų teismų steigimą, kurie galėtų nagrinėti karo nusikaltimų bylas greičiau. Trečia, siekiant įveikti įrodymų rinkimo iššūkius, reikėtų diegti inovatyvius metodus, tokius kaip palydoviniai vaizdai, skaitmeninių duomenų analizė ir išplėstinės liudytojų apsaugos programos, užtikrinančias jų anonimiškumą ir saugumą. Be to, būtina sukurti priemones, kurios užtikrintų, kad kaltinamieji, net ir nuteisti, negalėtų išvengti realios bausmės pasislėpdami kitose valstybėse. Tam svarbu stiprinti tarptautinį bendradarbiavimą su teisėsaugos institucijomis, įtraukti Interpolą ir priimti priemones, kurios užkirstų kelią politinei valstybių apsaugai karo nusikaltėliams. Šių priemonių įgyvendinimas leistų ne tik efektyviau nagrinėti karo nusikaltimų bylas, bet ir užtikrintų, kad atsakomybė už padarytus nusikaltimus būtų realiai įvykdyta.
11. Atsižvelgiant į išanalizuotas problemas, būtina toliau stiprinti tarptautinį teisinį mechanizmą, skirtą kovai su karo nusikaltimais, siekiant užtikrinti jų efektyvų tyrimą ir baudžiamąją atsakomybę. Tam reikia tobulinti bendradarbiavimo priemones tarp valstybių, taip pat sustiprinti tarptautinių institucijų, tokių kaip TBT, veiklą. Tik užtikrinus efektyvų teisingumą ir atsakomybę už padarytus karo nusikaltimus galima sumažinti nebaudžiamumo kultūrą, kuri yra viena iš pagrindinių kliūčių siekiant užtikrinti taiką ir stabilumą pasaulyje. Tarptautinė bendruomenė turi nuosekliai taikyti tarptautinės teisės normas, nes nepriklausomai nuo geopolitinių aplinkybių, karo nusikaltimų vykdytojai turi būti patraukti atsakomybėn už savo veiksmus.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas (2000). *Valstybės žinios*, Nr. 64-1927.
3. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. gegužės 10 d. rezoliucija Nr. XIV-1070 “Dėl Rusijos Federacijos veiksmų Ukrainoje pripažinimo genocidu ir specialiojo tarptautinio baudžiamojo tribunolo įsteigimo Rusijos agresijos nusikaltimui ištirti”. TAR, Nr. 9893.

Tarptautiniai teisės aktai:

4. Jungtinių Tautų Chartija (1945). *Valstybės žinios*, Nr. 15-557.
5. Konvencija dėl senaties termino netaikymo už karo nusikaltimus ir už nusikaltimus žmoniškumui (1946). *Valstybės žinios*, Nr. 23-856.
6. Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį (1948). *Valstybės žinios*, Nr. 23-855.
7. Ženevos konvencija dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo (1949). *Valstybės žinios*, Nr. 63-1905.
8. Ženevos konvencija dėl sužeistųjų, sergančių ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgių narių jūroje padėties pagerinimo (1949). *Valstybės žinios*, Nr. 63-1906.
9. Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais (1949). *Valstybės žinios*, Nr. 63-1907.
10. Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos karo metu (1949). *Valstybės žinios*, Nr. 63-1908.
11. Ženevos Konvencijų Papildomas Protokolas Dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas) (1949). *Valstybės žinios*, Nr. 63-1909.
12. Ženevos konvencijų papildomas protokolas dėl netarptautinių ginkluotų aukų apsaugos (II protokolas) (1949). *Valstybės žinios*, Nr. 63-1910.
13. Ženevos konvencijų papildomas protokolas dėl papildomos skiriamosios emblemos priėmimo (III protokolas) (1949). *Valstybės žinios*, Nr. 114-4635.
14. Tarptautinė teisės komisija (ITC), (1996). Draft Articles on State Responsibility. A/51/10.
15. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas (1998). *Valstybės žinios*, Nr. 49-2165.

Europos Sąjungos teisės aktai:

16. Tarybos 2003 m. gegužės 8 d. sprendimas 2003/335/TVR dėl genocido, nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo. OL L 118, p. 12-14.

Užsienio valstybės teisės aktai:

17. Ukrainos Konstitucija (1996). *Aukščiausiosios Rados Ukrainos žinios*, Nr. 30.
18. Ukrainos baudžiamasis kodeksas (2001). *Aukščiausiosios Rados Ukrainos žinios*, Nr. 25-26.

Speciali literatūra:

19. Abramavičius, A., et al., (2009). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Registrų centras.
20. Antoniuk, N., Mazur, M., (2023). Voienni zlochyny kriz pryzmu natsionalnoho ta miznarodnoho kryminalnoho prava. Juridychna hazeta, Nr. 13-16 (771-774). Priega internetu [Воєнні злочини кризь призму національного та міжнародного кримінального права - Юридична Газета](#) [žiūrėta vasario 16 d.]
21. Filyanina L., (2012). Mizhnarodna kryminalna vidpovidalnist' indyvidiv za zlochyny henotsydu. Naukovyi visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav № 1.
22. Juodkaitė-Granskienė, G., Versekėnas, T. ir Melničenko S. (2024). Karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui: Tarptautinis ir nacionalinis diskursas. Vilnius University Open Series. Priega per internetą [Karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui: tarptautinis ir nacionalinis diskursas | Vilnius University Open Series](#) [žiūrėta 2025 m. sausio 25 d.]
23. Katuoka, S. (2006) Agresijos samprata tarptautinėje teisėje. Jurisprudencija. Mokslo darbai, 10(88).
24. Kudryavtseva, V., (1999). Mezhdunarodnoe ugolovnoe pravo: uchebnoe posobie. Institut gosudarstva i prava. Moskva: Nauka.
25. La Haye, E., (1998). War Crimes in Internal Armed Conflicts. Cambridge: University Press. Statement of the UN Secretary – General Kofi Annan at the closing ceremony of the Rome conference.
26. Olchovyk, *et al.*, (2023). Mižnarodni tribunali jak instrumnet u borotbi zi zločynamany v ramkah Rosijsko-Ukrainksioji vijny. UDK 340:355.131 (100)(045).
27. Prokopenko, V. (2014). Mokslinis-praktinis Ukrainos Baudžiamojo kodekso komentaras, II tomas. Prieiga internete [Науково-практичний коментар до ст. 438 Кримінального кодексу України | Адвокат Прокопенко Вадим, м. Київ - цивільний, кримінальний та військовий адвокат!](#) [žiūrėta vasario 8 d.]
28. Trikoz, E., (2007). Prestupleniya protiv mira i bezopasnosti chelovechestva: sravnitel'nye i mezhdunarodno-pravovye aspekty. Yurlitinform.
29. Vadapalas, V., (2006). Vilnius: Eugrimas.
30. Zharovska, I., (2010). Mizhnarodne humanitarne pravo: navch. posib. Kyiv: Atika,

Konstitucinio teismo jurisprudencija:

31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas.

Tarptautinio baudžiamojo teismo praktika:

32. Prokuroras prieš Ahmad Muhammad Harun, [TBT], Nr. ICC-02/05-01/07, [2010-04-26].

33. Prokuroras prieš Sylvestre Mudacumura, [TBT], Nr. ICC-01/04-01/12, [2012-07-13]
34. Prokuroras prieš Jean-Pierre Bemba, [TBT], Nr. ICC-01/05-01/08, [2016-03-21].
35. Prokuroras prieš Radovaną Karadžićių [TBTJ], Nr. IT-95-5/18, [2016-03-24].
36. Prokuroras prieš Al-Tuhamy Mohamed Khaled, [TBT], Nr. ICC-01/11-01/13, [2022-09-07].

Teismų praktika:

37. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2017 m. vasario 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-693/2017.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-39-1073/2022.

Užsienio valstybės teismų praktika:

39. Ukrainos Konstitucinio teismo 1999 m. spalio 27 d. nutarimas.
40. Ukrainos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 11 d. nutarimas, Nr. 3-B/2001.
41. Ukrainos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/753/757/23.
42. Kotelvos rajono teismo 2022 m. gegužės 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 535-244/22.
43. Solomianskio rajono teismo 2022 m. gegužės 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 760/5257/22.
44. Novozavodsko rajono teismo 2022 m. lapkričio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 751/2659/22.
45. Darnycio rajono teismo 2023 m. sausio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 753/23311/21.
46. Černigovo srities Černigovo rajono teismo 2023 m. vasario 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/748/49/23.
47. Kijevo-Svyatošinskio rajono teismo 2023 m. kovo 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/369/1274/23.
48. Darnyckio rajono teismo 2023 m. balandžio 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/753/757/23.
49. Dzeržinskio rajono teismo 2023 balandžio 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/638/744/24.
50. Charkovo miesto Kijevo rajono teismo 2024 m. gegužės 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/953/393/24.
51. Černigovo rajono teismo 2024 m. gegužės 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/748/63/24.

52. Ivanovskio rajono teismas 2024 m. gegužės 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/366/86/24.
53. Charkovo miesto Dzeržinskio rajono teismas 2024 m. rugpjūčio 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/638/915/24.
54. Dzeržinskio rajono Charkovo miesto teismas 2024 m. spalio 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/638/1186/2024.
55. Pavlogrado miesto ir rajono teismas 2024 m. lapkričio 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/185/259/24.
56. Černihovo rajono teismas 2024 m. gruodžio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-кп/650/234/25.

Kiti šaltiniai:

57. Delfi.lt. Mongolija paaiškino, kodėl nesulaikė į šalį atvykusio Putino. [interaktyvus] (modifikuota 2024-09-03). Prieiga per internetą [Mongolija paaiškino, kodėl nesulaikė į šalį atvykusio Putino - Delfi](#) [žiūrėta kovo 1 d.].
58. ICC Statement by Prosecutor Karim A. A. Khan KC on the issuance of arrest warrants against President Vladimir Putin and Ms Maria Lvova-Belova, (2023). Prieiga per internetą [Statement by Prosecutor Karim A. A. Khan KC on the issuance of arrest warrants against President Vladimir Putin and Ms Maria Lvova-Belova | International Criminal Court](#) [žiūrėta 2025 m. kovo 1 d.].
59. ICC. Registry transmission of the submissions sent by Mongolia in relation to Pre-Trial Chamber II's Decision inviting Mongolia to provide any further submissions on its failure to arrest and surrender Vladimir Vladimirovich Putin dated 10 September 2024, ICC-01/22-89. Prieiga per internetą [Registry transmission of the submissions sent by Mongolia in relation to Pre-Trial Chamber II's Decision inviting Mongolia to provide any further submissions on its failure to arrest and surrender Vladimir Vladimirovich Putin dated 10 September 2024 \(ICC- | International Criminal Court](#) [žiūrėta 2025 m. kovo 1 d.].
60. Kriminalne pravo Ukrainy. Kryminalna vidpovidalnist: poniattia, vydy ta oznaky. Prieiga per internetą [Білет № 11, Кримінальна відповідальність: поняття, види та ознаки - Кримінальне право України - Підручники для вузів онлайн](#) [žiūrėta 2025 m. sausio 30 d.].
61. LRT.lt. V. Landsbergis apie Sausio 13-osios bylą: Lietuvos teisėsauga nėra laisva. [interaktyvus] (modifikuota 2019-01-08). Prieiga per internetą [V. Landsbergis apie Sausio 13-osios bylą: Lietuvos teisėsauga nėra laisva - LRT](#) [žiūrėta 2025 m. vasario 21 d.].

62. Ministry of Defence of Ukraine. General Staff of the Armed Forces of Ukraine. (modifikuota 2025-03-05). Prieiga per internetą [The General Staff of the Armed Forces of Ukraine | Ministry of Defence of Ukraine](#) [žiūrėta 2025 m. kovo 5 d.].
63. Parlamentinė Asamblėja (2023). PACE vienbalsiai reikalauja tarptautinio tribunolo, kuris teistų Rusijos ir Baltarusijos lyderius už agresiją prieš Ukrainą. Prieinama: <https://pace.coe.int/en/news/8963/pace-unanimously-demands-an-international-tribunal-to-prosecute-russian-and-belarusian-leaders-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine> [Prieiga: 2025 m. vasario 6 d.].
64. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Ženevos konvencijos dėl karo aukų apsaugos. Interaktyvus. Prieiga per internetą [Ženevos konvencijos dėl karo aukų apsaugos - Visuotinė lietuvių enciklopedija](#) [žiūrėta 2025 m. vasario 14 d.].
65. (Ukaz Ukrainos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų dėl karo aukų apsaugos ratifikavimo, Nr. 5. Prieiga per internetą [Про ратифікацію Женевських конвенцій в... | від 03.07.1954](#) [žiūrėta 2025 m. sausio 25 d.].

SANTRAUKA

Efektyvios baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus Ukrainoje klausimu Lidiya Rimzhus

Magistro darbe analizuojama efektyvios baudžiamosios atsakomybės už karo nusikaltimus Ukrainoje klausimas, nagrinėjant tiek svarbiausius tarptautinės teisės aktus, tiek nacionalinius įstatymus, reglamentuojančius baudžiamąją atsakomybę už karo nusikaltimus pagal Ukrainos ir Lietuvos teisės sistemas. Pabrėžiama tarptautinių ir nacionalinių teisinės atsakomybės sistemų suderinamumo svarba, taip pat aptariami galimi iššūkiai, susiję su jų taikymu. Tema išsamiai nagrinėja karo nusikaltimų reglamentavimą tiek tarptautinėje, tiek nacionalinėje teisėje, atskleidžiant jų sampratą, klasifikaciją ir teisinį statusą. Apžvelgiama tarptautinė teisinė atsakomybė už karo nusikaltimus, įvertinant Ukrainos ir Lietuvos teisės aktus, taip pat analizuojami su tuo susiję baudžiamosios atsakomybės taikymo aspektai, įskaitant problemas, su kuriomis susiduriama vykdant teisingumą ir kovojant su nebaudžiamumu.

Darbe taip pat nagrinėjama tarptautinių institucijų, tokių kaip TBT, veikla ir jos svarba užtikrinant efektyvią karo nusikaltimų baudžiamąją atsakomybę. Pateikiama išsami analizė apie tai, kaip tarptautinė bendruomenė gali veiksmingiau bendradarbiauti su nacionalinėmis teisėsaugos institucijomis kovojant su karo nusikaltimais, bei kaip galima spręsti teisinio bendradarbiavimo trūkumus ir užtikrinti, kad kaltininkai nepasislėptų nuo atsakomybės. Be to, nagrinėjamos priemonės, kuriomis galima stiprinti teisinį bendradarbiavimą ir užtikrinti, kad karo nusikaltėliai būtų patraukti atsakomybėn, nepriklausomai nuo valstybių politinių interesų.

SUMMARY

On the issue of effective criminal liability for war crimes in Ukraine

Lidiya Rimzhus

This master's thesis analyzes the issue of effective criminal responsibility for war crimes in Ukraine, examining both significant international legal instruments and national laws regulating criminal liability for war crimes under the legal systems of Ukraine and Lithuania. The importance of the compatibility between international and national legal responsibility systems is emphasized, as well as the challenges related to their implementation. The topic comprehensively discusses the regulation of war crimes in both international and national law, revealing their concepts, classification, and legal status. The international legal responsibility for war crimes is reviewed, considering the legal frameworks of Ukraine and Lithuania, and the aspects related to the application of criminal liability are also analyzed, including the challenges faced in delivering justice and combating impunity.

The thesis further examines the activities of international institutions such as the International Criminal Court (ICC) and their importance in ensuring effective criminal responsibility for war crimes. A detailed analysis is provided on how the international community can more effectively cooperate with national law enforcement agencies in combating war crimes and how legal cooperation shortcomings can be addressed to ensure that perpetrators do not evade justice. Additionally, measures to strengthen legal cooperation and ensure that war criminals are held accountable, regardless of political interests of the states involved, are discussed.